

Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 27

EMEĞİN DEĞERİ: DİN ve EMEK İLİŞKİSİ

Editörler

Ali ARSLAN

Bahattin TURGUT

Behram HASANOV

Mustafa SEZER

Zonguldak 2018

Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 27

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Bülent Ecevit Üniversitesi'ne aittir.

Bütün hakları saklıdır.

Kitabın tümü ya da bölümü/bölemleri Bülent Ecevit Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright 2018 by Bülent Ecevit University. All rights reserved.

No part of this book may be printed, Reproduced or distributed by any electrical, optical, mechanical or other means without the written permission of Bülent Ecevit University.

ISBN: 978-605-9678-17-9

1. Baskı, 500 adet.

Ankara, Şubat 2018

Bu kitabın içeriğinden yazar sorumludur.

Bülent Ecevit Üniversitesi, yayımlanan yazılardan dolayı doğacak sonuçlar için sorumluluk kabul etmez.

Grafik Tasarım / Baskı

LOTUS LIFE AJANS Rek.Tan.Bas.Yay.Org.Amb.İth.İhr.San.ve Tic.Ltd.Şti.
Şehit Cevdet Özdemir Mh. Sokullu Cd. Perçem Sk. No: 9/A Çankaya
Tel: 0312 433 23 10 (pbx) Faks: 0312 434 03 56
info@lotusajans.com www.lotusajans.com

Yazarlar

Enver UYSAL

Ali ARSLAN

Bahattin TURGUT

Behram HASANOV

Erdoğan KÖYÇÜ

Rahmanberdi GODAROV

Orazsahet ORAZOV

Adem GÖRMÜŞ

Metin GÜNDOĞDU

Mustafa SEZER

Ramazan ÖGTEM

Redaktörler

Metin GÜNDOĞDU

Ramazan ÖGTEM

Yasemin HOLOĞLU

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	VII
GİRİŞ.....	IX
DİNİ VE AHLAKİ AÇIDAN ÇALIŞMA VE EMEĞİN ÖNEMİ	
Prof. Dr. Enver UYSAL	3
İNSANOĞLUNUN YARATILIŞ GAYESİ VE SÂLİH AMEL	
Yrd. Doç. Dr. Ali ARSLAN.....	15
HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE EMEĞİN DEĞERİ	
Yrd. Doç. Dr. Bahattin TURGUT.....	27
MANEVÎ-AHLÂKÎ DEĞERLERİN YANSIMASI OLARAK EMEK FAALİYETİ VE KAZANDIRDIKLARI	
Yrd. Doç. Dr. Behram HASANOV	39
EMEK EKONOMİ İKTİSAT KAVRAMLARININ İSLÂM DİNİ İLE (ÂYET VE HADİSLERLE) İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA BİR LİTERATÜR DENEMESİ	
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan KÖYÇÜ	47
MAHTUMKULU FIRÂKÎ'NİN DİVANI'NDA EMEĞİN DEĞERİ	
Yrd. Doç. Dr. Orazsahet ORAZOV, Dr. Rahmanberdi GODAROV.....	77
EMEK VE BAŞARI İLİŞKİSİ	
Arş. Gör. Adem GÖRMÜŞ	89
MEŞK SİSTEMİNDE VERİLEN EMEK BAĞLAMINDA GÜNÜMÜZE DAİR BİR DEĞERLENDİRME	
Arş. Gör. Metin GÜNDOĞDU.....	95
İSLÂM TARİHİNDE BİR EMEK KURULUŞU AHİLİK	
Okt. Mustafa SEZER.....	113
EMEĞE SAYGININ GÖSTERGESİ: İŞİ EHLİNE VERMEK	
Arş. Gör. Ramazan ÖGTEM	131

TAKDİM

Geçmişten geleceğe devamlı olarak etkileşim ve gelişimin yaşandığı/yaşanabileceği dünyada, “emek” olgusunun teorik ve pratik olarak kritik edilmesi oldukça önemlidir. Kişisel anlamda; zihinsel, fizyolojik ve ruhsal emekle birlikte genel anlamda; bilim, teknoloji, kültür, sanat, din, ekonomi alanında da emek vermek ferdin, toplumun ve devletin kendisini devamlı olarak güncellemesi son derece önemlidir. Zira verilen emek neticesinde milletlerin ve devletlerin refah seviyeleri yükselmektedir.

Doğuştan sosyal ve medeni bir varlık olan insanın emek sarf etmesi tabiatı gereği bir durumdur. Nasıl ki insan vücudunda durağan/cansız bir uzuv/madde yok ise aynı şekilde hayatımızda da bu durum söz konusu olmalıdır. Çok yönlü bir değerlendirmeye tabi tutulması gereken “emek” hususunun farklı perspektiflerle ele alınması pek çok kapalı kalan noktaları aydınlatacaktır.

Bu bağlamda İlahiyat Fakültemizin sırasıyla; “*Helal Kazanç*”, “*Aile ve Modernite*”, “*Çeşitli Yönleriyle Hz. Muhammed*” ve “*Zonguldak’ta Hayatın Anlamı ve Aile Değerleri Üzerine Olgusal Bir Araştırma*” isimli çalışmalarından sonra hazırladığı “*Emeğin Değeri: Din ve Emek İlişkisi*” adlı bu eserin bilim alemine ve toplumumuza önemli katkılar sunacağına inanıyorum. Eserin hazırlanmasında emeği geçen başta İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM olmak üzere üniversitemizin tüm akademik ve idari personeline şükranlarımı sunuyor, kitabın hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum.

Prof. Dr. Ali AZAR
Rektör V.

GİRİŞ

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

Eşref-i mahlukât olan insan, en güzel surette ve akıl nimeti ile donatılarak dünyada var edilmiştir. Allah'ın imtihana tabi tuttuğu insanın, varlık gayesi ise Allah'ın varlığını, birliğini ve hâkimiyetini kabul edip sadece O'na kulluk etmektir.

Allah'ın peygamberleri aracılığıyla insanlığa gönderdiği dinin ana gayesi, insanoğlunun inancını her türlü şüpheden uzak tutmak, Rabbinin kendisini bir gün hesaba çekeceği bilincinde olmak ve O'nun belirlediği ölçülere göre dünya hayatını devam ettirmektir. İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için ihtiyacı olan her türlü maddî nimetleri yeryüzünde yaratan Cenâb-ı Hakk, bu nimetlerden hangi esaslara göre faydalanılması gerektiğini ve aynı zamanda mânevî ihtiyaçlar için dikkat edilmesi gereken esasları vahiy yoluyla bildirmiştir.

“İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir.” (Necm, 53/39-41) Dünya hayatının devamı ve bu devam eden hayat içinde insanoğlunun geçimini temin etme zorunluluğunda olması ise *“emek”* kavramının önemini gündeme getirmektedir. Müslüman hem dünyasını ikame etmek için çalışıp çabalamak zorunda olduğu gibi, diğer taraftan ahirette bütün ettiklerinden sorumlu olduğu bilincinde hareket etmek zorundadır. Bundan dolayı emek ve helal kazanç birbirinden ayrılmaması gereken iki önemli husustur. Nitekim kişinin ailesinin rızkını temin etmesi, onları başkalarına muhtaç etmemesi aynı zamanda dînî bir zorunluluktur ve bu vazifesini yapmasının neticesinde âhirette bir mükâfata nâil olur.

Kişinin emek faaliyetini sürdürürken dünya ve ahret dengesini gözetebilmesi için sıkı disiplinle çalışması, işini hakkıyla yapması ve insanlara faydalı olan bilgi, meta vb. şeyleri üretmesi büyük önem taşımaktadır. Sıkı disiplinle çalışmak zamanı boşa harcamanın önüne geçerken, işini hakkıyla yapmak ürettiklerinin kalitesini arttıracaktır. İnsanlara faydalı olan şeyleri üretmesi de kişinin topluma sağladığı katma değeri arttırmış olacaktır. Böylece Müslüman bir birey İslam ümmetinin gelişimine de katkı sağlayacak ve bu durumda emek faaliyeti adeta bir ibadete dönüşecektir. Elinizdeki kitapta yer alan yazılar emek faaliyetini bir ibadet etkinliği değerinde yerine getirmenin ipuçlarını ve önemini ele almaktadır.

Bu kitabın hazırlanmasında bizleri teşvik eden önceki Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Mahmut ÖZER Bey'e, kitabın basılmasında her türlü desteği esirgemeyen Rektör Vekilimiz Sayın Prof. Dr. Ali AZAR Bey'e, İlahiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM'a, BEÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü personeline ve eserin hazırlanmasında emeği geçen fakültemiz personeline ayrı ayrı teşekkür ederiz.

Yrd. Doç. Dr. Ali ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Bahattin TURGUT
Yrd. Doç. Dr. Behram HASANOV
Okt. Mustafa SEZER

“İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır.”

(Necm, 39)

DİNİ VE AHLAKİ AÇIDAN ÇALIŞMA VE EMEĞİN ÖNEMİ

Enver UYSAL*

Çalışma ve Emek

Dar anlamda çalışma; insanın kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayacak bir işle meşgul olmasıdır. Daha geniş anlamda ise, insanın kendisini yetiştirmek ve insanlığa yararlı olmak, ülkesinin ve insanlığın gelişmesine katkıda bulunmak için harcadığı her türlü çaba, sarfettiği her türlü emek, “çalışma” kapsamında değerlendirilir.

Emek ise; bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücüdür. Başka bir ifadeyle emek; insanın bir amaca ulaşması, bir yarar elde etmesi için zihinsel ve bedensel olarak çaba sarf etmesi, gayret göstermesidir.

Çalışma bedenle olabildiği gibi, zihinle de olur. Zihinle çalışanlara “fikir işçileri” denir. Bir ülke için, fikir işçileri de, bedeniyle çalışanlar da önemlidir. Fikir işçileri hem sosyal hem de teknik alanlarda teori ve projeler geliştirerek, bedeniyle çalışanlar ise bu projelerin gerçekleşmesine fiziki katkıda bulunarak önemli bir görev icra etmektedir. Dolayısıyla herkes konumuna göre farklı çalışma yöntemiyle emek harcayarak ülkeye yarar sağlamakta, ülkesinin ve insanlığın gelişmesine katkı vermektedir. Her iki çalışma türü de emek ürünüdür ve saygıya layıktır.

İnsanın Çalışma Zorunluluğu

İnsan, en azından beslenme, barınma ve korunma ihtiyaçlarını karşılayabilmek, başka bir deyişle varlığını korumak ve hayatını devam ettirmek için çalışmak zorundadır. Emegün ve çalışmanın olmadığı bir hayat, tembel ve asalak geçen bir hayattır. Hayat, ancak çalışma ve emekle bir anlam kazanmaktadır. İnsanın, emeği karşılığı kazandığıyla varlığını devam ettirmesi esastır. Öğrenme, başarı ve refah, emek olmaksızın gerçekleştirilemez. Bilgili ve kültürlü bir insan olmak için okuyup ilim öğrenmek, huzur, refah ve hangi alanda olursa olsun başarılı olmak için çalışmak gerekir. Bugün bilimsel ve teknik alanlarda yapılan, hayatımızı kolaylaştıran birçok buluş, çalışmakla gerçekleşmiştir.

Felsefî antropolojide “çalışma” insanın “varlık şartları”ndan biri olarak görülür. Bu durumda, “insan” olmak ile “çalışmak” arasında özsel, varoluşsal bir birliktelik söz

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

konusudur. Çalışma insanın özsel bir eylemidir. Nitekim insana ilişkin yapılan yaygın tanımlamalardan biri de onun “çalışan varlık” olduğudur. İnsanın, hayatın bütün alanlarında ortaya koyduğu başarılar, onun “çalışan” bir varlık olduğunu gösterir.¹

İçtihat Dergisinin 1932 yılında çıkan 354. sayısında Dr. AB. DJ imzasıyla yayınlanan “Amerika Şevketinin Sırrı: Çalışmak Zevki” adlı yazıda, çalışmanın “yaşamak” ve “hayat iksiri bir güç” olduğu, insanın “kendini bilme” başta olmak üzere birçok şeye muttali olmasına vesile olduğu ve insanın bilme ve çalışmakla kemale ulaştığı ifade edilmektedir:

“Çalışmak yaşamaktır. Çalışanın yüreğinin derinliklerinde Yaratanın üflediği ve Samedânî bir hayat iksiri olan bir güç oluşur. Çalışanın ruhunda bütün yüce anlamlar uyanır. Bütün ittıla’ (birtakım yüce anlamlara muttali olma, farkındalık oluşması) ve özellikle de ma’rifet-i nefis (insanın kendini bilmesi) ve diğer birçok yüksek melekeler işlemeye başlar. Marifete sıkı bağlan. (Çünkü) marifet iş ile, işleme ile (çalışmakla) kemale ulaşır. Esasen senin ilim ve marifetin, işlerken (çalışırken) kazandığın ilim ve marifetten ibarettir. Geri kalan kısmı, ilim ve marifetin gereği olan diğer şeylerdir ki, okullarda tartışılır, bulutlarda uçar ve elde edilinceye kadar nihayet mantık girdapları içinde dolaşır durur. Biz tereddüdü, hangi türden olursa olsun, yalnız faaliyet ile, çalışma ile gideririz.”²

Aynı yazıda çalışmanın insan için “soylu”, hatta “kutsal” bir görev olduğu, ancak “çalışan” insanın ümitvâr olduğu, ümitsizliğin ise “boş zaman geçirmek”ten ibaret olduğu vurgulanmaktadır:

“Çalışmakta ebedî bir necabet (asalet, soyluluk) ve hatta bir kutsiyet vardır. İnsan, görevinin öneminden ne kadar az haberdar olursa olsun, hakiki ve ciddi çalışırsa, hakkında bir ümit beslenmeye hak kazanır. Çünkü ümitsizlik, yalnız boş zaman geçirmektedir.”³

İçinde yaşadığımız evren ve Yüce Allah’ın bu evrende kurduğu düzen de bizi çalışmaya zorlamaktadır. Evrende hiçbir şey durağan değildir. Her şey Allah’ın koyduğu düzen çerçevesinde işlemekte, kendisine verilen görevi yerine getirmekte,

kendisi için biçilen rolü oynamaktadır. Gözümüzü evrene çevirip baktığımızda, her yerde bir hareket ve faaliyet dikkatimizi çeker. Ay ve güneş, kendileri için belirlenen yörüngede bir mm. bile şaşmaksızın akmakta, yıldızlar ve diğer semavi cisimleriyle gökyüzünde sürekli bir hareketlilik gözlenmekte, dünya da içindekilerle birlikte durmaksızın dönmekte, her şey yaratılış amacı doğrultusunda hareket etmektedir. Esen yeller, akan seller, dalgalanan deniz ve toprakta biten, dünyada yaşayan her şey, bu dinamizm ve etkinliğin şahididir. Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy bunu ne güzel ifade etmiştir:

Bir baksana, gökler uyanık, yer uyanıktır.

Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır.

İnsan bedeninin çalışma sistemini düşündüğümüzde, bu sistemin de insanı çalışmaya zorladığı anlaşılmaktadır. Mide sürekli çalışmakta, beyin sürekli düşünmekte, kalp durmaksızın atmaktadır... Bedenin doğal ihtiyaçları, insanı çalışmaya zorlamaktadır. Bu nedenle insan faaliyetten uzak kalamaz, ihtiyaçlarını karşılamak ve daha güzel bir ortamda yaşayabilmek için çalışmaya mecburdur. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir.

Öte yandan insanoğlu, Kınalızâde Ali Efendi’nin dediği gibi, yaşamını devam ettirmek ve içinde yaşadığı ortamı daha müreffeh hale getirebilmek için hem çalışmak hem de bir iş dağılımı yapmak durumundadır. İnsanın her ihtiyacını kendisinin karşılaması mümkün değildir. Herkes, yiyeceği ekmeğin buğdayını kendisi ekemez, ununu kendisi öğütemez. Giyeceği elbiseyi kendisi dikemez, ayakkabıyı kendisi üretmez. Bu anlamda insan yardımlaşmaya ve başkasının yardımına muhtaç olan bir varlıktır.⁴ Nitekim “insan” kavramının türediği “üns” kökünde “başkalarıyla birlikte ve beraber yaşama, başkalarına ihtiyaç hissetme” anlamı mevcuttur.⁵ Öyleyse toplumdaki iş dağılımı ve farklı meslek ve çalışma alanlarının mevcudiyeti, Allah’ın, insana daha rahat yaşayabilmesi için büyük bir lütfudur. Bu anlamda toplumdaki farklı meslekler, aslında birbirini tamamlamaktadır. Her meslek, helal olduğu takdirde kutsal ve değerlidir.

İbn-i Haldûn da tüm zanaatların ya da mesleklerin oynadığı merkezî role ve insan uygarlığının gelişimi için ekonomik dayanışmaya duyulan ihtiyaca dikkat çekmiştir.

1 Bkz. Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s.167.

2 Ab. Dj, *Amerika Şevketinin Sırrı: Çalışmak Zevki*, İçtihat Dergisi, Yıl: 1932, Sayı: 354, s.5823-5824.

3 Agm., s.5823.

4 Bkz. Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tsz., s.13.

5 İnsan kavramı ve türediği kök anlamlarına ilişkin bkz. İlhan Kutluer, “İnsan” maddesi, *DİA*, İstanbul 2000, c.22, s.320; Kınalızâde, Age., s.156.

Dinimizin Çalışmaya Verdiği Önem

İslam dini çalışmaya büyük önem vermiştir. Çalışan, gücü oranında bir şeyler üretmekte, alnının teri ile kazanmaktadır. Çalışmanın zıddı tembelliktir. Tembellik ise miskinliktir, yoksulluğu ve başkasına muhtaç olma sonucunu doğurur. Peygamberimiz dualarında tembellikten Allah'a sığınmış, çalışmayı teşvik etmiştir.⁶

Kur'an-ı Kerim, çalışmayı kutsal bir uğraş olarak görmüş, insanın maddî ve manevî anlamda, ancak emeğinin karşılığını alacağını ifade etmiştir:

"Bilsin ki, insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da ileride görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir." (Necm 53/39-41)

Yüce Allah, insanlar dinlensinler diye geceyi karanlık; çalışıp geçimlerini temin etmeleri ve rızıklarını aramaları için de O'nun rahmetinin bir tecellisi olarak gündüzü aydınlık yaratmıştır:

"Uykunuzu bir dinlenme kıldık. Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık." (Nebe' 78/9-11)

"Rahmetinden ötürü Allah geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz, (gündüzün) O'nun fazlu kereminden (rızınızı) arayasınız ve şükredesiniz." (Kasas 28/73)

O'nun, kullarına lütfu olan her türlü nimet, kulları ile buluşup insanlığın yararına sunulabilmesi için insanın çabasını ve emeğini beklemektedir. İnsana düşen, bu nimetlerin peşine düşüp onlardan yararlanmak ve sahip olduğu nimetler için Allah'a şükretmektir.

Kur'an-ı Kerim, hem dünya hem de ahiret için çalışmayı emretmiştir. Bu nedenle, dünya için ahireti, ahiret için de dünyayı terk etmek doğru değildir. Kuş tek kanatlı olarak uçamaz. Müslüman, hayatında dünya-ahiret dengesini kurabilmelidir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: "Allah'ın sana verdiği mal ile ahiret yurdunu iste, dünyadan da nasibini unutma" (Kasas 28/77) buyurmuştur. Dinimizde dünya, ahiretin tarlası olarak görüldüğü için, insan dünya hayatında çok çalışmalıdır. Ancak çalışmakla hem bu dünya, hem de öteki dünya kazanılabilir. Hatta Kur'an-ı Kerim çalışmanın kesintisiz olması gerektiğine dikkat çekerek, bir işi bitirdiğimizde hemen başka bir işe koyulmamızı emretmektedir. (İnşirah 94/7) Ancak şunu özellikle vurgulamak gerekir ki, ayet ve hadislerde geçen çalışma ve emek, hem dünya hem de ahiret için

6 Bkz. Buhârî, *Cihad* 25, 74, *Et'ime* 28, *Deavât* 36, 38-40, 42, 44, 46; Müslim, *Deavât* 48-52.

çalışmayı kapsamaktadır. Peygamberimiz (a.s); "Sizin en hayırlınız ahiretini dünyası için, dünyasını da ahireti için terk etmeyen, her ikisinden de nasibini alandır. İki günü birbirine eşit yapan aldanmıştır" buyurmuştur.⁷

İnsanın kazancının en hayırlısı, kendi elinin emeği ve alnının teriyle temin ettiği kazançtır. Bu aynı zamanda bütün peygamberlerin yoludur. Yüce Allah bu yolu tercih edenleri şöyle övmüştür: "...İyi amellerde bulunanların mükâfatı ne güzeldir." (Zümer 39/74) Bütün Peygamberler geçimlerini temin etmek için dünyevi işlerde çalışmış, belli meslekleri icra etmişlerdir. Hz. Peygamberin ashâbı da çalışarak geçimini temin etmeye özen göstermiştir. Örneğin Hz. Adem hem çiftçilik, hem dokumacılık, hem de fırıncılık ve aşçılık yapmıştır. Hz. İdris hem terzi, hem hattat idi. Hz. Nuh ve Zekeriya marangozların, Hz. Yusuf ekonomistlerin, Hz. Davud el sanatçıların, Hz. İsa tabiplerin, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed (as.) tüccarların piri ve örneği idi. Hz. Musa, Hz. Şuayb, Hz. Muhammed (as.) ve diğer bazı Peygamberler çobanlık da yapmışlardı. Hz. Ebû Bekir hububat satarak geçimini sağlar, Hz. Ömer dericilikle uğraşır, Hz. Osman gıda maddeleri satar, Hz. Ali de ücret karşılığı çalışarak geçimini temin ederdi.⁸

Peygamberimiz, kişinin çalışmasını, üretime katkıda bulunmasını ve ailesini geçindirmesini, Allah yolunda cihat etmek, gündüzleri oruç, geceleri namazla geçirmek ile bir tutmuştur. O, kendisi de çalışmış; daha gençlik döneminde ticaretle meşgul olmuş, ticaretteki dürüstlüğü ile Hz. Hatice validemizin dikkatini çekip güvenini kazanmış, Mescid-i Nebevînin inşasında aktif rol almış, Hendek savaşında hendek kazarken bir işçi gibi çalışarak ümmetine örnek olmuştur. O, Müslümanları çalışmaya teşvik etmiş, ancak çalışmanın da kendini yıpratırcasına değil, planlı ve düzenli olmasını tavsiye etmiş, Müslümanların günlerini üçe ayırarak; bir kısmını çalışmaya, bir kısmını uyku ve dinlenmeye, bir kısmını ise ibadete, boş zamanını değerlendirmeye, ailesi ve çocukları ile ilgilenmeye, sosyal etkinliklere tahsis etmelerinin önemini vurgulamıştır.

İnsan onuruna yakışan, emeğiyle geçinmektir. Dilenmek, insan onurunu zedeleyen bir şeydir. Hz. Peygamber, "birinin dağdan odun toplayıp onu satarak ihtiyacını karşılmasını, insanlardan dilenmesinden çok daha hayırlı" görmüştür.⁹

7 Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummal*, III/238, hn: 6334.

8 Bkz. Yunus Vehbi Yavuz, *Çalışma Hayatı ve İslam*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1992, s.47-49.

9 Bkz. Buhârî, *Müsâkât* 13, *Zekât* 50, *Büyü'* 15; Müslim, *Zekât* 107; İbn Mâce, *Zekât* 25.

Kur'an-ı Kerim "Her nefsin, kazandığına karşılık bir rehin" olduğunu bildirir. (*Müddessir* 74/38). Yani yaptıkları, adeta insanı "esir" alır. İnsan yaptıklarının esiridir. Yaptıkları onu bağlar. Öyleyse insan ne yaptığına ve yaptığı şeyi nasıl yaptığına dikkat etmek zorundadır. Çünkü o, iyi ya da kötü, bütün yaptıklarının hesabını verecektir. İnsan, işte bu anlamda "yaptıklarının esiri"dir. Öyleyse neyi, nasıl yaptığına, çaba ve gayretinin neye yönelik olduğuna, niçin çalıştığına ve o çalışmanın kendisine ne sağlayacağına önem vermek zorundadır. Yani insan hem dünyevi hem de uhrevi anlamda, yaptıklarıyla geleceğini kendisi hazırlamaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendine" buyrulmaktadır. (*Bakara* 2/286)

Çalışmanın Kolektif Değeri

Bugün bizim sahip olduğumuz birtakım nimetler ve bazı zenginlikler, bizden önceki nesillerin emek ve gayretlerinin sonucudur. Aslında insan, kendinden önceki kuşakların deneyimlerini, başka kuşakların çalışmalarıyla elde edilen başarıları devralır. Kendisi de bunların üzerine kendi başarı ve deneyimlerini koyarak gelecek kuşaklara devreder. Bu kümülatif birikim ve deneyimler, insanlığın başarısı olur ve bu başarıdan herkes yararlanır. Ancak burada herkes üzerine düşen görevi yapıp, gerekli çalışmaları yapması ve bu birikime katkı vermesi gerekir. Bu, bir aile şirketinin başarısında böyle olduğu gibi, bir ulusun, hatta insanlığın başarısında da böyledir. Sabır, yardımlaşma, dayanışma, çok uzun soluklu bir çalışma ve kuşaktan kuşağa bilgi ve tecrübe aktarımı gerektirir. Bir ağaç bile dikildikten ancak birkaç yıl sonra meyve verir. Bir bireyin yetişmesi yıllar alır. Ancak yetişmiş insandan kaliteli hizmet alınabilir. Kuan Tzu şöyle der:

Bir yıl sonrası ise düşündüğün, tohum ek.

On yıl sonrası ise tasarladığın, ağaç dik.

Ama yüz yıl sonrası düşünüyorsan, halkı eğit (insan yetiştir).

Bir kez tohum ekersen, bir kez ürün alırsın.

Bir kez ağaç dikersen, on kez ürün alırsın.

Ama milleti eğitirsen (insan yetiştirirsen), bu ürün yüz kez olur.

Bir Mevlâna, bir Gazâlî kendilerini öyle bir yetiştirmişler ki, yüzlerce yıldır mey-

vesini vermeye devam ediyorlar. Başka bir deyişle, hem Doğulusu hem de Batılısı ile insanlık, Mevlâna ve Gazâlî'nin emeğinden yüzlerce yıldır yararlanmaya devam ediyor. Onların kendilerini yetiştirmek için harcadıkları emek ve verdikleri eserler, adeta evrenselleşmiş ve bir aşamadan sonra insanlığın ortak malı olmuştur.

Çalışmanın İbadet Oluşu

Çalışmak Allah'ın emri olduğu için, çalışan insan, dinî ve ahlakî bir emri yerine getirmiş olmanın zevkini duyar. Çalışmayıp tembel tembel oturan ise, bunun sıkıntısını ve ezikliğini yaşar. Çoluk çocuğunu helâl rızıkla besleyen kimsenin çalışması da ibadet yerine geçer. Ancak dinimizde çalışmanın "ibadet" gibi görülmesi, dürüst ve ahlaklı çalışmanın bir ödülüdür. Yoksa "çalışan kimse dinî ibadetlerini yapmasa da olur," anlamında değildir.

Peygamberimiz (a.s) amellerin niyetlere göre olduğunu (niyete göre değer kazandığını) ifade eder.¹⁰ İbn Arabî; "adetler niyet sayesinde ibadete dönüşür" der. Fıkıh usulünde de bir kural vardır: "En-niyetü tec'alü'l-âdete İbâdeten: Niyet, adeten yapılan bir şeyi ibadete dönüştürür." Bunu kabaca şöyle açıklayabiliriz: İnsan, yaptığı herhangi bir şeyi, bir amaç gözeterek yapar. Bu amaçlar çok farklı olabilir. Kimi gösteriş için, kimi dünyevi bir amaç gözeterek; konumunu koruma ve güçlendirme ya da yeni bir makam ve mevki kazanma amacıyla, kimi de farklı bir gaye gözeterek yapabilir. Çalışmak, insanlık tarihi boyunca bir bakıma "adet"tir diyebiliriz. Tarih boyunca insan, geçimini temin etmek için hep çalışmak zorunda olmuştur. Ancak bir insanın çalışması, "salt ekonomik kaygıyla" ya da "zengin olma" arzusuyla olabileceği gibi, çoluk çocuğu başkasına muhtaç olmasın, onlara helal rızık yedirme amacıyla Allah rızasını kazanmaya yönelik de olabilir. İşte bir kimse "adeten" yapılan bir şeyi, sırf Allah rızası için yaparsa, o şey bir bakıma "ibadet" değeri kazanır. Nitekim Hz. Peygamber, kişinin çoluk çocuğuna helal rızık götürmek için çalışmasını ve onlar için yaptığı harcamaları "sadaka" olarak değerlendirmiştir.¹¹

İş Ahlakı

İş ve çalışma hayatında uyulması gereken kurallar bütününe "iş ahlakı" denir. Ancak şunu özellikle ifade etmemiz gerekir ki, iş ve çalışma ahlakını bir insanın "inanç

10 Buhârî, *Bedü'l-Vahy*, 1; Müslim, *İmare*, 155; Ebu Davud, *Talak*, 11.

11 Buhârî, *İman*: 53; Müslim, *Zekat*: 69.

dünyası”ndan apayrı bir alan olarak görmek mümkün değildir. Çünkü inanç, kişinin hayatında, hayatının bütün alanlarında etkili ve belirleyici bir kavramdır. İş ve çalışma hayatı, iman ve ahlak üzerine kurulduğu takdirde, verimli ve bereketli olur. Dinî ilkelerden ve ahlakî kaygılardan yoksun bir iş hayatı düşünülemez. Böyle bir hayat hem bereketten yoksundur, hem de kısa ömürlü olur. Çünkü insanlar arasındaki güveni oluşturan şey, din ve ahlaktır. Allah korkusu olmayan, hak hukuk gözetmeyen, adalet duygusundan yoksun, verdiği sözde durmayan, borcunu zamanında ödemeyen, müşterilerini aldatan bir iş adamının, ticarete başarılı olması mümkün değildir. Peygamberimiz, doğru ve güvenilir tüccar hakkında şöyle buyurmuştur: “Doğru sözlü ve güvenilir tüccar, (ahirette) peygamberlerle, sıddıklarla ve şehitlerle beraber olacaktır.”¹²

Tüccar ve esnaf, elindeki malı aşırı kârla satmaya çalışmamalıdır. Kimse pazarlık usulünü, karşısındakini “aldatma yarışı” olarak düşünmemeli, kişiliğine leke getirecek kadar hırslı olmamalıdır. Ayrıca kazandığını harcarken, çevresindeki yoksulları da düşünmeli, onları da gözetmelidir. Zengin bile olsa israftan kaçınmalıdır.

Çalışma hayatında saygı, sevgi, hak ve hukuk gözetme karşılıklı olmalı, işçi de işveren de birbirinin hakkını korumaya özen göstermelidir. Çalışan açısından baktığımızda o, kendisini işine vermeli, alın teri dökmeli, emeğini esirgememelidir. Böylece helâlden kazanmış, aldığı ücreti hak etmiş olur. İşinde hile yapmayan, doğruluktan ayrılmayan, çalışırken kendi işinde çalışıyormuş gibi ciddi çalışan, kendisine emanet edilen malzemeyi yerinde ve dikkatle kullanan kimse, iş ahlakına uyuyor demektir.

İşveren açısından bakıldığında ise, onun sorumlulukları daha farklıdır: Vergisini zamanında ve tam olarak ödemek, yeni yatırımlar yaparak hem yeni istihdam alanı oluşturmak, hem de ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmak, çalışanın emeğinin karşılığını zamanında ve tam olarak vermek, onun hakkını yememek, ona taşıyamayacağı yük yüklememek, onu fazla çalıştırmamak, zekâtını vermek, yoksulu gözetmek... Bu konuda Hz. Peygamber’in şu uyarısı, işveren konumunda bulunan herkesin dikkate alması gereken bir husustur: “Çalışanın emeğinin karşılığını, alınının teri kurumadan (zamanında ve tam olarak) veriniz.”¹³

12 Tirmizî, *Buyû*, 4.

13 İbn Mâce, *Ruhûn*, 4.

İnsan, şerefli ve onur sahibi bir varlık olduğu için, onun emeğine hak ettiği değer verilmemesi, hem bir insan hakkı ihlali, hem de insan onuruna saygısızlığın göstergesidir. Bu nedenle işveren, çalışanın emeğinin karşılığını vermekle birlikte, onun bireysel özgürlüklerine, ekonomik ve sosyal haklarına da özen göstermek zorundadır.

Bir kutsî hadiste Allah Teâlâ, işçi çalıştırıp onun emeğinden yararlandığı halde, hakkını vermeyenlerle kıyamet gününde hesaplaşacağını ifade etmiştir.¹⁴ Bu nedenle, işverenin, zamanın gereklerine göre, uygun bir ücreti, çalışanına geciktirmeden ve eksiksiz olarak ödemesi, dinî ve ahlakî bir görevdir.

Helal ve haram kavramları, bir Müslümanın çalışma hayatında merkezî önem arz eden kavramlardır. Müslüman bütün yapıp etmelerinde, muamelelerinde helal olanı gözetmeyi, haram olandan ise kaçınmayı ilke edinir. İster memur olsun, ister işçi ya da işveren, isterse esnaf ya da serbest meslek sahibi, çalışan herkes helâl kazanmaya özen göstermeli, iş başında ihmal ve tembelliğe prim vermemelidir. Aldığımız maaşta tüyü bitmemiş yetimin hakkı olduğu bilinmelidir. Ayrıca haram lokmanın, kişinin ahlakını, hatta neslini etkileyeceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Türkçemizdeki “haramzâde” deyimini boşuna kullanılmamıştır. Sorumluluğumuzdaki görev ve iş bize bir emanettir. Bu emanet zamanında ve tam olarak yerine getirilmelidir. Hiç kimse, işine geç gitmeyi bir maharet gibi görmemeli, rapor almayı alışkanlık hâline getirmemeli, hasta olmadığı halde rapor alarak hem kendini hem de iş yerini mağdur etmemelidir.

İş ve çalışma hayatında dikkat edilmesi gereken ahlak ilkelerini özet olarak şöyle ifade etmek mümkündür:

1. Helal ve haramı gözetmek
2. Hak ve adalet ilkelerine uygun davranmak
3. Vergisini ödemek
4. Kazancının zekâtını vermek, infakta bulunmak
5. Doğru ve dürüst çalışmak
6. Sözünde durmak
7. Güvenilir olmak
8. Borcunu zamanında ödemek

14 Buhârî, *İcâra*, 10.

9. Kimseyi aldatmamak, bozuk mal vermemek
10. Yaptığı işi sağlam yapmak, işin hakkını vermek
11. Çalışana hakkını zamanında ve tam olarak ödemek
12. İş güvenliği için gereken tedbirleri almak
13. Malı aşırı derecede överek müşteriyi etkilememek
14. Ölçü ve tartıyı tam yapmak
15. Müşteri kızdırmamak
16. Karaborsacılık yapmamak

Kaynakça

Ab. Dj, *Amerika Şevketinin Sırrı: Çalışmak Zevki*, İçtihat Dergisi, Yıl: 1932, Sayı: 354.

Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Cu'fî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 1987.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Beyrut, Dâru'l-Küttâbi'l-A-rabî, tsz.

İbn Mace, Muhammed b. Yezîd, el-Kazvinî, *Sünen*, Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye.

İlhan Kutluer, "İnsan" maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000.

Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tsz.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut, Dâru'l-Cîl, tsz.

Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1998.

Yunus Vehbi Yavuz, *Çalışma Hayatı ve İslam*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1992.

“Allah, sizden birinizin yaptığı işi tam ve sağlam olarak yapmasından hoşnut olur.”

Hz. Muhammed (s.a.v.)

İNSANOĞLUNUN YARATILIŞ GAYESİ VE SÂLİH AMEL

Ali ARSLAN*

Giriş

İnsanın en önemli özelliği doğuştan medenî bir varlık olmasıdır. İbn Haldun'un ifadesiyle söyleyecek olursak: *"İçtimâî hayat insanlar için bir zarurettir." Aynı hakikati filozoflar, "insan tabiatı itibariyle medenidir."* diye ifade etmişlerdir. Yani insan için içtimâî hayat tabii bir ihtiyaçtır ki, bir arada toplanarak yaşanan yere Medine adının verilmesi de bu noktaya işaret eder. Allah insanı yaratırken gıdadan başka bir şeyle yaşayamayacak ve hayatını devam ettiremeyecek bir şekilde yaratmıştır. Allah insanı ayrıca gıdasını temin edebilecek kudrette yaratmış ve bu durum insanı tabii olarak gıdayı araştırma yoluna sevk etmiştir. Fakat şu da bir gerçektir ki, sadece ekmek örneği bile ele alınsa, insanoğlunun muhtaç olduğu gıda veya giyecek gibi temel ihtiyaçlarını tek başına elde etmesi mümkün değildir. İnsanlardan her biri, kendi hayatını devam ettirebilme ve koruyabilmek için kendi cinsinden olan başkalarından yardım istemeye muhtaçtır.¹

Kainatta gördüğümüz tüm varlıklar, dağlar, taşlar, denizler, bulutlar, gezegenler, yağmur, rüzgar ve dünyamız sürekli hareket etmektedir. Adetâ kainatın devamlı bir hareket esası üzerine kurulduğu her adımda dikkatimize sunulmaktadır. "O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedirler."²

Dâimî bir harekete sahip olan dünya, insanoğluna kendisinden istifade etmesi için verilmiştir. " ... *Ve, sizin için, yeryüzünde belli bir zamana kadar kalış ve bir geçimlik vardır.*"³ İnsanın başka insanlarla ve varlıklarla beraber hayatını idâme ettirmek zorunda olması bazı esaslara riayetini zorunlu kılmaktadır. Bu esaslar ise yine bir nimet olarak insana bahşedilen akıl ve vahiyle bilinebilmektedir.

1- İnsanın Yaratılış Gayesi ve Amel:

Göklerde ve yerde bulunan varlıklar, insanoğlunun hizmetine verilmiştir: "Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü mey-

* Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, MEB. Yayınları, İstanbul, 1990, c.1, s.100-106.

2 Enbiyâ, 21/33.

3 Bakara, 2/36.

veler çıkaran, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır. Düzenli seyreden güneşi ve ayı sizin için yararlı kılan, gece ile gündüzü faydalanacağınız biçimde yaratan O'dur."⁴ Fakat insanoğlunun unutmaması gereken en önemli nokta bu nimetlerin, bir karşılığı olduğu hususudur o da, "Nihayet o gün nimetlerden elbette sorguya çekileceksiniz."⁵ âyet-i kerimesinde ifadesini bulmaktadır.

Bu itibarla insana düşen yaratılış gayesine uygun olarak bu dünyadaki faaliyetlerini yerine getirmesidir. Ayet-i kerimede insanın yaratılış amacı şöyle ifade edilmektedir: "Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım."⁶ Allah, insana bu nimetleri vermekle ona fırsat tanımakta ve bu dünya hayatında bir imtihan olduğunu bildirmektedir: "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."⁷ İmtihanın amacı insanların hangilerinin daha güzel amel yapacağını ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Bu imtihan ancak, içinde yaşanan bu dünya hayatının güzel faaliyetlerle değerlendirilmesi ile kazanılabilecektir. Ayrıca ölüm denilen durum ise yok oluş değil, burada yapılan faaliyetlerin karşılığının görüleceği ebedî hayatın ilk merhalesidir. Kötü faaliyetlerde bulunanların kurtulacaklarını sanmaları ise büyük bir yanılgıdır: "Yoksa kötülük yapanlar, bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar. Ne kötü hükmediyorlar!"⁸ Netice itibarıyla insan hangi ameli yapıp etmesi bakımından serbest bırakılmış, fakat bu faaliyetlerin hepsinin Allah tarafından gözetildiği özelliklerle hatırlatılmıştır.⁹

İnsana sunulan imkanlar ve nimetler, aslında onun huy, mizaç, karakter ve niyetini ortaya koyması için verilmiştir. Çünkü "De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir."¹⁰ Ayette geçen "şâkile" kelimesi tabiat, âdet, din, niyet, seciye ve cibilliyet gibi manalara gelmekte olup, daha ziyade

4 İbrahim, 14/32,33;

5 Tekâsür, 102/8

6 Zâriyât, 51/56.

7 Mülk, 67/2.

8 Ankebût, 29/4.

9 Fussilet, 41/40.

10 İsrâ, 17/84

mizaç anlamı yaygındır. Yani herkes kendi hâl ve mizacına uygun olan yolda hareket eder. Diğer bir tabirle hissiyât-ı mahsûsasına göre iş yapar. Fakat herkes kendi şakilesine göre hareket ederek kendine göre bir yol tutmak suretiyle doğru yolu tutmuş olmaz. Bir din veya mezheb her hangi bir ferdin veya kavmin mizaç ve hissiyâtına uygun gelmekle doğru oluvermez. Hak din, Allah'ın Kitab ve Resulüyle bildirdiğidir.¹¹

2- Amellerin Çeşitliliği ve Uhrevî Sorumluluk:

İnsanların işledikleri amellerinin türleri, özellikleri ve gayeleri birbirinden farklıdır. Nitekim "Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir."¹² âyetinde buna işaret edilmiştir. "Her birinin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allah herkesin yaptığının karşılığını haksızlığa uğratılmaksızın tastamam vermek için böyle yapmıştır."¹³ İyiler de kötüler de tek dereceli değildir; iyiliğin ve kötülüğün hem nicelik hem de niteliğine göre sahipleri derecelendirilmiş, ceza ve ödülleri de bu derecelere göre verilmiştir ve verilecektir. Böylece hiçbir kimsenin zerre kadar hakkı zayi edilmemiş, her şey karşılığını bulmuştur.

Kur'an-ı Kerim insanın bu amellerini sâlih ve kötü amel olarak iki kısma ayrılmaktadır. Amel-i sâlih Kur'an'da üzerinde durulan temel konulardandır. Amel kelimesi "fil, gayret, çalışma, iş" gibi anlamlara gelmekte olup, "hayat sahibi varlıkların belli bir amaca uygun olarak yaptığı iş" şeklinde tarif edilmektedir.¹⁴ Fesâd kelimesinin zıddı olan salah kelimesi ile beraber anlamı ise, "Dinî emir ve yasaklara uygun söz, fiil ve davranışlardır." Diğer bir deyişle sâlih amel, Allah'a ve ahirete iman edip, O'nun Resülleri aracılığıya indirdiği hükümlere uygun olarak, ihlas ve iyi niyetle yapılan, Allah'ın rızasının olduğu her türlü hayırlı faaliyetlerdir.¹⁵ Amellerin işlenmesinde güdülen maksat ve niyet bu işleri sâlih veya gayr-i sâlih amele dönüştürebilir. Bunun için islam ahlak âlimleri, mubahları dinin iyi ve doğru bulunduğu gayelerle yapmanın önemi üzerinde durmuşlar, iyi niyetten yoksun olarak mubahlara dalmayı dini

11 Elmalılı Harndi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşr., İst., tsz., c. 5, s.3196-7.

12 Leyl, 92/4.

13 Ahkâf, 46/19.

14 Rağib el-İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Dârul-Kalem, Beyrut, 1418/1997, 2.b, s.587.

15 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s.4554.

ve ahlaki hayat için tehlikeli görmüşlerdir.¹⁶ Nitekim şu hadis de bu konuya vurgu yapılmaktadır: “Manasız işleri terk etmek kişinin Müslümanlığının güzelliğini gösterir.”¹⁷

“İman edip amel-i salih işleyenlere ne mutlu! Onların sonunda varacakları yer ne güzel!”¹⁸ Bu ve benzeri ayetlerde iman ve amel-i sâlih beraberce zikredilerek amel-i sâlihin önemi ve lüzumu üzerinde durulmuştur. Amellerin neticesinde sevap kazanmak ise ancak Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle yapılmasına bağlıdır. Nitekim hadiste, “Ameller niyetlere göredir.”¹⁹ buyrulurken buna işaret edilmiştir. Bu iyi niyet sayesinde aslında mübah olan bir amel, sâlih amel mertebesine yükselir. Örnek verecek olursak yemek yemek aslında mübah bir amel iken, ibadetleri yapabilmek niyetiyle, insanlığa faydalı bir ürün ortaya çıkarmak veya hasta birine yardım edebilmek için gerekli gücü ve kuvveti elde edebilmek için yenirse aynı zamanda sevap elde edilmiş olmaktadır. Hatta iyi niyet sahibi bir Müslümana, yapmak isteyip de yapamadığı ameller için dahi sevap verileceği Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz tarafından müjdelenmiştir.²⁰

3- Fiil ve Amel İlişkisi:

Bir hareket veya davranış, herhangi bir maksada yönelik değilse, ona amel denmez. Canlıların belli bir maksada yönelik fiillerini ifade eden amel, fiilden daha özeldir. Çünkü fil, hayvanlar, hatta cansız varlıklar için de kullanılırken, amelin bunlar için kullanıldığına nâdiren rastlanır. Amel kelimesi, “değiştirme ve dönüştürme maksadına mâtuf sürekli bir çaba” şeklinde de tanımlanabilir. Hakiki amel, yapılan işlerin insanda bir etki bırakmasıdır. Dış organlarla ifa edilen rukû, secde, vs. hareketleri yaptığı halde iç dünyasında kemâle doğru bir ilerleme bulunmayan biri, amel etmiş olmamaktadır. Zira hakiki amel içi değiştirmek olup, amelde esas olan zâhiri hareketler değil, bu hareketlerin sâiki olan kasıttır.²¹

Sultan veled bu durumu çok güzel ifade etmektedir: “Sen amelden namaz kılmayı, oruç tutmayı, hacca gitmeyi, geceleri uyumayarak ağlamayı inlemeyi ve perhiz

etmeyi anlıyorsun. Halbuki bunların hiçbirisi amelin aslı ve kendisi olmayıp ancak sebepleridir. Ancak hepsini yaptığın zaman, bunların sende bir etki sağlaması mümkündür.”²²

“Bu, yaptıklarınıza karşılık olarak mirasçı kılındığınız cennettir”²³ âyeti gereğinde bir çok âlim “iman ameldir” görüşündedir. Bu itibarla bazı ilim ehli “Rabbine andolsun ki onların hepsini yapmakta olduklarından sorguya çekeceğiz”²⁴ âyetinde kastedilenin “lâ ilâhe illallah” olduğunu söylemişlerdir.²⁵ Ebû Hureyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre; Allah Resulü’ne (s.a.v.): “En faziletli amel nedir?” diye soruldu. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Allah’a ve Resulüne imandır” buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye soruldu. “Allah yolunda cihaddır” buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye soruldu. “Mebrûr hacdır” buyurdu.²⁶ En faziletli amelin ne olduğu sorusuna “Allah’a iman” şeklinde cevap verilmesi (kalple) inanmak ve (dille) söylemenin de ameller kapsamına girdiğine delildir. Çünkü bedenî ameller imanın tamamlayıcılarındandır.

4- Amel-i Sâlihin Karşılığı:

Kur’ân-ı Kerim, insanoğlunun amel-i sâlih karşılığında alacağı mükafatı, “Mü’min olarak dünya ve âhret için yararlı iyi işler yapan kimseye gelince, o ne büsbütün, hatta ne de kısmen haksızlığa uğramaktan korkar.”²⁷ âyeti kerimesiyle en başta mü’min olma şartına bağlamıştır. “Onların yaptığı her işi ele almış ve onu savrulup giden toz toprak haline getirmiş olacağız.”²⁸ âyetiyle de kâfirlerin yaptıkları amellerin boşa gideceğini açıkça ortaya koymaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, insan bu dünyada temel ihtiyaçlarını karşılamak için faaliyette bulunmak zorunda olduğu gibi, ayrıca zorunlu olmadan da bazı faaliyetlerde bulunmaktadır. Hatta bunlardan bir kısmı iyi ve güzel işler dahi olabilir. Fakat bunların Allah katında kurtuluşa vesile olabilmesi için, bu fiilleri yapanların iman ehli olmaları gerekmektedir.

22 Sülün, *İman-Amel İlişkisi*, s. 129.

23 Zuhuruf, 43/72.

24 Hicr, 15/92.

25 Buhârî, İlim, 18 (bâb başlığı).

26 Buhârî, İlim, 18.

27 Tâhâ, 20/112.

28 Furkân, 25/23.

16 Süleyman Uludağ, “Amel”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.3, s. 13.

17 Tirmizî, Zühd, 11; İbn Mâce, Fiten, 12.

18 Ra’d 13/29.

19 Buhârî, Bed’ü’l-vahy, 1.

20 Ebû Dâvud, Edeb, 82.

21 Murat Sülün, *Kur’ân-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 128.

Bu itibarla aslında sâlih amel ile iman arasında sıkı bir irtibat bulunmaktadır. Asr-ı saadet'te kimlerin iman edip kimlerin edemediği dikkatle incelendiğinde görülecektir ki, İslam'dan önce iyi ve sâlih davranışlar gösterenler İslam gelince ekseriyetle mü'min olmuşlardır. Ahlakî zaafı bulunanların iman etmesi ise çoğunlukla mümkün olmamıştır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz şu hadisiyle bu duruma işaret etmektedir: "Câhiliyye devrinde hayırlı olanlar İslâmî devrede de hayırlı olmuşlardır."²⁹ Bu itibarla aslında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mücadelesinin bir fazilet-rezilet ve hak-hukuk mücadelesi olduğu âşikardır. Bu açıdan bakıldığında henüz iman etmemiş kişilerin, eğer hakikaten hayırlı amelleri varsa iman etmeleri kuvvetle muhtemeldir.

Kişinin gerek zihnî-hissî-fikrî hareketleri gerekse zahîrî eylem ve davranışları, iman ya da inkârın ortaya çıkmasında; hatta iman ve inkârın devamında etkilidirler. Kişiler ahlâkî açıdan kemâle erdikçe güç ve kudretçe de ilerlemekte; ahlâkî açıdan düştükçe bünyeleri de zaafa uğramaktadır.³⁰ İslama yeni girenlerin genellikle, ahlâkî açıdan kemâle ermiş alperen ve tüccarlardan etkilendiği gerçeği bu noktada güzel bir örnek teşkil etmektedir.³¹

İslam, Müslümanlardan bütün amellerinde samimi ve ihlaslı olmalarını ister. Bu ihlas ve samimiyet yaptığı amellerin özüdür. "Halbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir."³² Allah'a kulluk, âyetteki ifadesiyle ubûdiyyet kavramı çok geniş bir anlama sahip olup, insanın bütün hayatını içine almaktadır. Ayette namaz ve zekâtın ayrıca zikredilmesi, bu ibadetlerin faziletini ifade etmektedir. Bütün bu amelleri yaparken esas ise âyetin baş tarafında ifade edilen ihlas ve samimiyettir.

5- İnsan ve Çalışması:

Allah dünya hayatının devamı için insanları farklı vazifeleri icra edebilecek şekilde ve derecelerde yaratmıştır: "Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya

29 Buhârî, Enbiyâ, 8; Müslim, Fezâil, 168.

30 Sülün, İman-Amel İlişkisi, s. 335-337.

31 Sülün, İman-Amel İlişkisi, s. 336; ayrıca bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 1991, c. 3, s. 110-116.

32 Beyyine, 98/5.

hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır."³³ âyeti bu duruma işaret etmektedir.

Çalışmanın önemine işaret eden âyetler ise pek çoktur:

"İnsan için ancak çalıştığına karşılığı vardır."³⁴

"Allah'ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."³⁵

"Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcıyarak) âhret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma."³⁶

"Onlar şöyle derler: "Hamd, bize olan vaadini gerçekleştiren ve bizi cennetten dilediğimiz yere konmak üzere bu yurda varis kılan Allah'a mahsustur. Salih amel işleyenlerin mükafatı ne güzelmiş!"³⁷

İnsanın sâlih amel işlemesi sadece ahiret için değil, bu dünya hayatını güzel ve hoş bir şekilde yaşayabilmesi için gerekli bir yoldur: "Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükafatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz."³⁸ âyeti bu gerçeği ifade etmektedir. Hatta burada genel olarak kullanıldığı şekilde "amelen sâlihan" şeklinde geçmekte, bilakis sadece "sâlihan" kelimesinin kullanılmasıyla, amellerle birlikte duygu, düşünce ve niyet temizliğine de îmâ edildiğini söylemek mümkündür. Güzel bir hayat müjdesinin peşinden asıl müjdeye geçilmektedir ki, o da âhret mükâfatıdır. Allah (c.c.) birçok âyette verdiği sözden asla dönmeyeceğini³⁹, ifade etmekte ve "Sen

33 Zuhuruf, 43/32.

34 Necm 53/39.

35 Nisa, 4/32.

36 Kasas, 28/77.

37 Zümer, 39/74.

38 Nahl, 16/97.

39 Bakara, 2/80.

asla sözünden caymazsın⁴⁰ meâlindeki âyette belirtildiği üzere de mü'minlerin bu konuda herhangi bir tereddütlerinin olmadığı bildirilmektedir. Bu âyetler beraber düşünüldüğünde şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Şayet inananlar dünya hayatlarının Allah'ın vadettiği güzellikte geçmediğini düşünüyorlarsa, bunun sebebini başka yerde aramamalıdır. Öncelikli olarak kendimize bakmalı, yaptığımız amellerin ve içimizden geçen düşüncelerin "sâlih" olup olmadığını kontrol etmemiz gerekmektedir. Âyetin baş tarafında, dünya hayatının iyi bir şekilde geçmesinden erkekler ve kadınların beraberce pay sahibi olmaları gerektiğine de ayrıca işaret bulunmaktadır.

Allah Teâla, insanların dinlenebilmesi için geceyi; çalışıp geçimini temin edebilmeleri için de gündüzü yaratmıştır. Nitekim, "Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyebilirsiniz, yılların sayısını ve hesabını bilirsiniz diye gece alâmetini giderip gündüz alâmetini aydınlatıcı kıldık. İşte biz her şeyi açıkça anlattık."⁴¹ buyurmuştur. Allah'ın insanoğlu için yarattığı nimetlerin tümü, aynı zamanda bir emek neticesinde insana ulaşmaktadır. İnsanın bunlardan yararlanması için çalışıp çabalaması ve neticede de şükretmesi gerekir. Tembellikten şiddetle kaçınılması gerektiği ise Hz. Peygamber (s.a.s.) Efendimizin Allah'a sığındığı hususlar içindedir.⁴²

Çalışmaya, emek sarf etmeye gücü yettiği halde başkalarından bir şey istemek, eşrefi mahlûkât olarak yaratılan insanoğluna yakışmayan bir tutumdur. Bu durumu ifade etmek üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Sizden birinizin dağa gidip, odun toplaması ve sonra da onu satarak ihtiyacını karşılaması, -verilir veya verilmez ayrı bir şey ama- insanlardan dilenmesinden daha hayırlıdır."⁴³

Sonuç

İnsan medenî, yani cemiyet içinde yaşayan bir varlık olduğundan, bu hayat içinde farklı görevler icra etmektedir. Bu görevler içinde en temel husus ise hepsinde bir amel/emek bulunmasıdır. Bu açıdan bakıldığında emek, değeri korunması gereken şeylerin en önemlilerindedir. İnsan yapıp etmeleri ile bu dünyada hayatını kazan-

makta ve devam ettirmektedir. Bu aslında dünya hayatının devamı için de zorunludur. Aynı şekilde âhîret hayatında güzel bir âkıbetle karşılaşmak da bu amellere göre olacaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim "her insana ancak çalıştığına karşılığı vardır" âyetinde buna işaret etmiştir.

Allah Teâla insanı eşref-i mahlûkât olarak yaratmıştır. İnsanın şerefi de bir bakıma kendisine verilen kâbiliyetlerle ve donatıldığı yeteneklerle ilgilidir. Akledebilme, düşünme, fikir ileri sürme, ilim elde edebilme ve neticede kendi hür irâdesi ile amel edebilme kâbiliyeti onu diğer mahlûkâta karşı üstün kılan özellikleridir. Bu üstün özelliklere sahip olmak ona ayrıca mesûliyetler yüklemiş ve dünya hayatındaki imtihanı olmuştur.

Cenâb-ı Hak yeryüzünü sayısız nimetlerle donatmış ve tüm mahlûkâta yetecek kadar da nimet ve rızık kaynakları bahşetmiştir. Aynı zamanda da bu nimetlerden insanoğlunun istifade ederken dikkat etmesi gereken ölçüler vaz' etmiştir. Amellerin değer ölçüsünü niyete bağlamış, ancak sâlih amellerin makbul olacağını özellikle vurgulamıştır.

İslam tarihi boyunca da ilk zamanlardan itibaren bu konularda gereken hassasiyetin gösterilmesi gerektiği çok çeşitli vesilelerle mü'minlere hatırlatılmıştır. Bir örnekle bitirecek olursak: Halife Ömer b. el-Hattâb (r.a.) vâlilerine şu genelgeyi göndermiştir: "Yapacağı ticaretin islâmî esaslarını bilmeyen kimse bizim çarşı ve pazarımızda alış-veriş yapmasın."⁴⁴

Kaynakça

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *Sahihu'l-Buhârî*, Dâru İbn-i Kesir, Dimeşk, 2002.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbu's-sünen*, thk. Muhammed Avvâme, Cidde, 2004.

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili, I-X, 3. Baskı, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1979.

İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, MEB. Yayınları, İstanbul, 1990, I-III.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, Beyrut, 1. baskı, 1989.

44 Tirmizî, Vitir, 21.

40 Al-i İmrân, 3/194.

41 İsrâ, 17/12; Ayrıca bkz: Rûm, 21/23; Furkân, 25/47; Kasas, 28/73; Nebe, 78/11.

42 Buhârî, Cihad 25; Müslim, De'avât 48-52.

43 Buhârî, Zekât 50; Müslim, Zekât 107.

Karaman, Hayrettin; Çağrı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kafi; Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Beşşâr Avvâd, Beyrut, 1998.

Murat Sülün, *Kur'ân-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Kitâbu't-temyîz*, 2. Baskı, Riyâd, 1982.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Anadolu", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 1991, c. 3, s. 110-116.

Rağıb el-İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1418/1997.

Süleyman Uludağ, "Amel", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 3, s. 13-16.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen'ü-Tirmizî*, thk. Nâsiruddîn Elbânî, Riyâd, h. 1417.

“Hiç kimse kendi el emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir yiyecek yemiş olamaz.”

Hz. Muhammed (s.a.v)

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE EMEĞİN DEĞERİ

Bahattin TURGUT*

Giriş

Allah Teâlâ, insanı en güzel biçimde yarattı,¹ eylemlerinden sorumlu kıldı ve başıboş bırakmadı.² İnsanın emek vererek elde ettiklerinin faydalısıyla zararlısıyla kendisine ait olduğunu, iş ve eylemleri sonucunda elde ettiklerinin ileride önüne çıkarılacağını bildirdi.³ Hayatını yararlı işler (salih ameller) yaparak geçirmesi için insana peygamberleri model şahsiyetler olarak gönderdi. En son olarak da insana her yönüyle en güzel örnek (üsve-i hasene) olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi.

Hız. Muhammed (s.a.v), ömrü boyunca meşru yollardan emek harcayarak kazanç elde etmeye çalışmıştır. Meşru olmayan yollardan kazanmaya tevessül etmemiştir. İnananları da emek sarf etmeksizin meşru olmayan yollardan kazanç elde etmekten sakındırmıştır. Bundan dolayı yaratılış gayesine uygun olarak salih ameller işleyerek yaşamı devam ettirmek, el emeği, göz nuru ve alın teri ile helal kazanç elde ederek çoluk- çocuğunu geçindirmek her inanan insanın hayat düsturu olmuştur. Hız. Peygamberin hayatı bütün Müslümanlar için örnek teşkil ettiği gibi özellikle de rızkını helal yollarla elde etmeye çalışan emektar insanlar için ibret alınması gereken örneklerle doludur.

Bilindiği üzere kazancın meşru yollarla kazanılması olduğu gibi gayrimeşru yollardan kazanılması da vardır. İslam meşru yollarla, emek vererek elde edilen kazancı helal, diğerlerini haram kılmıştır. Bu durum genel olarak Kur'an-ı Kerim'deki yasaklardan (haramlardan) da anlaşılmaktadır. Kumar, hırsızlık, rüşvet, karaborsa ve faiz gibi gayrimeşru yollarla kazanç elde etmek Kur'an-i Kerim'de haram kılınmıştır. Gayrimeşru kazanç yolları Hız. Peygamberin sünnetinde de ayrıca yasaklanmıştır.

İnanan insan, İslam'ın yasakladığı kazanç yollarını bir tarafa bırakarak, meşru kıldığı yoldan kazancını elde etmeye çalışmak durumundadır. Böyle bir kazancı elde

* Yrd. Doç. Dr. Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 “Andolsun ki biz insanı en güzel biçimde (ahsen-i takvim) yarattık.” (Tin, 95/4.)

2 “İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?” (Kıyamet, 75/36)

3 “İnsan için sadece kendi çalıştığı vardır ve çalıştığı da ileride görülecektir.” (Necm, 53/39-40).

etmek için öncelikle emek sarf etmek gerekmektedir. Meşru kazancın hemen hepsinde göz nuru ve alın terinin eksik olmadığını da burada hatırlatmak gerekmektedir. Alın teri dökerek helal yoldan elde edilen kazanç gerçekten emek sonucu elde edilen kazançtır. Yüce dinimiz bu nedenle emeğe büyük önem vermiştir. Bu konuda Hz. Peygamberin sünneti bizi aydınlatmaya yeterlidir. Bu noktadan hareketle biz bu yazımızda “Hz. Peygamberin sünnetinde emeğin değeri” konusunu ele almak istiyoruz.

1. Hz. Peygamberin Sünnetinde Kazanç Yolları

Kur’an ve sünnete göre helal ve haram ölçülerine riayet etmek kaydıyla çeşitli yollarla kazanç temin etmek mümkün görülmüştür. Buna göre bir insanın dürüst bir şekilde kendi işinde çalışarak yahut başkasının işinde çalışarak yahut emek - sermaye ortaklığı kurarak helal kazanç temin etmesi mümkündür. Aynı şekilde aldatma ve haksız kazançtan uzak durarak, karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla da kazanç temin etmek, helal ve meşrudur. Adalet ilkelerine uymayan ve başkasının hak kaybına sebep olan ticaret de gayri meşrudur.⁴

Hz. Peygamber hadis-i şeriflerinde helal kazancı vurguladığı gibi, onu kazanmanın yollarını da göstermiştir. Onun sünneti incelendiğinde emek verilerek elde edilen helal kazanç ne denli önem verdiği anlaşılır. O hayatı boyunca elinin emeğini yemeğe ve helal yoldan kazanmaya önem vermiştir. Bu sebeple o, helal yoldan kazanmak için çocukluğunda çobanlık yapmıştır. Ebu Hureyre (r.a.)’den rivayet edilen bir hadis-i şerifinde, “Hiçbir peygamber yoktur ki çobanlık yapmış olmasın”⁵ buyurarak helal kazanç yollarından biri olan çobanlığın aynı zamanda bir peygamber mesleği olduğuna da işaret etmiştir.

Aynı şekilde helal kazanç elde etmek için Hz. Peygamber, peygamberlik öncesi dönemde ticaretle de uğraşmış, dürüst bir tüccar olarak toplumda ün yapmıştır. Dürüst bir tüccar olarak şöhret bulması, onun Hz. Hatice ile tanışmasına vesile olmuştur. Hz. Hatice’nin ticaret mallarını Suriye taraflarına bir kervanla götürmüş, bu malları satarak Hz. Hatice’ye önemli ölçüde bir kazanç sağlamıştır. Bu durum Hz. Hatice’yi etkilemiş ve onunla evlenmesine vesile olmuştur.⁶

4 Bk. Çetintaş, Recep, “Ticârette Helâl Kazancın Temel Esasları”, *Helal Kazanç*, Bülent Ecevit Üniversitesi yayınları, Edit. Hasan Meydan vd., Zonguldak, 2016. s. 33.

5 Buhari, İcare, 2.

6 Belazürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensabu'l-Eşraf*, Daru'l-Fikr: Beyrut 1996, I, 107.

Hz. Peygamber’in ticarî hayatındaki örnek uygulamaları daha sonra bazı sahabeler tarafından dile getirilmiştir. Onun örnek bir tüccar oluşu, İslam tarihi boyunca Müslüman tüccarlar tarafından ticarî iş ve ilişkilerde örnek alınmasına yol açmıştır. Onun örnekliğinde yürütülen ticari faaliyetlerle İslam dünyasında bir tüccar medeniyeti kurulmuştur.⁷ Bu tüccar medeniyetine katkı sağlayan tüccarları Hz. Peygamber: “Dürüst tüccar, peygamberler, siddîklar (dosdoğru kimseler) ve şehitlerle beraberdir.”⁸ buyurarak cennetle müjdelemiştir. Hadis-i şerif, helalinden dürüst bir şekilde emek sarfederek elde edilen kazancın değerli olduğunu vurgulamıştır. Onu kazanan, o kazançla ailesini geçindiren tüccarın ise cennetlik olduğuna işaret etmiştir.

Hz. Peygamber’in ashâbı arasında büyük servetlere sahip tüccarlar olduğu gibi, ailesini geçindirmek için bir kazanç kapısı bulamayanlar da vardı. Allah Resulü, bu durumda olanlara sahip çıkıp onlara dilenmeyi değil, meslek edinmenin ve helalinden kazanmanın yollarını öğretmiştir. Zübeyr b. Avvam’dan rivayet edilen bir hadis bu konuya açıklık getirir niteliktedir: “Sizden birinizin organını alıp dağa gitmesi ve sırtında bir bağ odun getirip satması, böylece Allah’ın onun itibarını koruması, bir şey verip vermeyecekleri belli olmayan kimselerden dilenmesinden daha hayırlıdır.”⁹ Hadis-i şeriften anlaşıldığı üzere, kişinin dilenmeden, emek sarf ederek elde ettiği kazancı, başkasının minneti altında kalarak ve dilenerek elde ettiği ile kıyaslanmayacak derecede daha değerli bir kazanç olarak kabul edilmiştir. Nitekim insanlar versin veya vermesin dilenmektense geçimini sağlamak için helal yoldan kazanç elde etmek hem birey hem de toplum için daha hayırlıdır. Helal yolla elde edilen kazancın en hayırlı kazancı olduğuna Mikdam (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadis-i şerif şöyle işaret etmektedir: “Hiç bir fert elinin emeği ile kazandığından daha hayırlı bir yemek yememiştir. Allah’ın peygamberi Davud (a.s.) da el emeği ile kazandığını yedi.”¹⁰ Hz. Peygamber, bu mübarek sözüyle Davud (a.s.)’un çalışıp kazanarak geçimini sağlamasını bir model olarak inanan insanlara sunmaktadır.

Peygamberlerin model insanlar olduğu gerçeğini kabul ederek hayatını ona göre tanzim eden bir kimse başkasının el emeği ile kazandığına saygı duyar. Baş-

7 Abdullah Kahraman, “Serahsî’de Helal Kazanç Teorisi ve İktisadi Hayata Etkileri”, *Uluslararası Serahsî Sempozyumu (15-17 Ekim 2010)*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Gaye Vakfı, DİB Yayınları: Ankara 2013, s. 101.

8 Tirmizî, *Buyu*, 4.

9 Buhari, *Zekât*, 50.

10 Buhari, *Buyu*, 15.

kasının kazancını haksız yollarla elde etmeye yanaşmaz. Başkasının emeğine saygı duyan kimse, kendi el emeğiyle kazandığına büyük önem verir. Onu tüketmeye bile kıyamaz. Onu emek sarf ederek elde ettiğinden dolayı, ona paha biçilmez bir değer verir. Zaten Hz. Peygamber de bu yüzden “en hayırlı kazancın, kişinin kendi elinin emeği ile elde ettiği kazanç¹¹ olduğunu dile getirmiştir.

Bütün bunların aksine emek vermeden haksız yollarla elde edilen kazancın ise doğal olarak kıymeti, onu gayrimeşru yoldan elde eden kimse tarafından bile bilinmez. Böyle bir kazanç, er veya geç kimseye fayda vermeden geçip gittiği gibi ardından bir dizi zarar bırakır. Bu zararın en azı o kişiyi “artık helal- haram tanımayan, çoluk çocuğunu gayr-i meşru (haram) yollarla elde ettiği kazançla geçindiren” bir fert konumuna getirir ki fert ve toplum için bu, dinimizin hiç hoş karşılamadığı bir durumdur.

Şurası bir gerçektir ki Hz. Peygamber, saadet asrında şirk toplumundan çıkarak İslam’a kazandırdığı güzide insanlardan insanlık tarihinin en seçkin toplumunu meydana getirmiştir. Hz. Peygamberin yaşayıp ashabını yetiştirdiği çağa, Asr-ı Saadet denilmesinin sebebi de budur.¹² Toplumda haksız kazanç, menfaate dayalı hediye kabulü ve rüşvet alıp- verilmesi gibi emeğin manevî değerini düşüren olumsuzluklar, İslam’ın hedeflerine uygun düşmemektedir. Hz. Peygamberin 23 sene boyunca emek vererek, eğiterek yetiştirdiği saadet asrının insanı, dünya ve ahiret dengesine ihtimam göstererek rızkını helalinden elde etmiş, helalinden yaşamaya çalışmıştır.

Rızkın Allah’tan geldiğine, Allah vergisi olduğuna inanan insan, rızkını elde etmek için mücadele ederken, Allah’ın rızasını asla unutmamalıdır. Bu konuya dair saadet asrından bize ışık tutacak birçok örnek bulabiliriz, ancak bu konuda bir misal vermekle yetinmek istiyoruz. Nitekim Hz. Peygamberin “benim havarim” dediği, Zübeyr b. Avvam, Mekke’de ticaretle uğraşan ve ticarettten iyi kazanan biriydi. Günün birinde arkadaşları: “Ya Zübeyr! Bu kadar malı nasıl kazanıyorsun?” diye sordular. Bunun üzerine o: “Kimsenin gözü malımda kalmayacak şekilde ticaret yapıyorum. Ticaretimi sadece kâr elde etmek için yapmıyorum. Bu niyetimden dolayı Allah da bereketini ihsan ediyor,” diye cevap verdi. Ashabın Zübeyr b. Avvam ile olan bu diyalogundan da anlaşılacağı üzere ticarete doğruluk ve dürüstlük ilkesine sahip olmak

11 Buhari, Buyu’, 15

12 Mehmet Emin Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, DİB: Ankara 2017, III, 501.

Allah’ın yardımına vesile olmaktadır. Yüce Allah, insanın emeğini ve çekilen zahmetini zayi etmeyip, helal kazancın bereketini lütfetmektedir.¹³ Hz. Zübeyr’in “ticaretimi sadece kâr elde etmek için yapmıyorum” sözü onun ticaretini, Allah rızası için yaptığını göstermektedir.

2. Helal Kazanç

Helal kazanç, İslam’ın belirlediği ölçü ve esaslara uygun olarak elde edilen kazançtır. Kazançta verimliliği artırmak için iş gücünün ve zamanın iyi kullanılması esastır. Hz. Ali (r.a.)’den rivayete göre Resulullah (s.a.v.): “Allah’ım! Ümmetim için günün erken vakitlerini bereketli kıl!”¹⁴ buyurmuştur. Bu hadis-i şeriften anlaşıldığı üzere helal kazançta vakit düzeni önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır.

Geleneksel zamanlarda, Müslümanlar çalışma hayatına, günün en bereketli zaman dilimi olan sabah namazı vakti ile başlar, gün aydınlanırken kendisini hayırla rızıklandırması duasıyla Allah Teâlâ’ya iltica eder, ibadet aşkıyla ve şevkle helalinden kazanmaya, geçimini alın teriyle, el emeğiyle temin etmeye koyulurdu.¹⁵ Hz. Osman (r.a.)’ın rivayet ettiği bir hadiste de Allah’ın Rasulü: “Sabah uykusu, rızkın azalmasına sebep olur.”¹⁶ buyurarak sabah namazından sonra uyumayıp çalışmanın gerekliliğine işaret etmişlerdir. “Erken kalkan yol alır,” atasözünde de ifade edildiği gibi çalışmaya erken başlayanın günü daha verimli, kazancı daha bereketli olur.

Yüce dinimizin ortaya koyduğu yükümlülüklerin temelinde, dinin ve insanın emeğinin korunması gibi yüce maksatların olduğunu da belirtmeliyiz. Medineli bir sahabe olan Numan b. Beşir’in rivayet ettiği bir hadis-i şerif bu konuya açıklık getirmektedir. Ona göre Hz. Peygamber: “Helal bellidir; haram da bellidir. Bu ikisinin arasında ise bazı şüpheli şeyler (alanlar) vardır, fakat insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını (namusunu) korumuş olur,”¹⁷ buyurarak helal ve haram sınırlarını gözeterek dinin kutsal kabul ettiği emeğe saygılı davranmanın dine ve namusa karşı gösterilecek hassasiyetle eşdeğer olduğunu bildirmiştir.

13 Özafşar, V, 28.

14 İbn Hanbel, I, 153.

15 Özafşar, V, 38.

16 İbn Hanbel, I, 73

17 Müslim, Müsâkât, 107; Buharî, İman, 39.

3. Helal Kazançta Emeğin Yeri

Hız. Peygamber (s.a.v) kendi himayesinde olup İslam toplumuna hizmet yolunda emek veren insanlara çok önem vermiştir. Sosyal konumu ne olursa olsun Allah rızası için emektar insanlara değer vermiş, emeğin sahibini yüceltmıştır. Toplum için büyük önemi haiz işleri yapanları taltif etmekle yetinmeyip, küçük çaplı hizmetlerde bulunanlara da değer vermiştir. Mescid-i Nebi'nin temizliğini yapan bir kadını ve onun emeğini örnek verebiliriz. Resulullah (s.a.v), bir gün Mescid-i Nebi'nin temizliğini yapan kadını görmeyince, merak edip; kadının nerede olduğunu sormuş, vefat ettiği kendisine bildirilince üzülmüş, kadının cenazesini haber etmemeleri sebebiyle ashabına sitem etmiştir. Kadının mescide emek harcaması sebebiyle onun mezarını kendisine göstermelerini istemiş, ashabın mezarı göstermeleri üzerine Allah'ın Resulü o emektar kadının mezarının başında onun cenaze namazını kılarak ona dua etmiştir.¹⁸ Bu örnekte Allah Resulü'nün hayatında emektar insanlara ne derece vefalı olduğu, onların emeğini yücelttiği görülmektedir. Aynı şekilde Hız. Peygamber, insanın enerjisini harcayarak, alın teri dökerek yaptığı işi ve elde ettiği kazancı çok önemsemiştir. Bu bağlamda çalıştırılan işçilerin "alınının teri kurumadan hakkının verilmesini"¹⁹ tenbih ederek işçinin emeğine dikkat çekmiştir. Hız. Peygamber, bu uyarısıyla çalışıp didinerek, emek vererek çalışan ve gerçekten bir şeyler üreterek ortaya koyan emektar insanların sömürülmeden haklarının verilmesini istemiştir. Peygamberimizin bu hadis-i şerifiyle toplumumuzun emektar insanları olan işçileri ucuza çalıştıran, zaman zaman da hakkını vermeyen, ama işçinin ürettiği ile servetine servet katan merhametten yoksun işverenlere de önemli bir mesaj vermektedir. Hız. Peygamber, işçilere ücretlerini ödemeyip sömürenlerin kıyamet gününde Allah'ı karşılıklarına alacaklarını haber vermiştir.²⁰

İslam, emeğin sömürülmesine karşıdır. Sömürü çeşitlerinden biri de ihtiyacı olmadığı halde dilenmektir. Bir zaruret olmadan dilenen insanlar, emektar insanların kazancını sömürmektedir. Özellikle de merhamet sahibi insanların Allah'ın adını anarak ihtiyacı olmadığı halde duygu ve merhamet sömürüsüne maruz bırakılarak dilenenlere yardımda bulunmak zorunda kalması, gerçekten emeğin bir başka açıdan sömürülmesidir.

18 Müslim, Cenaiz, 71.

19 Beyhakî, *Sünenü'l-Kübra*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 2008, VI, 193.

20 Buharî, İcare, 10.

Fertlerin emeği bir çeşit dilenme ile sömürüldüğü gibi toplumun emeği ile kurulan bazı hayır kurumları da art niyetli ve dürüst olmayan bazı insanlar tarafından sömürülmektedir. Gerçek ihtiyaç sahibi insanlara yardım amacıyla kurulan dernek veya vakıf gibi hayır kuruluşları, ihtiyaç sahibi olmayan bazı şahısların gerçeğe aykırı beyan ve belgelerle yardım talep ederek hiçte hak etmedikleri bir kazancı elde etmeleri bir nevi sömürüdür ve haksız kazançtır. Böyle bir yola başvurmak fakir durumda olan insanların hakkını gasp etme anlamı taşımaktadır. Aynı zamanda bu tür davranışları sergileyenler toplumdaki güveni sarsmakta, sosyal adaletin tecellisine de ayrıca engel olmaktadır.

Hız. Peygamber, devlet hizmetinde bulunup yetki sahibi olanların, görevlerini kötüye kullanarak, vatandaşların saf ve iyi niyetlerini sömürmesini, yani onların kendi emekleriyle kazandıklarını hediye veya rüşvet kabilinden almalarını da yasaklamıştır. Asr-ı saadette yaşanan bir olay bu konuya açıklık getirir niteliktedir: Hız. Peygamber, Ezd Kabilesi mensubu İbnu Lutbiyye isimli bir kişiyi Benî Süleym kabilesine zekât âmili olarak görevlendirmişti. Adam, zekât toplama görevini tamamlayıp Medine'ye döndüğünde zekat için tahsil ettiği malları Hız. Peygamber'e teslim etmiş, ancak bir miktarını kenara ayırıp, "Ey Allah'ın Resulü! Bu size aittir. Bu da bana hediye olarak verilir." demişti. Bunun üzerine Hız. Peygamber, "Hakikaten durum öyleyse, sen kendi evinde otursaydın yine de bu hediye sana verilir miydi?" diyerek adama çıkmıştı. Bu olayın ardından Hız. Peygamber halkın karşısına geçip, insanların haksız yere elde ettiği malların, kıyamet günü ağır bir ceza olarak karşılıklarına çıkacağını oradakilere ilan etmişti.²¹ Bu olay günümüzde yetkili mevki ve makam sahipleri için önemli bir ders niteliği taşımaktadır. İnsan için bir emanet olan yetki, gerçekten iyiye kullanıldığı takdirde cenneti bile kazandırabilecek bir özelliğe sahiptir. Ama bunun aksine yetki dünyalık mal devşirmek için kullanıldığında ise ne acıdır ki cehennem kapılarını aralayabilecek, insanın ahiret hayatının kararmasına vesile olacak niteliktedir.

4. Sosyal Açıdan Helal Kazancın Önemi

Toplum açısından helal kazanç önemli bir değerdir. Özellikle de aile geçiminde helal kazancın önemi büyüktür. İyi bir anne ve baba olabilmek için öncelikle çocuğu hiçbir harama bulaştırmadan yetiştirmek çok önemlidir. Bu yüzden toplumumuzda helal-haram hassasiyeti olan Müslümanlar, çocuklarının emdiği süte, aldığı gıdaya, giydiği elbiseye kadar hassasiyet göstermelidirler.

21 Buharî, Hiyel, 15.

Dünya hayatında en zor iş, insan yetiştirmek olduğu gibi, en karlı yatırım da insana yapılanıdır. Yani insanın yetiştirilmesi hayatî önem taşımaktadır. Buna göre insana verilen emeğin en muteber emek olduğu söylenebilir. Çocuğun yetiştirilme aşamalarında yerli yerince emek sarf etmekten sakınan ebeveynlerdeki zamansız yakınmaların bir anlam ifade etmediği ve toplumda karşılık bulmadığı bilinen bir gerçektir.

Bilindiği gibi ailenin çocuğa karşı sorumluluğu, çocuk henüz anne karnında iken başlamaktadır. Çocuğun manevi donanım ile büyümesinde ailenin emeği kadar helal kazanç noktasında gösterdiği titizlik de önem taşımaktadır. Allah Resulünün şu beyanı bu konuya açıklık getirecek niteliktedir: “İnsanın yediği şeylerin en güzeli, kendi kazancından olandır ve kişinin çocuğu onun kazancındandır.”²² Allah’ın Resulü bu hatırlatmayla insanın emek sarf ederek elde ettiği helal lokmasının en lezzetli lokma olduğunu; nice emeklerle büyüttüğü çocuğunun ise en sevimli kazanç olduğunu dikkatlerimize sunmak istemiştir. Ebeveyni tarafından büyük bir titizlikle yetiştirilen gençlerin, toplum tarafından “helal süt emmiş” sözüyle nitelendirilerek takdir edilmesi ne kadar da manidardır.

Aslında ailesini geçindirmekten sorumlu olanlar, hiçbir zaman bu sorumluluğu ihmal etme veya üzerlerinden atma gibi bir hakka sahip değillerdir. Abdullah b Amr (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadis-i şerif bu konuya ışık tutmaktadır: “Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter.”²³ Bize hayatın her safhasında örnek olan Hz. Peygamber, ailesinin geçimi konusunda da bize en güzel örnek olmuştur. O, ailesini kimseye muhtaç etmeden geçindirmiştir.

Hız. Peygamber, ümmetine, aile fertlerini kimseye muhtaç etmeden geçindirmeyi ihmal edilemez önemli bir görev olarak yüklerken ideal bir gerçeğe de parmak basmıştır. Başkasına yük olmadan el emeğiyle geçinmenin en ideal bir yaşam şekli olduğunu vurgulamıştır.²⁴ Ailenin fertleri açısından bakıldığında, geçinmenin zor olduğu ortamlarda gücü, kuvveti ve enerjisi yerinde olan gençlerin emek harcayarak kazanmak yerine çalışmadan ebeveynine yük olup onların sırtından geçinmeyi yeğlemesi de hem fert hem de toplum için talihsiz bir durum olsa gerektir.

22 Nesâî, Buyu’, 1.

23 Ebu Davûd, Zekât, 45.

24 Buhari, Buyu’, 15.

“İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır”²⁵ hadis-i şerifini kendisine düstur edinen nice hayirsever insan emek vererek meşru yollarla elde ettiği kazancının dünyada topluma, ahirette de kendisine fayda vermesi için malını toplum yararına Allah rızası için vakfetmeyi tercih etmiştir. Yani kendisine ahiret yolculuğunda azık yapmıştır. Gerçekten tarih boyunca Allah ve Resulünün teşvikleri sebebiyle el emeğinin ürünü olan malını vakfedenler tarafından meydana getirilen hayrî kurumlar, İslam toplumlarının sosyal ve dinî hayat için gerekli olan ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Aslında atalarımızın vakıf bilinciyle gerçekleştirdikleri bu fedakârlıkları “vakıf medeniyeti” gerçeğini ortaya çıkarmış ve tarihe zengin bir miras bırakmıştır. Bu durum insanların kendi el emeği ile kazandıkları mallarını istedikleri takdirde nasıl tarihe mal ettiklerinin de göstergesidir. Atalarımız, emeklerinin semeresi olan hayrî eserlerinin dünya durdukça yaşaması için yaptıkları hayrın bir tapusu niteliğinde olan vakfiyeler de tanzim etmişlerdir. Bu vakfiyelere vakfın idamesi ve idaresi için gerekli hususları kaydettirerek emeklerinin insanlığa faydalı olmaya devam etmesi için tedbirler almışlardır.

Vakfiyeler, vakıf eserlerin tapusu, vakıf eserler ise memleketimizin bir İslam ülkesi olduğunun en görkemli göstergesidir. Devletçe ve milletçe bu eserleri korumak ve yaşatmak hem atalarımıza vefanın, hem de özümüze sahip çıkmanın bir gereğidir.

Sonuç

Hız. Peygamber’in sünnetinde emek, helal kazancın anahtarı olarak takdim edilmiştir. Emek kutsanmıştır. Buna karşın haksız kazanç kınanmıştır. Hız. Peygamber, insana ve emeğine büyük bir değer atfetmiştir. İnsanın sarf ettiği emeğin değerini helal kazanca bağlamıştır. Aslında toplumu oluşturan fertlerin bu hususa riayet etmesi, ideal ve temiz bir toplumun oluşması açısından da önemlidir.

Temiz bir toplumun oluşması için önemli ilkelerden biri de el emeğine gösterilen saygıda yatmaktadır. Toplumun emektarları olan insanların el emeği ile meydana getirdikleri kazanç kolay elde edilmemektedir. İnsanın bir şeyler kazanması, bazen hayatının kıymetli vakitlerini harcayarak çaba sarf etmesini, bazen de göz nuru dökmelerini gerektirmektedir. İnsanlık için faydalı ve güzel olan her şey bir emeğin eseridir. İdeal bir toplumun yeniden inşası için insanların helal yolla geçimlerini temin etme zorunluluğu olduğu gibi birbirlerine saygı göstermeleri de gereklidir. İdeal toplumda insanların birbirlerine saygı duymaları, geçimini helal yoldan kazanmalarından kaynaklanmaktadır. Bu da toplumun emeğe olan saygısının bir göstergesidir.

25 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 400.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, 1991.

Belazürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensabu'l-Eşraf*, Daru'l-Fikr: Beyrut 1996.

Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünen'ül-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 2008.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre el-Cûfeî (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*, (nşr. Muhammed Muhsin Hân), Medînetü'l-münevvere, ts.

Çetintaş, Recep, "Ticârette Helâl Kazancın Temel Esasları", *Helal Kazanç*, Bülent Ecevit Üniversitesi yayınları, Edit. Hasan Meydan vd., Zonguldak, 2016.

Ebu Davûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî, *Sünen-i Ebî Davud*, el-Mektebetu'l-İslamiyye: İstanbul 1991.

Kahraman, Abdullah, "Serahsî'de Helal Kazanç Teorisi ve İktisadi Hayata Etkileri", *Uluslararası Serahsî Sempozyumu (15-17 Ekim 2010)*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Gaye Vakfı, DİB Yayınları: Ankara 2013, s. 101-125.

Müslim, Müslim bin Haccâc bin Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, *Sahih-i Müslim*, Beyrut, 1987.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/916), *Sünen-i Nesâî*, (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut, 1988.

Özafşar, Mehmet Emin vd., *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi: Ankara 2017.

Şener, Abdulkadir; Sofuoğlu, Cemal; Yıldırım, Mustafa, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, TDV Yayınevi: Ankara 2014.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevr (ö. 270/884), *Sünen-i Tirmizî*, (nşr. Muhammed F. Abdülbâkî), Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 2008.

“İşçinin ücretini, alnının teri kurumadan ödeyiniz.”

Hz. Muhammed (s.a.v.)

MANEVÎ-AHLÂKÎ DEĞERLERİN YANSIMASI OLARAK EMEK FAALİYETİ VE KAZANDIRDIKLARI

Behram HASANOV*

Giriş

İnsanoğlu hayatının önemli bir kısmını çalışmaya, emek faaliyetine tahsis etmektedir. Emek faaliyeti kimi için zihinsel ağırlıklı, kimi için de fiziksel ağırlıklı bir uğraş anlamına gelmektedir. Hangi türden bir emek faaliyeti olursa olsun, hayatımızda önemli bir yer işgal eden bu etkinlik kendimizin ve çevremizdekilerin huzur ve mutluluğunu olumlu veya olumsuz şekilde etkilemektedir. Emek faaliyetinin insan mutluluğu üzerindeki etkileri kişinin genel olarak manevî özü ile olan ilişkisine bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, emek faaliyeti manevî özün dışavurumunu sağladığı ölçüde kişiyi ve toplumu mutlu edecektir.

İslam medeniyetinde insanoğlu hem dünyevi hem de manevî boyutlara sahip bir varlık olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte İslam'da insan, özü itibariyle ilahi ruhun taşıyıcısı olarak görülmektedir.¹ Bu nedenle de insanın özünde bir kutsallık ve kutsal olana şiddetli bir istek bulunmaktadır. Fakat bu durum kuşkusuz insanoğlunun sahip olduğu fitratını muhafaza edebilmesi ve özün üstünün küllenmesini engelleyerek sürekli cilalamaya ve parlatmaya çalışmasıyla mümkün olabilmektedir. Manevî özün ihmal edilmesi ve hayatın sadece dünyevi yön öne çıkartılarak şekillendirilmesi insanoğlunun kendine yabancılaşmış bir varlık olmasına yol açacağı gibi huzur ve mutluluğunun önünde de ciddi engeller oluşturacaktır. Manevî özün kendini gerçekleştirme sağlandığı ölçüde dünyevi boyut da manevî değerlere göre şekillenecek, dünyevi âlemin başıboş ve doyumsuz özellikleri kontrol altına alınmış olacaktır. Buna karşın kendi özüne yabancılaşmış kişi farkında olarak ya da olmayarak hem kendisinin hem de çevresinin huzura kavuşmasına engel olacaktır. Bu bağlamda hayatımızın önemli bir kısmını tahsis ettiğimiz emek faaliyetinin de kendimize ve çevremize mutluluk veya mutsuzluk vermesi mayamızı oluşturan manevî özün kendini gerçekleştirme düzeyiyle ilgili bir konudur.

* Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

1 Secde 32/ 9.

Manevî-Ahlâkî Değerlerin Emek Faaliyetine Yansımaları

Emek faaliyeti ve bu faaliyet sürecinde ortaya çıkan ürünler her ne kadar dünyevi özellikler taşıyalar da onların şekillenmesi sahip olduğumuz manevî değerler tarafından yönetilmektedir. Çünkü emek faaliyetine yön veren şey ahlâkî ve manevî değerlerdir. Nitekim emek faaliyeti hayatımızın ve ahlâkî-manevî dünyamızın bütününden bağımsız ve kopartılabilen bir şey değildir. Bir kişinin hayatı anlamlandırma biçimi ve kendine ilke edindiği ahlâkî manevî değerler o kişinin emek faaliyetini ve bu faaliyet sırasındaki emek ürünlerini de direkt etkileyecektir. Emek faaliyeti sırasında farklı, hayatın geriye kalan kısmında farklı ahlâkî tutum sergilemek kaçınılmaz olarak kendisiyle çelişen, parçalanmış bir kişiliğe yol açacaktır.

Emek faaliyetinin kişi için anlamlı bir davranış niteliği kazanabilmesi, kendi emek faaliyetini, hayatının anlam çerçevesine konumlandırmasıyla mümkündür. Bu durumda emek faaliyeti sadece bir para kazanma faaliyeti olmaktan ziyade hayata mana katan, zevkli ve anlamlı bir faaliyet alanı haline gelecektir. Bu aynı zamanda kişinin emek faaliyeti sürecine kendi özünde bulunan ilahi kaynaklı yaratma gücünü de dâhil ettiği anlamına gelmektedir. Bir kişi manevî özünün tezahür ve dışavurumunu sağlayabilmişse o zaman emek faaliyeti sürecine de bu özden doğan yaratma gücü ve ahlâkî-manevî değerler hâkim olacaktır. Bu durumda kişinin kendisi için anlamlı bir faaliyete dönüşen emek faaliyeti aynı zamanda yaratma gücünün ve ahlâkî manevî değerlerin yön verdiği, dolayısıyla başkalarına da kaliteli ürün sunan bir etkinlik haline gelecektir. Dolayısıyla kişi emek faaliyeti sırasında hem kendini gerçekleştirerek mutlu olacak, hem de başka insanlara manevî ahlâkî kriterle üretilmiş ürün, yani kaliteli ürün sunarak çevresindeki insanların da memnuniyet düzeyinin yükselmesini sağlayacaktır.

Manevî ahlâkî kriterlere dayanmayan, sadece dünyevi kriterleri temel alan emek faaliyeti kişinin ilahi kaynaklı fitratına yabancılaşmasının bir göstergesidir. Yabancılaşmış bireylerin kendi emek faaliyetlerini hayatın nihai anlamı bağlamında konumlandırmaları mümkün değildir. Bu durumda, yapılan işten zevk almaları da pek mümkün olmayacaktır. Çünkü anlamlandırılmayan bir emek faaliyeti fazlasıyla mekanikleşmiş ve otomatikleşmiş olmak durumundadır. Böyle bir emek süreciyle üretilmiş ürünlerin "kullanım değeri" de oldukça düşük olacaktır. Bir ürünün "kullanım değeri" onun, insanların ve insanlığın sadece maddi değil, ruhsal, manevî,

ahlâkî vb. yönlerinin de tatminini ve gelişimini sağlayabilme düzeyiyle doğru orantılıdır. Yabancılaşmış kişilerin ve yabancılaşmış toplumun ürettiği ürünlerin "kullanım değeri" ne kadar düşükse, manevî özüne yabancılaşmamış, üretim sürecinde manevî-ahlâkî değerleri temel alan emek süreciyle ortaya çıkan ürünlerin "kullanım değeri" de o kadar yüksek olacaktır.

İslami Kriterleri Gözetken Emek Faaliyetinin Manevî-Ahlâkî Getirileri

Bireylerin mutluluğu sadece iç dünyalarında olup biten bir şey değildir. Çevremizdeki maddi âlem de bireylerin mutluluğunu olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Örneğin, doğa güzellikleri ile çevrelenmiş bir mekânda insanlar genellikle kendilerini huzurlu hissederler. Fakat özellikle günümüzde doğanın yok edilmesi pahasına meydana getirilen, maddi gelir dışında herhangi estetik ve yaratıcı bir kaygıyla inşa edilmeyen, sadece bir beton yığından ibaret olan şehirlerde insanlar kendilerini genellikle huzursuz ve stresli hissederler. Bizi çevreleyen maddi âlemin insan üzerindeki bu etkisi nasıl açıklanabilir acaba?

İnsanoğlu kendinde bulunan manevî özün dışavurumunu sağlayamadığında nasıl mutluluğu ve huzuru, asgari düzeyde dahi, bir türlü yakalayamamaktaysa, kendisini çevreleyen maddi âlemlerle kendi özü arasındaki uyumsuzluklardan da o şekilde huzursuzluk duymaktadır. İnsanın doğasındaki kutsal özü yansıtmayan maddi ortamda kişinin kendisini yabancı, sıkın ve huzursuz hissetmesi söz konusu ortamla bütünleşememesinden kaynaklanmaktadır. Kişiyi çevreleyen maddi ortam ile insanoğlunun özü, kutsal mayası arasındaki uyum ne kadar fazla olursa, kişinin ortamla bütünleşmesi ve kendini huzurlu hissetmesi de o kadar fazla olacaktır. Peki, bu nasıl mümkün olacaktır? İlahi bir eser olan "büyük alem" zaten "küçük alem" olan insanın doğası ile uyum içindedir. Nitekim ikisi de "Tek Yaratıcı"nın mükemmel eserleridir. Her ikisinde de Allah'ın isimleri tecelli etmiş durumdadır. Fakat yeryüzünde "ikinci doğa" olarak isimlendirilen ve insanoğlunun emek faaliyeti sayesinde şekillenen bir maddi âlem daha bulunmaktadır. Ürettiğimiz en küçük mamulden, devasa yapılara kadar bütün bu maddi âlem zamanla, adeta bir ağ gibi bizi çevrelemektedir. Bu maddi âlem ağı içerisinde kendimizi hangi ölçüde huzurlu hissetmemiz ve onunla hangi ölçüde bütünleşebilmemiz, söz konusu âlemin insanın kutsal özünü yansıtmayacak özelliklerde üretilip üretilmediğine bağlı bulunmaktadır. Bizi çevreleyen maddi âlem Allah tarafından üfürülen özü tatmin eden ve geliştiren işlevlere sahip oldu-

ğunda insanoğlu da kendini huzurlu hissedecektir. Aksi takdirde kendimizi yabancı bir ortamda ve depresif hissetmemiz kaçınılmaz olacaktır. Bizi çevreleyen maddi âlemin insanın kutsal özünü tatmin eden ve geliştiren işlevlere sahip olabilmesi için onların maddi kaygılardan ziyade ahlâki-manevî değerler temel alınarak üretilmesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda ilahi kaynaklı olan ve her insanın mayasında bulunan, “güzeli ve mükemmeli yaratma gücü”nü de kişinin kendi tarzıyla ortaya koyması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda İslami açıdan bir “katma değer”den bahsedilecekse bu, bir ürüne emek sürecinde eklenen maddi değerden ziyade, bireyin o ürüne kendi ilahi özünden kattığı özgün yaratıcılığı olarak görülmelidir. Söz konusu özgün yaratıcılık sayesinde o emek ürünü insanların ve insanlığın dünyasını zenginleştirecek, yeni yaratıcılıklar için ilham kaynağı olacaktır.

Sonuç

Günümüz realitesinde, yani Batı'nın makineleştirilmiş ve robotlaştırılmış ekonomisinin karşısında yukarıda söylenenler, yani bireysel yaratıcılığın emek sürecine ve emek ürünlerine yansıtılması nasıl mümkün olacaktır? Bugün İslam dünyasının yaptığı şey ya Batı'nın sadece maddi çıkarlar gözetilerek üretilmiş ürünlerini tüketmek, ya da aynı kriterlerle adeta oradaki ürünlerin kopyasını üretmektir. Batı kapitalizminin geliri artırma dışında herhangi bir kaygı taşımayan tutumu günümüzde birçok toplumsal sorunlara yol açmış durumdadır. Gıda ürünlerini daha ucuza mâl etmek için hayvanlar ve doğal ürünler üzerinde yapılan işlemler giderek daha büyük sağlık sorunlarına yol açmakta, çocukları ve büyükleri bağımlı kılmak üzere tasarlanmış bilgisayar oyunları giderek daha fazla kişinin sağlığını ve psikolojisini tehdit etmekte vs. Bu örneklerin sayısı çoğaltılabilir. Böyle bir ortamda, manevî-ahlâki değerler gözetilerek üretilen ürünlere bütün dünyada giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. İslami bakış açısıyla şekillenecek bir emek sistemi bu ihtiyacı en iyi şekilde karşılama iktidarındadır. Nitekim İslami perspektife göre üretimde iki vazgeçilmez ilke bulunmaktadır: bunlardan birincisi dini-ahlâki ilkelerin, ikincisi de toplumsal yarar ilkesinin gözetilmesidir.² Bu iki ilke arasındaki denge muhafaza edilerek üretim yapılabilirse bu, aynı zamanda günümüz dünyasında fark yaratan, dolayısıyla da daha fazla ilgi gören ürünlerin ortaya çıkması anlamına gelecektir. Bu tür ürünler

özümüze yabancı ve de bizi kendimize yabancılaştıran değil, daha fazla bütünleşebileceğimiz ve bizi manevî yönden tatmin eden ve geliştiren maddi-fiziksel bir çevre sağlayacaktır. Küçük teknolojik aletlerden devasa yapılara kadar, manevî-ahlâki kriterlerin de gözetildiği ve manevî özümüzle uyumlu ürünler üretebilmemiz bizi kapitalist sistem ve onun ürünleri aracılığıyla sağlanan küresel işgalden de kurtaracaktır. Aksi takdirde Batılı kriterlerle üretime devam ettiğimiz sürece bu işgale de kendi irademizle katkı sağlamaya devam etmiş olacağız.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

Ramazan, Tarık, *İslam Medeniyetlerin Yüzleşmesi*, (çev. Ayşe Meral), İstanbul: Anka Yayınları, 2003.

2 Tarık Ramazan, *İslam, Medeniyetlerin Yüzleşmesi*, (çev. Ayşe Meral), İstanbul: Anka Yayınları, 2003, s. 177-178.

“Kim zerre kadar hayır işlemiŖse onun karŖılıđını
görecektir. Her kim de zerre kadar Ŗer işlemiŖse onun
karŖılıđını görecektir.”

(Zilzal Sûresi, 7-8)

EMEK EKONOMİ İKTİSAT KAVRAMLARININ İSLÂM DİNİ İLE (ÂYET VE HADİSLERLE) İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA BİR LİTERATÜR DENEMESİ

Erdoğan KÖYÇÜ*

Emek, Ekonomi, İktisât kavramları genelde birlikte kullanıldığından dolayı biz de araştırmamızda bu üç kavramı birlikte değerlendirmenin daha sağlıklı sonuçlar vereceğini düşünüyoruz. Geniş bir perspektiften ele aldığımız bu araştırmamızı sadece Türkçe yazılan kitap, makale, tez ve bildirimler bazında sınırlamaksızın İngilizce, Arapça, Farsça gibi diğer dillerden de tespit edebildiğimiz çalışmalarını araştırmamıza dâhil ettik. Öncelikle araştırmamıza Emek, Ekonomi, İktisât, Hadis ve Sünnet terimlerinin anlamlarıyla başlamak istiyoruz.

1. Emek Ekonomi İktisâd Hadis ve Sünnet Kelimelerinin Anlamları

Arapça'da **emek** kelimesinin karşılığı olarak "**sa'y**"¹ kelimesi ile **kesb** ve **kasd** karşılık bulmuş ve **hayır**, **şer**, ıslâh ve **fesâd** ihtiva eden her davranış için kullanılmıştır.²

"Ey iman edenler Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman hemen Allah'ın zikrine koşun..."³ âyetinde "**sa'y**" kelimesinden müştak olan "**fes'av**" kelimesi emir fiil olarak zikredilmiş ve hayırlı bir amel (Allah'ı zikre koşturmak) için bir eylem söz konusudur.

"Allah'a ve Peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa çalışanların cezası..."⁴ âyetinde ise "**sa'y**" muzârî fiil olarak zikredilmiş ve şerli bir amel için (bozgunculuk) kullanılmıştır.⁴

İngilizcede "**emek**" kelimesinin karşılığı olarak "**earn**" kelimesi kazanmak, edinmek, hak etmek⁵ "**earning**" kazanç, kâr, maaş⁶ "**earner**" ise para kazanan⁷ anlam-

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi.

1 Necm, 53/39.

2 Ebû'l-Fazl Cemâluddin Muhammed b. Mukrim b. el-Manzûr, *Lisânu'l-Arab* "Sa'y" mad., Dâru Sâdır, Beyrut, ts. c. XIV, s. 385.

3 Cum'a, 62/9.

4 Mâide, 5/33.

5 İngilizce Türkçe Redhouse, 30. Baskı, Redhouse Yay., İstanbul, 1986. s. 298.

6 *Key Dictionary*, Key Publishing, Ankara, 2016. s. 241.

7 *Key Dictionary*, s. 240.

larında kullanılırken “**labour**” kelimesi “**tiring physical or mental work**” şeklinde hem fiziksel hem de zihni çalışma ve gayret anlamlarında kullanılmıştır.⁸

“**Economy**” kelimesi İngilizce bir kelimedir. İktisat, tasarruf, idâre, tutum, isrâftan çekinme, idâre usûlleri, teşkilât anlamlarına gelmektedir.⁹

“İktisâd” kelimesi ise Arapça’da “**kasd**” kelimesinden türemiş bir isimdir. İfrâtın hilâfi, israf etmemek ve haddi aşmamak anlamlarına gelmektedir.¹⁰

Bu tanımlar muvâcehesinde **emek, ekonomi, iktisât çalışma, gayret, kazanç ve isrâftan kaçınma gibi** birbirlerine yakın anlam taşıyan ve birbirinden ayrı düşü- nülemez kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ebû Amr Osman b. Abdîrahmân b. Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), hadis ehli tarafından hadislerin **Sahih, Hasen ve Zayıf** şeklinde kısımlara ayrıldığını zikretmiş: “İsnadının sonuna kadar muttasıl bir senedle âdil ve zâbit bir râvinin yine âdil ve zâbit bir raviden rivayet ettiği şâz ve muallel olmayan (**Musned**) bir hadise **Sahih Hadis** denir.”¹¹ şeklinde sahih hadisin tanımını yapmıştır.

Hadis kelimesinin günümüz de yapılan terim manalarından biri ise: “Hz. Pey- gamberin sözü, fiili, ashabının yaptığını görüp te reddetmediği davranışlar (takrir) ve onun yaratılışı veya huyu ile ilgili her türlü bilgi demektir.”¹² Hadis ile Sünnet te- rimi mana yönünden aynı şekilde tanımlanmakta olup: “**Sünnet**, Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerine itlak edilmeden önce muhtelif manalarda kullanılmıştır. Bu manalar içerisinde en çok kullanılan “**es-sîre**” (gidiş) ve “**et-tarîka**” (yol) olmuştur.”¹³ **Sünnet** terim olarak: “Söz, fiil ve takrirleri ile Hz. Peygamberin (s.a.s.) İslâm’ı yaşaya- rak yorumlaması.”¹⁴ olarak tanımlanmaktadır.

8 Key Dictionary, s. 437.

9 İngilizce Türkçe Redhouse, s. 301.

10 Lisânu’l-Arab “kasd” mad. c. III, s. 354.

11 Ebû Amr Osman b. Abdîrahmân İbnu’s-Salah eş-Şehrezûrî, *Ulûmu’l-Hadis*, (tah. Nureddin İtr), Dâru’l-Fikr, 1406/1986. s. 11-12.

12 İmam Nevevî, *Riyâzu’s-Salihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri) Tercüme ve Şerh* (terc. Kande- mir, M. Yaşar vdğr.), Erkam Yay., İstanbul, 2014. c. I, s. 13-14.

13 Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987. s. 15.

14 İmam Nevevî, *Riyâzu’s-Salihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri) Tercüme ve Şerh*, c. I, s. 15.

Mehmet Hayri Kırbaçoğlu ise yeni bir Sünnet tanımı yapmıştır: “Hz. Peygamberin kendi döneminde İslâm Toplumunu, **akîde, ibadet, tebliğ, eğitim, ahlâk, hukûk, siyâset, ekonomi** gibi çeşitli alanlarda kısacası **bireysel, toplumsal ve evrensel** ol- mak üzere hayatın her alanında yönlendirip yönetmede, Kur’ân başta olmak üzere esas aldığı ilke ve prensipler bütününe oluşturduğu bir “**zihniyet**” ya da “**dünya görüşüdür.**”¹⁵

Emek Ekonomi İktisât kavramlarının İslâm Dini ile (Âyet ve Hadislerle) ilişkisi bağlamında yapacağımız Literatür denemesine geçmeden önce âyet ve hadislerin ön gördüğü çalışmanın ve helâl kazanmanın gereği üzerinde biraz durmamızın uy- gun olacağı kanaatindeyiz.

2. Âyet ve Hadisler Emeğin Karşılığını Vermenin Gereğini Vurgular

Canlıların rızkı, Allah’ın teminâtı altındadır. “Yeryüzünde rızkı Allah’a ait olmayan hiçbir varlık yoktur.”¹⁶ ayeti bunu beyan etmektedir. Allah’ın lütfu olan rızkı helal yollardan temin konusunda gayret sarf etmemiz: “Allah’ın nimetlerini saymaya kalk- sanız sayamazsınız.”¹⁷ âyetinde belirtildiği veçhile Allah’ın verdiği sayısız nimetlere karşı sorumluluğumuzu yerine getirebilme şuurunun bir parçası olduğuna kaniyiz.

İbadetle çalışmanın bir arada ve dengeli olmasını: “Gündüzü maişeti temin vakti kıldık.”¹⁸, “Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın. Allah’ın lütfundan (rızkınızı) arayın. Allah’ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁹ âyetlerinden anlayabiliyoruz.

“İnsanın dikkat yönünden en büyüğü hem dünyası hem de âhireti için özen gös- terendir.”²⁰ hadisinde de dünya ve ahiret dengesinin vurgulandığını görüyoruz.

Allah Teâlâ, insanın işlerinde ve davranışlarında dikkatli ve hassas olması gerekti- ğini ve kendisi kontrol altında tutulduğunu ve davranışlarının kaydedildiğini: “İnsan

15 Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996. s. 104.

16 Hûd, 11/6.

17 İbrahim, 14/34.

18 Nebe, 78/11.

19 Cuma, 62/10.

20 İbn Mâce, Ebû Abdillah, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Ticârât, 2.

kendisinin başboş bırakılacağını mı zanneder?"²¹ "Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler var. Değerli yazıcılar var. Onlar, yapmakta olduklarınızı bilir."²² âyetleriyle ifade etmiştir.

Kullarının helal kazanarak hayatlarını idame ettirmenin yollarını göstermek için Allah peygamberler göndermiş, insan emeğinin karşılığını alacağını: "Doğrusu kişinin çalıştığından başkası kendinin değildir."²³, ayetiyle ifade ederken: "Kim zerre miktarı bir hayır işlerse onun mükâfatını göreceksin, kim de zerre miktarı şer işlerse onu görür."²⁴ âyetleriyle de olumlu ya da olumsuz davranışlarının sorumluluğunun mükâfat veya ceza olarak kendine döneceğini beyan etmiştir. "İnsanlara mal ve ücretini eksik vermeyin."²⁵ âyetiyle alışverişin ve emeğin temel iki esasına dikkat çekmiş, "Sizden erkek ve kadın hiç kimsenin amelini zayi etmem."²⁶ beyanıyla çalışanların mükâfatlarının kendilerine verileceğine işaret etmiştir.

Allah Teâlâ: "Alışveriş de fâiz gibidir."²⁷ diyerek faizle alışverişini birbirine karıştırmak ve aynı işmiş gibi değerlendirmek isteyenleri: "Allah, alışverişini helal fâizi haram kılmıştır."²⁸ buyurarak emeğin değerini vurgularken emeksiz bir sermayenin ise haram kılınmış olduğunu: "Ey iman edenler! mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin..."²⁹ âyetiyle de helal yollarla ve karşılıklı rıza neticesinde kazancın değerini beyan etmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.): "Helâl bellidir. Haram bellidir. Bu ikisi arasında da şüpheli şeyler vardır."³⁰ sözüyle haram mı helal mi? olduğu şüpheli hususların da bulunduğunu bunlardan da sakınmamızı tavsiye ederek işlerimizde helali arama ve haramdan kaçınmanın gerekliliğine

21 Kıyâme, 75/36.

22 İnfîtâr, 82/10-12.

23 Necm, 53/39.

24 Zilzâl, 99/7-8.

25 A'râf, 7/85.

26 Âl-i İmrân, 195/3.

27 Bakara, 2/275.

28 Bakara, 2/275.

29 Nisâ, 4/29.

30 Muhammed b. İsbâ et-Tirmizî, *Sünen*, Çağrı Yay., 1992, Buyû, 1

dikkat çekmiştir. "Veren elin alan elden hayırlı olduğunu"³¹ ifade ederek helalinden kazanıp, infâk etmenin gereğini vurgulamıştır.

Hadis metinlerinde iyiliğin karşılığının misliyle karşılığının olduğu: "Bir iyiliğe öncülük eden kimseye, o iyiliği yapan gibi sevap vardır."³² beyanıyla ifade edilmiş, hayır veya şer olarak kişinin yaptığı karşılığın almakla kalmayıp o güzel veya çirkin işi yapanın da mükâfatından pay alabileceğini: "Kim iyi yönde bir çığır açarsa bunun sevabı ve bu çığırda yürüyenleri sevabında da kendisine verilir. Onların sevabından da bir şey noksanlaşmaz. Her kim de kötü yönde bir çığır açarsa onun günahı ve o çığırda yürüyenlerin günahından da kendisine verilir. Fakat onların günahından hiçbir şey noksanlaşmaz."³³ hadisiyle ifade etmiştir.

Bu hadisin zikrettiği kötü yolda bir çığır açmanın cezasının ise: "Haksız olarak öldürülen her kişinin kanından bir pay, Âdem'in ilk oğluna ayrılır. Çünkü o, insan öldürme çığırını ilk başlatan kişidir."³⁴ şeklinde kendi cezasıyla birlikte o fiili irtikap edenin de cezasının kendisine yükleneceği ifade edilmiştir.

Hadis metinleri içinde: "Alın teri kurumadan ödeyiniz."³⁵ hadisi bu konuda önemli bir yer tutmaktadır. "Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir."³⁶ "Hiç biriniz asla kendi ellerinin emeğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir. Allah Rasûlü Dâvûd (a.s.) sadece el emeği ile kazandığını yerdi."³⁷ "Emin tâcir, sâdık Müslüman Kıyâmet Günü şehitlerle beraberdir."³⁸ "Câlibin (hayvan alıp satan) rızıklandırılacağını, muhtekirin (karaborsacı, vurguncu) ise lanetlenmiş olduğunu"³⁹, "Allah'ın, müslümanların yiyeceği üzerinde ihtikâr yapmanı cüzâm ve iflâsla

31 Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Nafakât, 2.

32 Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as, *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992. Edeb, 114-115.

33 Muslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992. Zekât, 20. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Zekât, 64.

34 Buhârî, İ'tisâm, 15, Cenâiz, 33, Enbiya, 1, Diyât, 2. Müslim, Kasâme, 7. İbn Mâce, Diyât, 1.

35 İbn Mâce, Rahûn, 4.

36 İbn Mâce, Ticârât, 1.

37 Buhârî, Buyû, 15.

38 İbn Mâce, Ticârât, 1.

39 İbn Mâce, Ticârât, 1.

cezalandıracağı⁴⁰ gibi hadis mealleri emeğin karşılığının alınacağı ve helal kazancın önemini vurgulamaktadır.

3. Emek Ekonomi İktisat Kavramlarının İslâm Dini İle (Âyet ve Hadislerle) İlişkisi Bağlamında Bir Literatür Denemesi

Emek Hadis ilişkisi bağlamında yaptığımız araştırmada *Emek Ekonomi İktisat Kavramlarının İslâm Dini İle (Âyet veya Hadislerle) İlişkisi* bağlamında bazı konuların ele alınmasının yanında kitap, yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler, Sempozyum bildirimleri ve çalıştaylarda genelde İslâm'da başlığı altında âyet ve hadisler muvâcehesinde İktisat ve İslâm, İktisat Din ilişkisi, İslâm İktisâdî Nizâm, Kur'ân ve Sünnette İktisâdî Metinler, Emek ve İslâm, İslâm ve Ekonomi, İslâm Ekonomisinin Prensipleri, İslâm Ekonomik Hayat, İslâm'da Sosyo-Ekonomik Değerler, Çağdaş Ekonomik Doktrinler, İslâm Çalışma Ahlâkı, Çalışma Hayatı ve İslâm, İslâm Hukûkunda İstihdâm, İslâm'da İşçi-İşveren Münasebetleri, İslâm'da Ücret Kavramı, İşçi Gücü, İşçi Hakları, İslâm Hukûkunda Kadınların Ekonomik Hakları, İslâm ile Protestanlıkta Çalışma Etiği'nin Karşılaştırılması gibi konuların genel olarak ele alındığını tespit ettik. Ayrıca İslâm İktisadî ve Emek konulu bir atölye çalışması yapılmış ve sunulan bildirimler kitap olarak yayımlanmıştır. Konferanslarda ise bu konular ile ilgili sunumlar yapılmış ve bu sunumlar basılarak hizmete sunulmuştur.

3. 1. Kitap

3. 1. 1. Türkçe

1. Muhammed Abdülmennân, İslâm Ekonomisi (çev. Bahri Zengin), 1967.
2. Sezai Karakoç, İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1967
3. Yusuf Ziya İnan, İslâm Toplumunda İşçi ve Tâcirin Sosyal Görevi, Çağ Yay., İstanbul, 1967.
4. Musa Çakır, Çalışmak İbadettir İslâm'da İşçi ve İşveren Hakkı, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1967.
5. Muhammed Hamidullah, *Modern İktisât ve İslâm* (çev. Salih Tuğ, Yusuf Ziya Kavakçı), Yağmur, Yay., İstanbul, 1969.

40 İbn Mâce, Ticârât, 6.

6. M. Ömer Çarpa, İslâm Ekonomi Sistemi (terc. Fatih Kurtulmuş), Fikir Yay., İstanbul, 1970.
7. Ahmet Şahin, İslâm'da İşçi ve İşveren Hakları. İstanbul, Yayıncılık Matbaası, 1972.
8. Muhammed Abdülmennân, İslâm Ekonomisi (terc. Bahri Zengin), Fikir Yay., İstanbul, 1976.
9. Sebahaddin Zaim, İslâm ve İktisâdî Nizâm, Teknik Elemanlar Birliği Yay., Karabük, 1979.
10. Muhammed Bakır es-Sadr, İslâm Ekonomi Doktrini, (terc. Mehmet Keskin vdğr.), Hicret Yay., 1979.
11. Ahmet Debbağoğlu, İslâm İktisâdına Giriş. Dergâh Yay., İstanbul, 1979
12. Celal Yeniçeri, İslâm İktisâdının Esasları, Şamil Yay., İstanbul, 1980.
13. Abdülmennân Mevlânâ, *İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik*, Fikir Yay., İstanbul 1980.
14. Hayrettin Karaman, İslâm'da İşçi İşveren Münâsebetleri, Marifet Yay., İstanbul, 1981.
15. İsmet Bozdağ, İslâmiyetin Sosyo-Ekonomik Modeli Üçüncü Çözüm, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi, İstanbul, 1983.
16. Sabri Fehmi Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslâm İktisât Siyaseti*, Mayaş Yay., İstanbul, 1984.
17. Muhammed Sıddîkî Necatullah, İslâm Ekonomi Düşüncesi (terc. Yaşar Kaplan). Bir Yay., İstanbul, 1984.
18. Hamdi Döndüren, İslâm'da İşçi İşveren Münâsebetleri, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1986.
19. Halit Ünal, *Kur'ân ve Hadiste İş ve Ecir Kelimelerinin Kullanılışı İslâm'da Emek ve İşveren Münasebetleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1986.
20. Abdulvehhâb Öztürk, İslâm'da Emek ve İşçi-İşveren Münâsebetleri, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1986.
21. Davut Benli, İslâm'ın Zuhur Ettiği Yıllarda Mekke Ekonomisi, Erzurum, 1987.

22. *İktisâdî Kalkınma ve İslâm*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1987.
23. *Mukâyeseli Hukûk ve Uygulama Açısından İşçi-İşveren Münasebetleri*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1987.
24. Ahmet Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1987.
25. Bekir Ali Bilgiç, *İslâm'da Kazanç Sistemi ve Çalışma Hayatı*, Fatih Gençlik Vakfı Yay., İstanbul, 1990.
26. Hüseyin Kaleşi, *İslâm'da İş ve Ticâret Ahlâkı*. Seha Neşriyat, İstanbul, 1990.
27. Zafer Aslan, *İslâm Ekonomi Ahlâkı*, Erzurum, 1991.
28. İbrahim Kanyılmaz, *İslâm Ekonomisi Finansman Meseleleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1992.
29. Sebahaddin Zaim, *İslâm İnsan Ekonomi*, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1992.
30. Yunus Vehbi Yavuz, *Çalışma Hayatı ve İslâm*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1992.
31. Cengiz Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı, 1992.
32. M. Sabri Erdoğan, *İslâm Ekonomisinde Tasarruf ve Ekonomik Gelişme*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul, 1992.
33. Muhammed b. Ahmed Ebî Sehl Şemsuddin, *Kitâbu'l-Kesb Şerhi* (İmam Muhammed Şeybânî (çev. Mustafa Baktır)), Seha Neşriyat, İstanbul, 1993.
34. *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993.
35. Hamdi Döndüren, *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar*. 2. Baskı. Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, 1993.
36. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihâli*, Altınoluk Yay., İstanbul, 1993.
37. M. Sabri Erdoğan, *İslâm Ekonomisinde Gelir ve Sermaye*, Sebil Yay., İstanbul, 1994.
38. Âdem Esen, *Sosyal Siyaset Açısından İslâm'da Ücret Kavramı*, Türkiye Diyanet

Vakfı Yay., Ankara, 1995.

39. Osman Eskicioğlu, *İslâm Hukûku Açısından Serbest Piyasa Ekonomisi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1995.
40. Talip Altuğ, *İslâm Ekonomisi Üzerine*, Berikan Yay., Ankara, 1996.
41. Hasenî Ahmed, *İslâm'da Para* (çev. Âdem Esen). İz Yay., 1996.
42. Servet Armağan, *Anahatlarıyla İslâm Ekonomisi*, Timaş Yay., İstanbul, 1996.
43. Celal Yeniçeri, *İslâm'da Emek ve Karşılığı Emek ve İşçi-İşveren Münâsebetleri*, Ensar Yay., İstanbul, 1996.
44. Celal Yeniçeri, *Peygamber ve Sonrasında İslâm'ın Emeğe Bakışı ve Emek Hayatını Düzenlemesi*, Çamlıca Yay., İstanbul, 1996.
45. Cengiz Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İz Yay., İstanbul, 1997.
46. Ali Şeriatî, *İslâm Ekonomisi* (terc. Kenan Çamurcu), Eramat Matbaası, İstanbul, 1998.
47. Osman Eskicioğlu, *İslâm ve Ekonomi*, İzmir, 1999.
48. Yunus Apaydın, *İslâm Sivil Toplum Piyasa Ekonomisi*, (yay. Ömer Demir), Liberte Yay., Ankara, 1999.
49. Talip Altuğ, *İslâm Ekonomisi Üzerine*, Ankara, 2000.
50. Ali Şensoy, *İslâm Ekonomisi Açısından Dayanışma ve Sosyal Güvenlik* (ed. Turan Koçtürk), Mavi Yay., İstanbul, 2001.
51. Chapra Umer, *İslâm ve İktisadi Kalkınma* (terc. Âdem Esen). Cantaş Yay., 2002.
52. Cengiz Kallek, *İslâm İktisâd Düşüncesi Tarihi Harâc ve Emvâl Kitapları*, Klasik Yay., İstanbul, 2004.
53. Ahmet Tabakoğlu, *İslâm İktisâdı Toplu Makaleler-I*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2005.
54. Ahmet Tabakoğlu, *İslâm İktisâdı Toplu Makaleler-II*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2005.
55. Servet Armağan, *İslâm Ekonomisi*, Gündönümü Yay., İstanbul, 2005.

56. Affâne Hüsameddin, *Fikhî ve Ahlâkî Yönleriyle İslâm'da Ticâret* (terc. Servet Bayındır), Polen Yay., 2007.
57. Ekrem Erdem, *Para Banka ve Finansal Sistem*, Detay Yay., Ankara, 2008.
58. Abdurrahman Kurt, *İslâm Çalışma Ahlâkı*. Emin Yay., Bursa, 2009
59. *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslâm'daki Algılanışı* (düz. Konrad Adenauer Stiftung) Ofset Fotomat, Ankara, 2011.
60. Faruk Yılmaz, *İslâm Ekonomisi Felsefesi*, Berikan Yay., Ankara, 2011.
61. Cevat Akşit, *İslâm'da Ticaret Prensipleri*, Gümüşev Yay., İstanbul, 2011.
62. Lütfi Bergen, *Edebî Metinde Din ve İktisat*, Ayışığı Yay. İstanbul, 2012.
63. Âdem Esen, *Sosyal Siyaset Açısından İslâm'da Ücret*. Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2012.
64. *Fikhî Açıda Finans ve Altın İşlemleri*, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1987.
65. Celal Yeniçeri, *İslâm'ın Dayanışma ve Paylaşma Medeniyeti*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2013.
66. Hakan Köse, *Allah Emekten Yanadır*, Akis Kitap, İstanbul, 2013.
67. Şevki Çobanoğlu. *İslâm Ekonomisi*, Yediveren Yay., İstanbul, 2013.
68. *İslâm Ekonomisi Tanım ve Metodoloji Üzerine Tartışmalar*, (ed. Sercan Karadoğan) *İslâm Ekonomisi Enstitüsü Yay.*, İstanbul, 2014.
69. Muhammed Emin Yıldırım, *Asr-ı Saadet'te Ticaret ve Tüccâr Sahâbiler*, İGİAD Yayınları, İstanbul, 2014.
70. Hüseyin Atay, *İslâm'da İşçi İşveren İlişkileri*, Atay Yay., Ankara, 2015.⁴¹

41 Kitabın tanıtımında güzel bir değerlendirmeye yer verilmiştir: "İnsanın şerefi pahalı elbise giymesi, pahalı koltuğa oturması ve yaptığı işten çok para kazanmasına göre değil, işini nasıl yaptığına göre değerlendirilir. Yaptıkları iyi, güzel, Allah'ı ve insanları mutlu edecek şekilde ise, o kimse Allah katında ve insanlar arasında iyi ve şerefli bir insandır, yoksa değildir. İslâm dinine göre insanoglu oturduğu makam koltuğundan veya içinde bulunduğu mekândan şeref almaz. İnsanoğluna şeref veren, davranış ve hareketleridir. İnsan oturduğu yere kendisi şeref verir ve kalkıp gidince de şerefi beraberinde götürür. İslâm'da en yüce şeref, helalinden yemek ve giyinmektir. Bir şeyi hak etmek, en üstün niteliklidir. Haktan daha üstün, daha şerefli, daha arı bir şey yoktur. Bunun için yüce Allah'ın bir adı da Hak'tır. <http://huseyinatatay.com/Kitapları/Kitap/27/İslâmda-isci-isveren-iliskileri.html>. ErişimTarihi:21.09.2017.

71. Cengiz Kallek. *Sosyal Servet İslâm'da Yönetim Piyasa İlişkisi*, Klasik Yay., İstanbul, 2015.
72. Şahin Yeşilyurt. *Din ve Ekonomi Bağlamında İslâm Mâliye Tarihi ve Mâliye Sistemi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2015.
73. Erdoğan Aydın, *İslâmiyetin Ekonomi Politikası*, Literatür Yay., İstanbul, 2015.
74. İsmail Kurt, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, İSAV Kitaplığı, İstanbul, 2015.
75. Yahya Abdurrahman, *İslâm'da Bankacılık ve Finansman* (terc. Salih Tuğ, M. Abdullah Tuğ), Sahattin Zaim Üniversitesi Yay., İstanbul, 2015.
76. Saffet Köse, *İslâm Hukûku Açısından Emek İslâm İktisâdı ve Emek*, Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlâkı Derneği, İstanbul, 2016.
77. *İslâm Ekonomisi ve Finansı* (ed. Seyfettin Erdoğan), Umuttepe Yay., Kocaeli, 2016.
78. Muhammed Eyub, *İslâmî Finansı Anlamak*, (terc. Suna Aktan Çürük vdğr.) İktisat Yay., İstanbul, 2017.
79. Abdulazim Islâhî, *Müslümanların İktisâdî Düşünce ve Analize Katkıları* (terc. Fatih Furkan Akosman vdğr.), İktisat Yay., İstanbul, 2017.
80. Abdulazim Islâhî, *İslâm İktisat Düşüncesi ve Kurumları* (16. Yüzyıl), İktisat Yay., İstanbul, 2017.
81. Kazım Yardımcı, *Refahın Yolu İslâm Ekonomisi*, Yardımcı Yay., Adıyaman. ts.
82. Faruk Yılmaz, *İslâm Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi*, Marifet Yay., İstanbul, ts.
83. Muhammed Bakır es-Sadr, *İslâm ve İktisâdî Ekoller*, Akademi Yay., ts.
84. *İslâm Ekonomisi ve Bankacılığı*, yy. ts.

3. 1. 2. Kitap Bölümü

Mehmet Bulut, *A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development Kitabı içinde* (ed. V. Efendić vdğr.) Cham, Palgrave MacMillan. DOI 10.1007/978-3-319-45029-2_4. 85-96.

3. 1. 3. Arapça

1. İsmail Yahya, *el-'Amel fi'l-Islâm*, Kahire, 1977.
2. Abdussâmî el-Mısrî, *Mukavvamât el-'Amel lil-Islâm*, Kahire, Mektebetu Vehbe, 1982.
3. M. Kahf, *en-Nusûsu'l-İktisâdiyye mine'l-Kur'ân ve's-Sunne*, Merkezu'l-Nasru'l-İlmî, Cidde, 1995.
4. es-Seyyid Rifat Avdî, *Turâsu'l-Muslimîne'l-İlmî fi'l-İktisâd, Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâseti'l-İlmiyye ve'l-İhyâ*, Kahire, 1426/2005.
5. Muhammed Zekeriyya Kandehevî, *Fedâilu Ticâret*, (terc. Hayri Demirci), Gülis-tan Neşriyat, İstanbul, 2015.

3. 1. 4. Farsça

Abul-Hasan Bamsadre, *Kar va Karjçar dar Estam*, Tahran, Payam-i Aidi, 1980.

3. 1. 5. İngilizce

1. S. A. Mawdudi, *Economic of Islam*, Islamic Publication, 1969.
2. Maxime Rodinson, *Islam and Capitalism*, London, Penguin, 1974.
3. Zaydan Abdalbaki, *Work Workers and Professions in Islam*, Mektebetu Vehbe, Cairo, 1978.
4. Peter Gran, *Islamic Roots of Capitalism*, University of Texas Press, 1979.
5. İsmail al-Faruqi, *Towards Islamic Labour and Unionism*. Three Papers, Cairo/ Geneva, The International Islamic Confederation of Labour, 1980.
6. Mehdi Bazargan, *Work and Islam*, Houston, Free Islamic Literature Inc., 1979.
7. İssa Abduh, *Work in Islam*, Cairo, Daru'l-Maarif, 1983.
8. Masudul Alam Choudhury, *Principles of Islamic Economics*. Middle Eastern Studies, 1983. 19 (1), 93-103.
9. A. İslahi, *Economic Thought of Ibn al-Qayyim*, International Center for Research in İslâm Economics. Jeddah, 1984.
10. *Monetary and Fiscal Economics of Islam an Outline of Some Major Subjects for Research*, Jamiat al-Malik Abd al-Aziz (İslâm'ın Parasal ve Mali Ekonomisi Araştırma İçin Ana Konuların Bir Taslağı), (çev. Gönül Yaman), Furkan Yay., İstanbul, 1983.

11. İbrahim el-Nemah, *Work and Workers in Islamic Thought*, Jeddah, 1985
12. M. Yassine Essid, *Islamic Economic Thought in Preclassical Economic Thought From Greeks to the Scottish Enlightenment*, yy., 1987.
13. A. İslahi, *Economic Concepts of İbn Taimiyah*, The İslâm Foundation, Leicester, 1988.
14. M. A. Khan, *Economic Teachings of Prophet Muhammad (p.b.u.h.) A Select Ant-hology of Hadith Literature*, International Institute of Islamic Economics & Institute of Policy Studies, Islamabad, 1989.
15. A. Rahman, *Economic Doctrines of Islam*, Muslim Educational Trust, London, 1986.
16. İbrahim Muhammed İsmail, *Islam Economic Aspects* (Çağdaş Ekonomik Doktrinler ve İslâm) (terc. Cemal Aydın) Boğaziçi Yay., İstanbul, 1990.
17. Muhammed Bakır es-Sadr, *Islam and Schools of Economics* (terc. Sedat Namar), İstanbul, 1991.
18. Abdulmennân Mevlânâ, *The Behavior of the Firm and its Objective in an Islamic Framework Readings in Microeconomics in Islam Perspective*, Longman, Kuala Lumpur, 1992.
19. M. Yassine Essid, *A Critique of the Origins of Islamic Economic Thought*. E. J. Brill, Leiden, 1995.
20. S. M. Ghazanfar, A. A. İslahi. *Economic Thought of al-Ghazali (d. 505/1111)*, İslâm Economics Research Series. King Abdulaziz University, Jeddah, 1997.
21. Timur Kuran, *Economic Aspects of Islam* (İslâm'ın Ekonomik Yüzleri) (terc. Y. Tezgiden). İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.⁴²
22. M. Ubeydullah, *İslâm Financial Services*, King Abdulaziz University İslâm Economics Resarch Centre, Jeddah, 2005.
23. A. el-Ashker, *Islamic Economics A Short History*. E. J. Brill, Leiden, 2006.

42 Mustafa Acar, bu kitabın tanıtımını yapmıştır. Bkz. İslâmî Araştırmalar Dergisi, 2005, c. 18, sy. 4, s. 479-484.

24. C. Tripp, *Islam and the Moral Economy The Challenge of Capitalism*, Cambridge University Press, 2006.

25. K. ar-Rahman, *The Concept of Labour in Islamic Law*. Xlibris. USA, 2010.

26. L. Taib, *Human Capital Development from Islamic Perspective*. Malaysia, 2013.

27. S. M. Ghazanfar, *Medieval İslâm Economic Thought Filling the Great Gap in European Economics (Orta Çağ İslâm İktisat Düşüncesi Batı İktisat Düşüncesindeki Büyük Halkanın Telâfisi)* (terc. Sabri Akgönül), Klasik Yay., 2015.

28. Patrick Haenni, *Market Islam Neoliberalism in the Islamic Context (Piyasa İslâmî İslâm Sûretinde Neoliberalizm)* (terc. Levet Ünsaldı), Heretik Yay., ts.

4. Tezler

4. 1. Doktora

1. Osman Şekerci, *İslâm Şirketler Hukûku Özellikle Emek-Sermaye Şirketi (el-Mudâraba)*, (dan: Salih Tuğ), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 1981.

2. Celal Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi Hukûku ve İlgili Müesseselerin Ortaya Çıkışı*, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Erzurum, 1983.

3. Suat Erdem, *İslâm Hukûkunda İstihdam İlişkisi ve İstihdam Edenlerin Sorumluluğu*. Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2007.

4. Alpaslan Alkış, *İslâm Hukûku Açısından Tüketicinin Korunması*, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2012.

4. 1. 2. Devam Eden Doktora Tezi

Cem Korkut, *İslâm'da Sermaye Yapısı ve Oluşumu Fon Toplama için Çağdaş (Modern) Öneriler*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. SBE.

4. 2. Yüksek Lisans

4. 2. 1. Türkçe

1. Kubilay Yılmaz, *İslâmî Düşüncede İktisât-İktisâdî Doktrinler Çerçevesinde bir Deneme*, 1996.

2. Hüseyin Çalışkan, *İslâm Hukûkunda Alet-Emek Ortaklığı*, (dan: Hüseyin Tekin Gökmenoğlu) Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1998.

3. Ahmet İnanır, *İslâm Hukûkunda Emek Şirketi*, (dan: Mehmet Erkal) Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 1999.

4. Hasan Ellek, *İslâm Hukûkunda Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudârabe) ve Diğer Ortaklıklarla İlişkisi*, (dan: Hamdi Döndüren), Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2003.

5. Zeynep Altuntaş, *19. yüzyılın İlk Yarısında Kadın Terekelerine Göre Osmanlı İktisâdî ve İctimâî Hayatı*, (dan: Ziya Yılmaz), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2004.

6. Mustafa Doğan, *Siyasal Açısından 1980 Sonrası İslâmî Sermaye Birikim Modelinin Analizi Türkiye'de İslâm Bankacılığı*, 2006.

7. Nurettin Akcan, *İslâm Fıkhdında İşçinin Hak ve Sorumlulukları*, Çukurova Üniversitesi, SBE, 2008.

8. Filiz Öztürk, *Bazı İslâm İktisât Kaynaklarının Çağdaş İktisât Yönünden Değerlendirilmesi*, 2008.

9. Abdurrahman Arslan, *Hadislerde Ticârî Ahlâk*, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, 2001.

10. Tufan Sarıtaş, *İslâm Toplumunda Emek ve Sermaye*, 2013.

11. Hasib Arkawi, *İslâm Fıkhdında Fiyatlandırma*, 2014.

12. Ali Fidan, *Din ve Kalkınma (Türkiye Tecrübesi)*, 2014.

14. Mustafa Ammâr Kılıç, *İslâmcı Hâfızada "Emek" Sorunu Türkiye'de 1980-2000 Arası İslâmcı Dergilerde Sosyal Adâlet Söylemi*, (dan: Halil Aydınalp) Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2016.

15. Farhang Muhammed Ali, *Muheddîdu'l-İktisâd fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 2016.

16. Osman Muhammed İsmail, *İslâm Ekonomisi ve İş Ahlâkı*, 2017.

17. Numan Orhan, *Borsa Analiz Tekniklerinin İslâmî Finans Aracı Sukûkta Uygulanabilirliği*, 2017.

18. Ferda Güvenilir, *İslâm İktisâdî Bağlamında Merkez Bankacılığı ve Para Politikası*, 2017.

4. 2. 2. İngilizce

Mohammad Ayyad, *The Concept of Labour in Islam The Status Duties and Rights of Laborers*, American University in Cairo.

5. Ders Notu

M. A. Khan, *A Survey of Comtemporany Economics Thought in İslâm*, 1975.

6. Makale

6. 1. Türkçe

1. Hüsnü Ezber Bodur, *Modern Kapitalizmin Doğmasında Dinin Rolü Kapitalizmin Rûhu ile Protestan Ahlâkı Arasındaki İlişki*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 1990, sy: 9, s. 80-95.

2. Muhammed İqbal Anjum, İslâm'da Gelir ve Servet Dağılımı, (çev. Ahmet Kermerli) İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (3), 83-98.

3. H. Mehmet Soysaldı, *Kur'an'a Göre Çalışmanın Önemi*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 2000, sy. 5, s. 45-54.

4. Veli Kayhan, *Kur'an'a Göre İsrâf ve İktisât*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2006 (6), 149-95.

5. Şennur Özdemir, *Din-Ekonomi İlişkisi ve Güncel Arayışlar*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Samsun, 2007, sy. 23, s. 153-164.

6. Nilgün Ongan Tunccan, İslâm Ekonomisinde Bölüşüm, Çalışma ve Toplum, 2008. (4), 213-238.

7. Sabahattin Zaim, İslâm Ekonomisi ve İslâm Ülkeleri İş Birliği Sahasında Son 50 Yılda Gelişmeler, İş Ahlâkı Dergisi, Mayıs, 2010, c. 3, sy. 5, s. 125-143.

8. Ali Rıza Gül, *İslâm İktisât Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, 51 (2), s. 27-78.

9. Hür Mahmut Yücer, *İlim Yolunda Harcanan Emek Asla Zayi Olmaz*, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (Selçuk Eraydın'a Armağan), 2011, c. XII, sy. 27, s. 121-123.

10. Özgün Burak Kaymakçı, *Seküler Bir Alan Olarak İktisât ve Din İlişkisi*, İnsan ve Toplum Dergisi, 2012, c. II, sy. 4, s. 119-135.

11. Mustafa Karahöyük, *Din ve Ekonomi İlişkisi*, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, Güz, sy. 6, s. 193-220.

12. Hasan Yaşaroğlu, İslâm'ın İlk Kapitalizm İtirazı Ebu Zerr el-Gifârî ve Ebu Zerr Hareketi, Turkish Studies, 2013. 8 (12), s. 1421-33.

13. Yüksel Çayıroğlu, İslâm İktisadının Karakteristik Özellikleri, İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi, 2014. (24), s.149-183.

14. Ersan Bocutoğlu, İbn Hâldun ve Adam Smith'in İş Bölümü Konusundaki Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2015/1 c. 4., y. 4. sy: 8.

15. Veli Sırım, İslâm Ekonomisinde İşçi-İşveren İlişkileri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2016. y. 4, sy. 35, s. 366-374.

16. Veli Sırım, İslâm Ekonomisinde İşçi-İşveren İlişkileri, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 2016. s. 773-785.

17. Mehmet Bulut vdğr. *Finansal İstikrâr ve Para Vakıfları Etkisi Rumeli Para Vakıfları Örnekleri*. İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 2016. 2 (1), s. 55-76.

18. Emre Berber, *Kabile Sistemi Ekseninde Medine Vesikası ve Yeni İslâm Toplumunun Sosyo-Siyasal Niteliği*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 2016. (26), s. 461-492.

19. İzzettin Önder, İktisat ve Din İlişkisi⁴³

6. 2. İngilizce

1. Z. Ahmed, *Socio-Economic Values of Islam and Their Significance and Relevance to the Present Day World*. Islamic Studies, 1971. 10 (4), 343-355.

2. M. N. Khan, *Rights of Labor in Islam*. The Voice of Islam, 1975. 28. (3), 366-375, 399-400.

3. M. A. Khan, *Islamic Economics Annotated Sources in English and Urdu*, The Islamic Foundation, Leicester, 1983. (1-2).

4. A. Islahi, İbn Taimiyah's Concept of Market Mechanizm, Journal of Research in İslâm Economics, January, 1986. 2 (2), 55-66.

5. M. Benaboud, *Economic Trends in al-Andalus During the Period of the Ta'ifah States (11th Century A.D./5th Century A.H.)*. Islamic Studies, 1987. 26 (1), 1-30.

43 <http://www.ekodialog.com> Erişim Tarihi. 01.10.2017.

6. A. H. M. Sadeq, *Factor Pricing and Income Distribution from an Islamic Perspective*. Thoughts in Economics. 1987. 8 (3).
7. A. H. M. Sadeq, *Factor Pricing and Income Distribution from an Islamic Perspective*. Journal of Islamic Economics, 1989. 2 (1), 45-64.
8. M. F. Khan, *Factor of Production and Factor Markets in Islamic Framework*, Journal of King Abdulaziz University, Islamic Economics. 1990. 2, 25-46.
9. Assef Bayat, *The Work Ethic in Islam A Comparison with Protestantism*. The Islamic Quarterly. 1992. 36 (1), 5-27.
10. M. R. Akhtar, *An Islamic Framework for Employer-Employee Relationship*. The American Journal of Islamic Social Sciences, 1992. 9 (2), 202-218.
11. F. Agnes, *Economic Rights of Women in Islamic Law*. Economic and Political Weekly, 1996. 31 (41/42), 32-38.
12. M. Shatzmiller, *Women and Wage Labour in the Medieval Islamic West Legal Issues in an Economic Context* Journal of the Economic and Social History of the Orient, 1997. 40 (2), 174-206.
13. S. M. Ghazanfar, *The Economic Thought of Abu Hamid al-Ghazali and St. Thomas Aniqas Some Comprasional Parallels and Links*, Historical of Political Economy. 2000. 32.
14. Z. Hasan, *Treatment of Consumption in Islamic Economics*. Journal of King Abdulaziz University Islamic Economics, 2005. 18 (2), 29-46.
15. A. A. Zulfıqar, *Religious Sanctification of Labor Law Islamic Labor Principles and Model Provisions*, Journal of Labor and Employment Law, 2007. 9 (2), 421-444.
16. A. Zaman, *Islamic Economics A Survey of the Literature Islamic Studies*, 2009. 48 (4). 522-566.
17. J. Syed, *Principles of Employment Relations in Islam A Normative View*. Employee Relations, 2010. 32(5), 454-469.
18. S. A., Abu Samah, *Prophetic Best Practices in Business for Human Capital Development*. GJAT, 2011. I. 1 (1).

19. Y. F. Zulfıkar, *Do Muslims Believe More in Protestant Work Ethic Than Christians? Comparison of People with Different Religious Background Living in the US*. Journal of Business Ethics, 2012. 105 (4), 489-502.
20. A. Rafiki, *Islamic Human Capital and Firm Performance An Evidence of Small and Medium Enterprises in Bahrain*. International Journal of Business and Management, I. 2014. 9 (4).
21. Masudul Alam Choudhury, *Ibn Haldun's Political Economy, İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 2016 (2), 1-33.
22. Mehmet Bulut, *A Comparison between Ottoman Cash Waqfs (CWs) and Participation Banks and Modern Interest-Free Financial Institutions*. Vakıflar Dergisi, 2016. 46, 23-45.
23. Mehmet Bulut, *Waqfs as Public Goods The Case of Ottoman Cash Waqfs. Society for Values in Higher Education 93rd Annual Meeting (Sacrifice, Consumption, and the Public Good)*. 12-16 Temmuz 2017. Simmons College, Boston, USA. 28.

6. 3. Bildiri

1. Toseef Azid, *The Concept and Nature of Labor in Islam*. The International Conference on Teoretical Foundation of Islamic Economics Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, Jeddah, Islamabad, Mart, 2000.
2. A. Islahi. *An Analytical Analysis of al-Ghazali's Thought on Money and Interest*, The International Conference on Legacy of al-Ghazali, ISTAC, Kuala Lumpur, October, 2001.
3. J. Syed, *An Historical Perspective of Islamic Modesty and its Implications for Female Employment*. Women's History Conference, IFRWH, UNSW, Sydney. 2005.
4. J. Syed, *Sour Grapes or Voluntary Submission? An Islamic Perspective of Adaptation and Social Choice in the Context of Gender Division of Labor*. The Annual Meeting of Human Development and Capability Association, Groningen, September, 2006.
5. M. T. al-Hamdi, *Ibn Khaldun The Father of the Division of Labour*. The International Conference on Ibn Khaldun, Madrid Islamic Culture Centre. Madrid. November, 2006.
6. A. Hashi, A. *Human Capital Development from Islamic Perspective*. The International Conference on Human Development, UMP Kuantan Pahang, Malaysia. May, 2009.

7. Toseef Azid, *Appraisal of the Status on Research on Labor Economics in the Islamic Framework*. 7th International Conference on Islamic Economics, King Abdul Aziz University 2010.

8. A. Zaman, *Redefining Islamic Economics The Basic Concepts and Thoughts in Islamic Economics*, Istanbul. March, 2013.

9. F. Savasan, *Discussion on the Paper by Muhammad Iqbal Anjum (Review of Research Paper A Progressive Universal Islamic Perspective on Free Mobility of Labor by Muhammed Iqbal Anjum)*. Labor in Islamic Economics Workshop III, 5 April, 2015. 109-121.

10. *International Congress on Islamic Economics and Finance* Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Kongresi, Sakarya, (21-23 Ekim 2015) (ed. Mehmet Asutay vdğ), Beşiz Yay., 2016.

11. Mehmet Bulut, *Waqfs (CWs) and Financing of Education at Ottoman Experience*. International Symposium on Waqf and Higher Education-Comparative Best Practices, Challenges and Way Forward (ISWHE 2016). (28-30 Mayıs 2016). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul. 2016. 16-19.

6. 3. 1. Bildiri Özetleri

1. Gökhan Dökmen vdğr. *Din ve Ekonomi Bağlamında İslâm Maliye Sistemi ve Günümüz Maliye Sistemiyle Karşılaştırılması*, Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Kongresi Bildirileri, Sakarya, 2015. s. 331-347.

2. Mehmet Bulut vdğr., *Alturistik Finans Modeli Olarak Osmanlı Para Vakıflarına Bakış*. 4th International Islamic Economics and Finance Congress. 15-16 Temmuz 2017. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul. 2017. s. 74.

3. Cem Korkut, vdğr. *A Countermeasure Against Financial Crises: The Balkan Financial Stability Fund (Finansal Krizlere Karşı Bir Önlem Balkan Finansal İstikrar Fonu)*. Mediterranean International Conference on Social Sciences (MECAS 2017). 19-22 Mayıs 2017. Donja Gorica Üniversitesi. Podgoriçe, Karadağ. 2017. s. 106-107.

4. Cem Korkut vdğr. *Islamic Financial Stabilization Fund (İslâmî Finansal İstikrâr Fonu)*. International Symposium on Continuity and Change in North Africa, Turkey & Iran. 20-22 Nisan 2017. İran Araştırmaları Merkezi & Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Ankara, 2017. s. 83.

5. Mehmet Bulut vdğr. *A Look to the Cash Waqfs (Vakf-ı Nukud) as Islamic Financial Institutions and Instruments*. Sarajevo Islamic Finance and Economics Conference (SIFEC 2014)-New Challenges for Islamic Economics and Finance Development. 20-21 Kasım 2014. Saraybosna, Bosna Hersek, 2014.

6. 4. Atölye Çalışması

4-5 Nisan 2015 yılında İstanbul'da düzenlenen İslâm İktisadî ve Emek Konulu III. İslâm İktisadî Atölyesi'nin Bildirileri, (ed. Yusuf Enes Sezgin) Türkiye İktisadî Girişim ve İş Ahlâkı Derneği tarafından 2016 yılında İstanbul'da basılmıştır.

1. Saffet Köse, İslâm Hukûku Açısından Emek, s. 1-20.

2. Toseef Azid, İslâmî Bir Düzendeki İşgücü Piyasası Gözlem ve Değerlendirme, s. 53-56.

3. Zeyneb Hafsa Orhan, *Beşeri Sermaye Kavramı Üzerine Eleştirel Bir İnceleme İslâm İktisat Fikrinin Yaklaşımı*, s. 57-72.

4. Mustafa Macit, *Risk Ortamında Çalışmanın/Emeğin Değeri ve Din Teoriden Pratiğe*, s. 73-92.

5. Latife Reda, İslâm'da Emek, İşçi Hakları ve Göç Mefhumları, s. 93-118.

6. Muhammad Iqbal Anjum, İşgücünün Serbest Hareketliliği Üzerine İlerlemeci Bir Evrensel İslâmî Yaklaşım, s. 119-145.

7. Salman Ahmed Saikh vdğr. *Ana Akım ve İslâmî İktisatta Emeğin Rolü ve Emeğe Yaklaşımına Dair Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, s. 147-166.

8. Yasien Mohamed, İş Bölümü ve Teorik Temelleri İbn-i Haldûn ve Adam Smith'in Karşılaştırılması, s. 167-203.

9. Kadir Yıldırım, *İslâmî Hassasiyetin Yoksullukla İmtihanı Osmanlının Son Dönemlerinde Devlet ve Kadın İşçiler*, s. 205-232.

10. Siham Matallah vdğr. *Mena Bölgesinde Eşitsizlik İşgücü Piyasası ve Ekonomik Büyüme Yönetişim Mevcut Problemleri Hali İyileştirebilecekken Gözden Kaçırılan Bir Unsur mudur?* s. 233-256.

11. Rajai Ray Jureidini, *Katar'da İslâm Etiği ve Göçmen İşçiler*, s. 257-284.

6. 5. Konferans Bildirileri

2014 yılında IIEFC (International Research and Study Center of Islamic Economics and Finance) tarafından İstanbul'da I. Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Konferansı düzenlenmiş 4 oturumda yapılmıştır. Oturum başlıkları:

1. İslâm Ekonomisinin Kadim Kaynakları
2. Osmanlı'da İslâm Ekonomisi Uygulamaları Para Vakıfları
3. Günümüz İslâm Ekonomisi ve Finansı Uygulamaları
4. İslâm Ekonomisi ve Finansı Eğitimi⁴⁴

11-13 Eylül 2015 tarihinde IIEFC (International Research and Study Center of Islamic Economics and Finance) tarafından İstanbul'da II. Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Konferansı düzenlenmiş 52 bildiri sunulmuş ve bildiri özetleri, Sebahattin Zaim Üniversitesi tarafından İstanbul'da 2015 yılında yayınlanmıştır. Sunulan bildiriler:

1. Hayrettin Karaman, *Past Present and Future of Islamic Economics*. s. 5.
2. Zamir Iqbal, *Global Islamic Finance Role of Islamic Finance in Enhancing Shared Prosperity*, s. 57.
3. M. Kabir Hassan, *The Prospect of An Islamic Common Market*. s. 13.
4. Bilkis Ismail, *Sharia'a Compliant Funds Substance V Form*. s. 15.
5. Humayon Dar, *5. Collective Strategy for Growth and Competition for Islamic Banking and Finance*. s. 5.
6. Wan Nursofiza, *Do Young Muslims Subscribe to Islamic Financial Products?* s. 13.
7. Arif Ersoy, *The World View of Islamic Economics and Balanced Relations among Social Institutes*. s. 14.
8. Mehmet Bulut, *A Long Run Review on the Ottoman-European Financial Institutions and Markets*. s. 15.
9. Erkam Kutlutaş, *The Movements of Conventional and Islamic Bank Deposit Returns and Inflation in Malaysia and Turkey*. s. 16.

⁴⁴ <http://www.izu.edu.tr/tr-TR/arastirma-merkezleri/i-uluslararasi-islam-ekonomisi-ve-finansi-konferansi-2014/2420/Page.aspx> Erişim Tarihi: 05.10.2017.

10. Serden Özcan, *Placing Principals Ahead of Principles: Hiring of Managers from Conventional Banking for New Islamic Banking Branches in Turkey 2002-2015*. s. 7.

11. Halit Yanıkkaya, *Pabuçcu Determinants of Bank Margin of Islamic and Interest Based Banks Islamic Financial System is a Solution for Financial Crisis* Surayyo Shoamirova, s. 19.

12. Asad Ilyas, *Performance of Islamic Bank a Study on Islamic Banks of Pakistan*. s. 18.

13. Yasir Küçükşahin, *Impact of Macroeconomic Volatilities on Sharia Compliant and Non-Compliant Equity Prices in Turkey*, s. 20.

14. Hichem Hamza, *Monetary Policy Transmission in the Presence of Islamic Banks Toward a Dual Monetary System?* s. 22.

15. Khalid Mohamed Mohamud, *Wealth Planning and Management A Comparative Analysis between Conventional and Islamic Systems*. s. 21.

16. Tarik Akin, *The Composite Risk-Sharing Finance Index Implications for Islamic Finance*. s. 43.

17. Mehdi Behname, *Does Stock Hedge Gold? The Case of Iran*. s. 23.

18. Mohamed Fairouz, *The Shari'ah Basis for Imposition of Fees and Charges in Islamic Banking Products and Services*. s. 30.

19. Surayyo Shoamirova, *The Role of Gold as Sharia'h Compliant HQLA*, s. 31.

20. Neil Fargher, *Borrowings in the Banking Industry*. s. 28.

21. Abdolreza Mohseni, *The Impact of Managerial Ownership on Firm Performance*. s. 29.

22. Talat Hussain, *Factor Affecting the Financial Performance of Takaful Companies in Pakistan*, s. 24.

23. Mohd Iqbal Malik, *Current Historic Analysis to Ethical Philosophy of Islamic Finance*. s. 27.

24. Mir Riaz Ansary, *The Desire for Financial Security as a Contributor to Systemic Instability*. s. 26.

25. Nada Dreca, *Islamic Finance Concept and its Opportunities in Bosnia and Herzegovina*. s. 25.

26. H. Ali Ata, *Türkiye’de Mevduat ve Katılım Bankaları Etkinliğine Etki Eden Faktörler*. s. 32.
27. Mehmet Bulut vdğr. *Modern Bankacılık ve Finans ile Modern İslâmi Bankacılık ve Finansın Temel Dinamikleri ve Tarihi Perspektiften Karşılaştırmalı Analizi Faaliyet Raporları Ne Söylüyor?* s. 33.
28. Sümevra Kara vdğr. *Geleneksel Bankacılık ve Katılım Bankacılığı Karşılaştırmalı Bir Analiz*. s. 34.
29. Halil Arslan vdğr, *Kira Gelirine Dayanan İcâre Sukûk İçin Fiyatlandırma Modeli*. s. 54-55.
30. Nihat Gümüş, *Mobilizing Sukuk for Infrastructure Finance*. s. 56.
31. Kaouther Bouzammita, *Tunisian Islamic Finance Sukuk Law a Critical Study Credit Enhancements for Sukuk Issuance of Local Governments*. s. 36.
32. Rajesh Pai, *Destabilizing of Islamic Finance Futures Market in Derivative Sector*. s. 38.
33. Fatih Kazancı, *İslâm’da Satış Uygulamaları ve Mezheplerin Konuya Yaklaşımı Üzerine Bir Analiz*. s. 39.
34. Yunus Emre Aydınbaş, *Türkiye Kredi Kartı Uygulamasında Bankaların Üye İş Yerlerinden Tahsil Ettiği Komisyonun İslâm Hukûku Açısından Değerlendirilmesi*. s. 40.
35. Eren Sümer, *Sukûk Piyasası Dünya Örnekleri Türkiye Uygulaması ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler*. s. 42.
36. Miraç Çeven vdğr. *Dünyada ve Türkiye’de Mikrokredi Uygulamaları*. s. 41.
37. Mehmet Bulut vdğr. *Osmanlı Balkan Coğrafyasındaki Belli Başlı Şehirlerin Mikrofinans Modeli Olarak Analizi*. s. 52.
38. Siti Nur Rosifah, *Waqf-Based Cooperative Innovations in the Management of Waqf in Indonesia as One of the State Economic Indicators Based on Ta’awun Culture and Its Role as A Reduction of Poverty*. s. 46.
39. Ahmad Abdulkadir Ibrahim, *Role of Zakat in Alleviating Poverty*. s. 44.
40. Zurina Shafii, *Governance Regulatory Framework for Waqf in Selected Countries*. s. 57.

41. Gülsüm Çınar Dolgun vdğr. *Economic Justice According to the Qur’an and the Sunnah and its Implications for Contemporary Societies*. s. 47.
42. Gürcan Avcı vdğr. *Modern Finans Sistemine İslâmi Bir Alternatif: Zekât Kurumu Modeli*. s. 53.
43. Mehmet Bulut vdğr. *Finansman Mâliyeti Bağlamında Osmanlı Para Vakıflarında Uzun Dönemde Kâr Oranlarının Analizi*. s. 50.
44. Mehmet Bulut vdğr. *Osmanlı Toplumunda Bireysel Refahın Uzun Dönemdeki Analizi Para Vakıflarındaki Ücretler*. s. 51.
45. Mevlüt Çam, *Vakıf Akar Türleri*. s. 48.
46. Hüseyin Çınar, *Osmanlı Para Vakıflarında Güvenirlik ve Kredibilite Şartları*. s. 49.
47. Mahmoud al-Khaldi, *The Legitimacy of the Contemporary Investment of Waqf Funds “Jordan as an Example”*. s. 60.
48. Aydın Kudat, *Formula of Convention and the Law Consequences of Monetary Endowments*. s. 62.
49. Mohammad Golamur Rahman. *Financial Resources for Social Solidarity to the Poor in the Light of Islamic Thought*. s. 58.
50. Mohammad Miftah Habib. *The Impact of the Application of Islamic Values and Rules in the Consumption Function*. s. 59.
51. Sidahmed Bouhezam, *Islamic Modes of Finance and Its Impacts on Reducing Poverty in the Islamic World*. s. 61.
52. Surayyo Shaamirova, *Collapse Of Ethics During The Financial Crisis Case Of Northern Rick Bank Plc*. s. 17.

6. 5. 1. Konferans Bildiri Özetleri

1. Mehmet Bulut, vdğr, *A Look to The Ottoman Cash Waqfs As Altruistic Finance Model*. International Conference on Philanthropy for Humanitarian Aid (CONPHA 2017). 23-24 Mayıs 2017. Sultan Şerif Ali İslâm Üniversitesi. Darussalam, Brunei. 1-14.
2. Mehmet Bulut vdğr. *The Philanthropic Aspect of Islamic Finance in the Light of Historical Dynamics A Proposal for Assistance to Illegal Immigrants*. Third Sarajevo International Conference on Irregular Migration towards EU and Balkan Countries.

27-30 Nisan 2017. Uluslararası Saraybosna Üniversitesi (IUS). Saraybosna, Bosna Hersek. 2017. s.22.

3. Mehmet Bulut vdğr. *An Operational Comparison between Applications of Participation Banks and Ottoman Cash Waqfs (CWs)*. International Joint Conference on Islamic Economics and Finance (IJCIEF). 1-3 Eylül 2016. İstanbul, 2016. 106.

6. 6. Tartışmalı Toplantı

İSAV (İslâmi İlimler Araştırma Vakfı) tarafından düzenlenen *Para Fâiz ve İslâm* adı altında Sabri Orman, Ahmet Tabakoğlu, Abdülaziz Bayındır, Hamdi Döndüren, Beşir Gözübenli, Erol Zeytinoğlu, Mehmet Erkal, Hüner Şencan'da oluşan akademisyenlerin katıldığı tartışmalı bir ilmi toplantı yapmış bu tartışmanın metinlerini 2015 yılında 304 sayfadan oluşan bu kitap, İSAV kitaplığı tarafından İstanbul'da yayınlamıştır.

6.7. Panel

H. Bazian, *Islamic Political Ethics through a de-Colonial Frame*. Public Lecture Panel, Islamic Studies Summer School, Granada, Spain. June, 2014.

Sonuç

Emek kavramı, bir iş yapmak için çalışıp gayret etmeyi ifade eden bir terimdir. İslâm Dininin iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerîm ve hadislerde bu kavram "**kesb**", "**sa'y**" ve "**cehd**" kelimeleriyle karşılık bulmuştur.

Varlıkların rızkını temin eden Yüce Allah, onlara irade ve güç vererek helalinden kazanma yollarını göstermiş, helal kazanç övülürken haram kazançtan sakınmamız da emredilmiştir.

Emek, Ekonomi, İktisat Kavramlarının İslâm Dini İle (Ayet ve Hadislerle) İlişkisi Bağlamında Bir Literatür Denemesi adlı araştırmamız sonunda Âyet ve Hadislerde Emek konuları yanında *Emek, Sermaye, Emek ve Ekonomi, İslâm'da Emek, Din ve Ekonomi İlişkisi, İslâm'ın Emeğe Bakışı, Emek ve İşçi-İşveren Münâsebetleri, İslâm Ekonomisinin Prensipleri, İslâm Ekonomisinde Gelir ve Sermaye, İslâm'da Ekonomik Doktrinler, Çağdaş Doktrinler ve İslâm, İslâm'da Sosyo-Ekonomik Değerler, İşçi-İşveren Münâsebetleri, İktisât ve İslâm, İktisat Din İlişkisi, Kur'an ve Sünnette İktisâdî Metinler, Çalışma Hayatı ve İslâm, İslâm'da Ticâret, İslâm Hukûkunda İstihdâm, İslâm'da Ücret Kavramı, İş Ahlâkı, İşçi Gücü, İşçi Hakları, İslâm Hukûkunda Kadınların Ekonomik Hakları ve İş-*

lâm ile Protestanlıkta Çalışma Etiği'nin Karşılaştırılması gibi konular üzerine Türkçe, Arapça, Farsça, İngilizce kitaplar, ders notu, makaleler, tezler, bildirimler yazıldığını ve konferanslarda sunumlar yapıldığını tespit ettik. Atölye çalışmalarıyla da İslâm'da Emek konusunun tartışılmış, bildirimler sunulmuş ve bu bildirimlerin yayınlanarak insanların hizmetine sunulmuştur.

Bu alanda yazılan kitap, tez, makale ve bildirimlerin İşçi-İşveren Münâsebetleri, Emek, Sermaye, Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudârebe), İstihdâm, İktisâd gibi konular eksenli çalışmalar olduğu tespit edilmiştir.

Şüphesiz yazılanlar ve neşredilenler bizim tespit ettiklerimizle sınırlı değildir. İnsanın olduğu her yerde iş, emek, ücret gibi konular dün tartışılmış, bugün tartışılmakta ve yarın da tartışılmaya devam edecek ve bu konularla ilgili kitaplar, makaleler yazılacak ve Kongre ve Sempozyumlar düzenlenmeye devam edecektir.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerîm.

el-Buharî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, Çağrı Yayınları. İstanbul, 1992.

Ebû Amr Osman b. Abderrahmân İbnu's-Salah eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadis*, (tah. Nureddin İtr), Dâru'l-Fikr, 1406/1986.

Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim b. el-Manzur. *Lisânu'l-Arab "Sa'y"* mad., Dâru Sâdir, Beyrut, ts.

Ebû Abdillâh İbn Mâce, *Sunen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

İngilizce Türkçe Redhouse. 30. Baskı, Redhouse Yayınları, İstanbul, 1986.

Key Dictionary, Key Publishing, Ankara, 2016.

Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*. Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987.

Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sunen*, Çağrı Yayınları. İstanbul, 1992.

Muslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahih*. Çağrı Yayınları. İstanbul, 1992.

en-Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sunen*. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

İmam Nevevî, *Riyâzu's-Salihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri) Tercüme ve Şerh* (terc. Kandemir, M. Yaşar vdğr.), Erkam Yayınları, İstanbul, 2014.

İnternet

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/iktisât-ekonomi-din-iliskisi.html>

<http://huseyinatay.com>

<http://www.İsam.org.tr/makaleler>

<http://www.İsam.org.tr/tezler>

<http://www.izu.edu.tr/tr-TR/arastirma-merkezleri/i-uluslararası-İslâm-ekonomi-si-ve-finansi-konferansi-2014/2420/Page.aspx>

<http://www.toplukatalog.gov.tr>

<http://www.tez.yok.gov.tr>

“Kıyametin kopacağını bilseniz bile, elinizdeki fidanı
dikiniz.”

Hz. Muhammed (s.a.v.)

MAHTUMKULU FİRÂKÎ'NİN DİVANI'NDA EMEĞİN DEĞERİ

Rahmanberdi GODAROV*, Orazsahet ORAZOV*

Giriş

Geleneğine bağlı Türkmenler arasında emek önemli bir değerdir. Çünkü bir toplumun saadet ve mutluluk içinde hayatlarını sürdürebilmeleri için bireylerin kendine düşen görevi, emeği hakkıyla yapması gerekmektedir. Böyle bir yaşamın Türkmen toplumunda, özellikle de bozkır kültürüne bağlı toplumlarda hayat bulmasını sağlayan etken faktör divanlar olmuştur. Bunun en önemli temsilcilerinden biri de Türkmen şairi Mahtumkulu Firâkî'dir.

Muhteşem şiirleriyle dünya edebiyatında özgün bir iz bırakan büyük düşünür Mahtumkulu Firâkî'nin şiirlerinde bahsedilen dürüstlük, cevân mertlik, vatan sevgisi, birlik ve beraberlik, maddi ve manevi temizlik, doğaya ve doğadaki tüm canlılara karşı şefkat, sevgi dolu olmak, büyüklere saygı, küçüklere merhamet etmek, vefakarlık, yumuşak huylu olmak, temiz kalpli olmak, anlayışlı ve affedici olmak, ilim sahibi olmak, iffet, ar-namus ve hayâ sahibi olmak gibi insana özgü ahlaki özellikler, İslami ruh ve milli duygularla süslenip beyan edilmiştir. Bu ise, onun şiirlerinin değerinin, etkisinin yüksek seviyelere ulaşmasına neden olmuştur.

A. Mahtumkulu'nun Şiirlerinde Helal Emeğin Değeri

Firâkî eserlerinde helal emek âdâbını, helal rızkı tüm iyiliklerin ve iyi hasletlerin kaynağı olarak göstermiştir¹. Şair vatan ve insan sevgisi, civanmertlik, helal lokma, kanaat, şükür sahibi olmak, adaletli olmak gibi tüm insanîyet değerlerinin helal emekten ileri geldiğini tekrarlamaktadır. Pâk emek algısının insana küçüklükten itibaren telkin edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Mahtumkulu "Köyman yiğide" isimli şiirinde konuyu şöyle dile getirmektedir:

Büyüyünce iş hoş gelmez,

Gençken yanmayan yiğide.²

* Dr. Milli Golyazmalar Enstitüsü.

* Yrd. Doç. Dr. Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Tahir Aşirov, edit. Hasan Meydan, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi yay., s. 87 -94, "Helal ve Haram Kazancın Türk Dünyasındaki Önemi: Mahtumkulu Örneği"

2 Magtymguly Pyragy, Diwan-y Magtymguly, Türkmenistan Ylymlar Akademiyasy, Milli Golyazmalar instituty (MGİ), 400-nji bukja, (demirbaş no: 400); Magtymguly Pyragy, Saýlanan eserler

Türkmenlerde, insana mahsus ahlaki hasletlerin – ana - babaya, tabiata, hayata, helal emeğe, helal lokmaya... olan sevginin çok erken dönemden – çocukluk döneminden itibaren başlanması önemlidir. Bu konuda nasihatler sadece Mahtumkulu Firakî veya diğer büyük şairlerin şiirlerinde değil, tüm Türkmenlerin arasında tedavülde olan rivayet ve timsallerde de beyan edilmektedir. Örneğin, Lokman Hekim ile ilgili bir rivayette şöyle hadise zikredilmektedir:

Bir gün Lokman Hekim'in yanına evli olan çift gelerek üç ay öncesinde çocuklarının dünyaya geldiğini ve kendisi gibi âlim, saygın bir zat olması için ne yapmalarının gerektiğini sormuşlar. O zaman Lokman onlara: "Ancak, siz üç ay geç kalmışsınız" diye cevap vermiş. Nitekim Firâkî "Don tapılmasa" isimli şiirinde verilmiş olan emeğin meyvesinin devşirilmesinin imkânından bahsederken şöyle demektedir:

Ürün umudu var ekin ekene,
Bu işler malumdur mihnet çekene.³

Şair, cesurluk ve korkaklık konusundan bahsederken, insanın cesur, dürüst olarak yetişmesi hususunda emeğin büyük etkisinin bulunduğunu belirterek "Baş üstüne" adlı şiirinde şöyle demektedir:

Namert kimdir, bilir olsan,
Ne desen, der "Baş üstüne!"
İş buyurmak istesen sen,
Hiç bulunmaz iş üstünde.⁴

Şair Mahtumkulu helal emekten uzak olan, tembel, yan gelip yatan kişileri namert kişilerle bir tutmaktadır. Helal emeği yiğitlikle tavsif ederken, helal emekten kaçanları da namertlik ile nitelendirmektedir. Nitekim bu konuyla ilgili "Ayrılsa" isimli şiirinde şöyle beyan etmektedir:

ýgyndysy, Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014ý, 241-nji sahypa ("Köýmän ýigide" şiirinden).

3 Milli golyazmalar instituty, 281-nji bukja; Magtymguly, *Saýlanan eserler ýgyndysy*. Aşgabat, 2014 y, s. 399 ("Don tapylmasa" şiirinden).

4 Milli golyazmalar instituty, 66-njy bukja; Magtymguly, *Saýlanan eserler ýgyndysy*, s. 233, ("Baş üstünde" şiirinden).

Namertler hem muhannesler naçarlar,

Aşın yiyip, işin olsa kaçarlar.⁵

Görüldüğü üzere helal lokma, temiz emek her zaman Müslümanların, büyük şahsiyetlerin mevzu bahis ettiği konuların başında gelmiştir. Çünkü bu konu dinimizin iki kaynağı Kuran'ı Kerim ve hadisi şeriflerde detaylı bir şekilde temel ilke olarak buyrulmaktadır. Bundan dolayı da şairlerin şiirlerinde ayrı bir yer almakta ve öğütlenmektedir.

Şair Mahtumkulu da şiirlerinde emek vererek kazanılmış helal lokmaya ayrı bir önem vermekte ve öğütlemektedir. Bu bağlamda, Firâkî, "Helal lokma aydınlık verir gözlemlere"⁶ diyerek, insanın önünde biri aydınlığa, diğeri karanlığa sevk eden iki yolun, helal ve haram yolun bulunduğunu belirtip,⁷ insanı helal yolu takip etmeye davet etmektedir. Helal lokma ve emeğin her iki dünyada da iyilik getireceğini, aydınlığa çıkaracağını, dünya hırsının ise azaba duçar edeceğini "Bu işi" isimli eserinde şöyle dile getiriyor:

Helale hesap var, harama azap,
Şüphe yoktur, unutma sen bu işi⁸.

Görüldüğü üzere Mahtumkulu şiirlerinde helal ve haramı uhrevi inançla da doğrudan irtibatlandırmaktadır. Helal kazanca dünya ve ahiret açısından mutluluk ilkesi bağlamında yaklaşırken, haramı ceza ve yaptırım çerçevesinde ele almaktadır.

Sadece bireyleri değil, tüm milletin, devletin saygınlığına, hatta medeni ve iktisadi ilerlemeye etkisini hepten yansıtan helal emek, helal yaşam biçimi düşüncesini nasihat eden şair, kötü-pis işlere karışmak, rüşvet almak, dolayısıyla da haksız kazançla elde edilen kazanımların doğruluğun zıddı olan işler olduğunu şiddetle kınamıştır:

5 Milli golyazmalar instituty, 623-nji bukja; Magtymguly, *Saýlanan eserler ýgyndysy*, s. 356. ("Ayrılsa" şiirinden).

6 Magtymguly, *Saýlanan eserler ýgyndysy*, s. 35. ("Bir görüp gitse daşymdan" şiirinden).

7 Durdyýew H., *Halal lukma ýagtylyk biýr gözlemlere. //Pyragynyň paýhas ummany*. Makalalar ýgyndysy. Aşgabat, 2014, s. 42.

8 Milli Golyazmalar İnstituty, 2-nji bukja; Magtymguly, *Saýlanan eserler ýgyndysy*, s. 352. ("Bu işi" şiirinden).

Peygamber yerinde oturan kâdî
Rüşvet için elin açmaya durdu.⁹
Konuyu ilgili “Geldi, yaranlar” isimli şiirinde ise şöyle demektedir:
Kâdîlar hükmünü riya eyledi,
Rüşvet alıp, yüzün kara eyledi.¹⁰

Mahtumkulu şiirlerinde vurgulu bir şekilde, bir toplumun bozulmasını, özellikle de din adamları ve yönetimin değişik kademelerinde olan yöneticileri tenkit ederken, onların İslami ilkelerden uzaklaşmaları sonucuna bağlamaktadır. Ayrıca şair, nefsanî arzuları gereği haram kazanç peşinde ömür tüketen vurdum doymazları tenkit ederken, onların bu tür hareketlerini kıyametin yaklaşması, dahası gelmiş olması ile bir saymaktadır:

Müftüler parayla rivayet verir,
Haksız para alır, hakkı yandırır,
Niyetler bozulur, fesat çoğalır,
Bilmem ki, yakyn mı âhir-i zaman.¹¹
Diğer bir şiirinde ise şöyle der:
Bir kuruş için müftü verir rivayet,
Bil, bu işler nişâne-i kıyamet.¹²

Mahtumkulu'nun kadı ve müftülerin dahi haksızlık ederek rüşvet almalarını konu edinen şiirlerinin rivayet şeklindeki örneğini, Türkmen halk edebiyatında önemli yeri haiz olan meşhur “Hûrilukka-Hemra” isimli destanda da müşahade etmek mümkündür. Nitekim destanın Kadı-Hûrizaferan hikâyesinde, para karşısında kasten bilerek yanlış hüküm veren kadı örneği, dönemin düşünce yapısını yansıtmaya bakımından da önemlidir.¹³ Bu bağlamda Şair şiirlerinin birinde dönemin hâkim ve savcılarının yakını olarak “Görer gözün – ilini” isimli şiirinde şöyle demektedir:

9 Milli golyazmalar instituty, 254-nji bukja; Magtymguly, *Saýlanan eserler ýygnyndysy*, s. 391. (“Gaça başlady” şiirinden).

10 Milli golyazmalar instituty, 307-nji bukja. (“Geldi, yaranlar” şiirinden)

11 Milli golyazmalar instituty, 5182-nji bukja. (“Ahyrzamana” şiirinden)

12 Milli golyazmalar instituty, 1741-nji bukja; Magtymguly, *Saýlanan eserler ýygnyndysy*, s. 391. (“Gaça başlady” şiirinden).

13 Konuyla ilgili geniş bilgi için bakınız: “*Hüýrlukga-Hemra*”, (destan), Aşgabat, 1963, s. 55-58.

Mahtumkulu, akıl başımdan uçtu,
İkbalim kaçmıştır, devletim göçtü,
Pir-kadılar para ister, el açtı,
Haram eyle, amma verme pulunu.¹⁴

B. Mahtumkulu'nun Şiirlerinde Helal Kazanç ve Şükür

Mahtumkulu'nun şiirlerinde helal kazançla birlikte değerlendirilen konulardan biri de şükür ve kanaat meselesidir. Alnının ak teriyle elde ettiği helal kazancına şükür etmek, kanaat sahibi olmak, dünya tamahıyla meşru olmayan lokma peşinde koşmamak her Müslümana mahsus sıfatlardandır. Basit dünyalık emtiayı elde edebilmek uğruna helal - haram gözetmeden doyumsuz nefsinin arzularına vurularak haysiyet, izzet-şeref umursamayan, kanaat bilmez açgöz insanlarla ilgili olarak Türkmenler şöyle bir deyim kullanırlar: “Ya Rabbi! Kanaatsiz yaşamaktansa, emanetsiz yaşamayı (ölmeyi) yeğlerim”¹⁵. Mahtumkulu Firâkî şiirlerin birinde şöyle demektedir:

Öz rızıkına hiç kanaat etmemiş,
Göz diker, kişi aşına zar olur.¹⁶

Söz konusu beyitte helal kazancına şükretmeyen, haramın peşinde sefil olan kişileri yererek, kanaat ve helal yaşamı gönül zenginliğinin baş tacı olarak kabul edilmektedir. Şair başka bir şiirinde konuyu şöyle devam ettirmektedir:

Mahtumkulu garip gönlün bay (zengin) edip,
Kanaat ülkesin saray edip.¹⁷

Aynı konuyla ilgili başka bir şiirinde ise şöyle beyan etmektedir:

Aç da olsan, varma ile dileğe,

De: “köşkteyim, başım varmış feleğe”¹⁸

14 Magtymguly, *Eserler ýygnyndysy*. Aşgabat, MGİ, 2012, s. 437; Magtymguly, *Saýlanan eserler ýygnyndysy*, s. 519. (“Görer gözün – ilini” şiirinden).

15 Bu sözün Türkmencesi şöyledir: “Ey, Rebbim, kanagadımı alandan, amanadımı alaveri”. Konuyla ilgili geniş bilgi için bakınız: Çaryýewa Ejegyz, *Beýik kanagatlylyk. // Kökler. Etnografik-folkloristik makalalar we ýatlamalar*, Aşgabat, 2016ý, s. 210.

16 Milli golyazmalar instituty, 250-nji bukja.; Magtymguly. *Saýlanan eserler ýygnyndysy*. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014ý, 560-njy sahypa (zor bolar).

17 Milli golyazmalar instituty, 520-nji bukja.; Magtymguly. *Saýlanan eserler ýygnyndysy*. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014ý, 407-nji sahypa (Mala seretmez).

18 Milli golyazmalar instituty, 609-njy bukja.; Magtymguly. *Saýlanan eserler ýygnyndysy*. Aşgabat,

Türkmenler arasında bu konu ile ilgili şöyle bir anlatı vardır. İmam Ebu Yusuf'la ilgili halk arasında şöyle bir rivayet nakledilir. Bir gün yaşlı adamın biri İmam Yusuf'un yanına bir soruyu cevaplaması için gelir. Ancak Ebu Yusuf sorunun cevabını bilmediğini, daha sonra izah edeceğini belirtir. Bunun üzerine adam:

– Neden cevaplayamıyorsun? Sen bu tür meseleleri vuzuha kavuşturuyorum diye bu kadar da maaş alıyorsun – demiş. Ebu Yusuf adama:

– Ben bildiklerimin karşılığını alıyorum. Şayet bilemediklerim için de para verilsedi, o zaman bana kimse para yetiştiremezdi – demiş. Bu hikâyeden insanın kendi durumunun farkında olarak bilgi ve tecrübesini artırmasının gerektiği anlaşıldığı gibi, emeğin karşılığı olamayan bir gelirin de doğru olmadığı belirtilmektedir.

Mahtumkulu şiirlerinde helal ve temiz olmayan çabayı bırakıp, hazırcılık ve hileye başvurarak geçim sağlamaya çalışanları yererken, diğer taraftan da dünya malına aldanmamayı öğüt vermektedir:

Fani dünyaya inanmayın,

Altın gümüşe güvenmeyin.¹⁹

Aynı konuyu "Özünden" adlı şiirinde şöyle ifade etmektedir:

Mihnet ile mal cem eden muhkem bay (zengin),

Evvel, hayrın olsa, gönder kendinden.²⁰

Firâkî gece gündüz mal - mülk peşinde koşmanın doğru olamayacağını belirtmektedir. Ayrıca hiçbir şey yapmadan boş durmanın da kötü haslet olduğunu belirtir:

Bir niceler koşar geje yatmayın,

Biri yatar evde mihnet çekmeyin.²¹

Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014ý, 480-nji sahypa (Ýeldim tut).

19 Milli golyazmalar instituty, 3232-nji bukja.; Magtymguly. Saýlanan eserler ýgyndysy. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014ý, 240-njy sahypa (Atça bolmaz).

20 Milli golyazmalar instituty, 271-nji bukja.; Magtymguly. Saýlanan eserler ýgyndysy. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014ý, 400-nji sahypa (Özünden).

21 Milli golyazmalar instituty, 6443-nji bukja.; Magtymguly. Saýlanan eserler ýgyndysy. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014ý, 416-njy sahypa (Iş bolmaz).

Büyük şair, yukarıda belirtildiği üzere temiz lokma, helallik, emeğin değerinden söz ederken, edep ve terbiyenin, cesaret ve yiğitliğin gerekliliğinden de şöyle bahsetmiştir:

İzzet, hürmet, aramayın,

Görgü görülmeyen yerde,

Söz açarmı akli olan?

Sıra verilmeyen yerde.²²

Diğer bir şiirinde ise konuyu şöyle izah etmektedir:

Mert yigit mert erden doğar,

Namertler asla mert olmaz,

Kurdun gözünde od yanar,

Çakal, tilkiler kurt olmaz.²³

Mahtumkulu Firakî gibi büyük şair olan ve aynı zamanda babası ve hocası da olan Döwletmammêt Âzâdî "Va'z-i Âzâd" adlı eserinde iyiliğin, hayır işlerin sadece ferdi planda değil, tüm insanlığa yapılmış olmasının gerekliliğiyle ilgili nasihatte bulunurken şöyle demektedir:

Medrese-i hanakadan çok sevap,

Hayır sahibine verilir, yok hesap.

Yollara köprü yapanlara yine,

Gece-gündüz üzerine rahmet yağa.

Hem kuyu, havuz bina edenlere,

Bi hesap, meblağ-i azim Haktan ere.²⁴

22 Milli golyazmalar instituty, 4035-nji bukja.; Magtymguly. Saýlanan eserler ýgyndysy. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014ý, 263-nji sahypa (Görüm görülmegen ýerde).

23 Magtymguly. Eserler ýgyndysy. Aşgabat, MGI, 2012ý, 276-njy sahypa.; Magtymguly. Saýlanan eserler ýgyndysy. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014ý, 311-nji sahypa (Mert bolmaz).

24 Milli golyazmalar instituty, 82-nji bukja. Döwletmammêt Azady. Eserler ýgyndysy. Bursa, 2012ý,

Görüldüğü üzere şairin şiirinde tüm insanların, hatta diğer canlıların yararına olan “köprü, havuz, kuyu” gibi sosyal amaçlı hayırlar yapmanın, insanların belli bir kesimine hizmet eden mektep-medreselerden dahi Allah’ın katında daha değerli olduğunu, dolayısıyla da sadaka-i cariye olan bu tür hizmeti gerçekleştirenlerin üzerine gece-gündüz rahmet yağacağını ifade etmektedir.

Türkmenler arasında ayrıcalıklı öneme sahip olan emek konusu, Mahtumkulu Firâkî’nin şiirlerinde olduğu gibi Türkmen atasözü ve deyimlerinde de yaygın bir şekilde yer almaktadır. Nitekim “zahmet” kelimesi kullanılarak ifade edilen birçok söylemlerde şöyle denilmektedir: Çeksen zahmet - yağar rahmet; Zahmetsiz yerin adı yok; Zahmet sonu- rahmet; Zahmetin ekmeği tatlı – tembelin canı; Zahmetsiz iş olmaz.²⁵ Mezkur örneklerde görüldüğü üzere insanın kendine, ailesine, çevresine fayda sağlayacak işlerle iştigal etmesi, alın teriyle helal geçim sağlayarak iyilik örneği bir yaşam şeklinin bulunması gerektiği ifade edilmektedir.

Sonuç

İslam ilkelerinden olan helal lokma ve pâk emek Türkmenlerin arasında da önemli bir değerdir. Bu konuyu açıklayan yazılar bulunmakta, özellikle de divan eserlerinde özgün bir şekilde beyan edilmektedir. Bu konu, Mahtumkulu Firâkî’nin şiirlerinde, daha belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Zaten kaynağı ayet - hadis, salim akıl ve temiz maneviyattan beslenerek kemale eren şiirleri, başından sonuna kadar doğrudan veya dolaylı insanların helal geçimi, dürüstlük, birlik beraberlik, fani olana aldanmama, uhrevi kaygılar... gibi daima dikkat edilmesi gereken nasihatlerle doludur. Her zaman ve zeminde olduğu gibi Mahtumkulu’nun şiirlerinde belirtilen tüm insanlığı alakadar eden değerlerin fiiliyata aktarılmasına günümüzde şiddetle ihtiyaç vardır. Bu nedenle fıkıh ve tasavvuf literatüründe kul hakkıyla doğrudan alakalı olan emek konusu etraflı bir şekilde ele alınarak, insanların her iki dünya saadetinin dürüstlük ve helallikte yattığını, ne ekersen onu tahsil edeceğini belirtmişlerdir.

95-nji sahypa.

25 Paýhas çeşmesi. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2016, 552-nji sahypa.

Kaynakça

- Aşirov, T., ed. Hasan Meydan, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi yay., s. 87 -94. “Helal ve Haram Kazancın Türk Dünyasındaki Önemi: Mahtumkulu Örneği”,
- Çaryýewa E., *Beýik kanagatlylyk. // Kökler. Etnografik-folkloristik makalalar we ýatlamalar*. Aşgabat, Ylym, 2016.
- Çaryýewa E., *Bikärden Taňry bizar. // Söz aslyna ýet ýagşy*. Ylmy-köpçülikleýin makalalar. Aşgabat, Ylym, 2015.
- “Hüýrlukga–Hemra”, (destan), Aşkabat, 1963.
- Döwletmämmet Azady, *Eserler ýygynyndysy*. Bursa, 2012.
- Durdyýew H., *Halal lukma ýagtylyk biýr gözler*.//Pyragynyň paýhas ummany. Makalalar ýygynyndysy. Aşgabat, Ylym, 2014.
- Magtymguly, *Eserler ýygynyndysy*. Aşgabat, MGI, 2012ý.
- Magtymguly, *Saýlanan eserler ýygynyndysy*. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014.
- Magtymguly, *Divany-Magtymguly*, MGI, (Milli golýazmalar instituty), 2-nji bukja.
- MGI, 66-njy bukja.
 - MGI, 82-nji bukja.
 - MGI, 160-njy bukja.
 - MGI, 250-nji bukja.
 - MGI, 254-nji bukja.
 - MGI, 271-nji bukja.
 - MGI, 281-nji bukja.
 - MGI, 307-nji bukja.
 - MGI, 400-nji bukja.
 - MGI, 520-nji bukja.
 - MGI, 609-njy bukja.

- MGİ, 623-nji bukja.
- MGİ, 1741-nji bukja.
- MGİ, 3232-nji bukja.
- MGİ, 4035-nji bukja.
- MGİ, 5182-nji bukja.
- MGİ, 6443-nji bukja.

Paýhas çeşmesi. (yazarı yok), Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2016.

“Hiç kimse başarı merdivenlerini elleri cebinde
tırmanmamıştır.”

S. Keth Moorhead

EMEK VE BAŞARI İLİŞKİSİ

Adem GÖRMÜŞ*

İnsan, hayatta birçok şey için emek verir. Bazı insanlar okul hayatında, bazıları iş hayatında, bazıları da ev hayatında emek harcarlar. Emek harcayan insan, emeğinin karşılığını almak ister. Eğer emek verip de uğraştığı bu işlerden müspet sonuç alınmazsa, üzüntüler yaşanabilir. Çoğu zaman ise bu işi bir daha yapmaktan uzak durulur. Buna binaen denilebilir ki insanlar genelde yaptığı işlerden maddî bir sonuç bekler ve bunu başarının yegâne ölçütü olarak değerlendirir.

İnsanlık için genel durum bu olmakla birlikte İslam dini özelinde konuya bakıldığında emek-başarı ilişkisi nasıldır? Bu sorunun cevabı, İslam'ın gönderildiği dönemin özelliklerine bakılarak verilebilir.

İslam dini, emeklerin sömürüldüğü, insan onurunun itibarsızlaştırıldığı ve sosyal statülerin para ve güçle belirlendiği bir dönemde gönderilmiştir. Onun amacı da bu sömürü sisteminin adâlete dönüştürülmesi ve sosyal düzenin toplumun tüm fertleri için huzur ve esenlik kaynağı olabilmesidir. İşte bu nedenle Kur'ân'ın ilk emirlerine bakıldığında ekseriyetinin ahlâkî olduğu görülebilir.

Böyle bir toplumun ıslahı evvelemirde insanın değeri hak ettiği gibi korunabilirse tam anlamıyla gerçekleşebilirdi. İnsanın değeri ise ilk planda insan olduğu için toplum içinde bir hukukunun olduğu ve onun emeğinin toplumun inşasında ve idamesinde bir payının bulunduğu bilinmelidir. İslam'ın da bu düşünceye sahip toplum inşasında söylem ve eylem bütünlüğü içerisinde temel referanslarıyla bu eğitimin nasıl gerçekleştiği gösterilebilir.

Bir işe başlanırken esas gaye iyi niyettir. Bu, Hz. Peygamber'in "Ameller niyetlere göredir"¹ sözünün bir gereği olarak görülebilir. Yapılacak işteki niyet işin sonucu her ne olursa olsun kişinin iyi bir amaç için harcadığı emekten ötürü başarıya ulaşmıştır. Burada hedeflenen şey, insanın ne olursa olsun iyiye yönelmesidir. Bu da insana yüce bir erdem kazandırılması adına mühim bir başlangıç ilkesi olarak görülebilir.

İslam'ın ana hedefi insanı yüce erdemlerle donatarak insan-ı kâmil denilen en üst mertebeye erdirmek ya da yaklaştırmaktır, denilebilir. Bunun başlangıcı da insanı

* Arş. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnavut, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, y.y., 2009, V, 305, Hadis no: 4227.

devamlı olarak iyiye yönelmek ve niyetlerinde hep iyiye istemesine hedeflemektir. Çünkü insan, iyi fiillere yönelip onları işledikçe erdem bakımından güçlenir. Fakat kötü fiillere yönelip onları işleyince de kötü duyguları güçlenir. Bu da insanın kötüleşmesine zemin hazırlar. İşte Hz. Ali'nin meşhur sözü bunu dile getirme de güzel bir örneklemeyi istifademize sunabilir. "İman kalpte beyaz bir nokta olarak başlar ve o arttıkça bu beyazlık da artar. Kul imanda yetkinliğe erdiği zaman kalbi de bembeyaz olur. Nifak ise siyah bir nokta olarak görünür. Kişinin nifakı arttıkça bu siyahlık da artar. Nifak tamama erdiğinde kalp tamamen kararır."²

Bir işin başarılı olduğu değerlendirilmesinin yapılabilmesi için yukarıdaki verilerden hareketle yapılacak işe başlanılan niyetin nasıl olduğu bilinmelidir, denilebilir. Evet, İslam'ın sonuçlara göre değil de baştaki niyet ve bu niyetle verilen emeğin karşılığında başarı ya da başarısızlığı değerlendirdiği düşünülebilir. Bu noktada Büyük Türk Bilgini Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin başarı ve başarısızlık hakkında tefsirinde zikrettiği bilgiler de büyük önemi haizdir. İmâm Mâturîdî'ye göre başarı her türlü iyiliğe yönelme ve onu yapabilme gücüdür, başarısızlık ise her türlü kötülüğe yönelme ve onu yapma gücüdür.³ Bu görüşün temellendirildiği esas ise "...başarmanın Allah'ın yardımıyla..."⁴ âyet-i kerimesine dayanmaktadır. İşte bu düşünceye İslam'ın başarı felsefesi de denilebilir.

İslam dini bir kişinin ihtiyaçlarını gidermek için başkalarının emeklerine muhtaç olduğu gibi kendisinin de diğer insanlara emeğinden bir şeyler sunmasını beklemektedir. Bundan insanın iyi bir birey olması için toplumda bir meslek sahibi olmasının istendiği anlaşılabilir. Çünkü insan bu şekilde toplum içinde yer alır ve ahiret yurdunda başarılılar zümresine dâhil edilebilir. Bu şekilde âhiret hayatının iyi olması için dünya hayatında başarılı olmak Yüce Allah'ın "İyilik ve takvâ üzerinde yardımlaşın"⁵ emri gereğince hareket etmenin sonucunda gerçekleşebilir. Fakat insan teveccüh görmek ve maddî karşılık bekleyerek toplum için emek verirse "Mümin erkekler ve kadınları birbirleri için dostturlar"⁶ buyruğuna gönülden bağlanmamış denilebilir.

2 Râğîb, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed b.el-Mufaddal el-İsfahânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-Şerî'a*, thk. Ebu'l-Yezîd el-Acemî, çev. Muharrem Tan, 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, 102.

3 Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Bekir Topaloğlu, Mizan Yayınevi, İstanbul, 2005, VII, 224.

4 Hûd, 11/88.

5 Mâide, 5/2.

6 Tevbe, 9/71.

Yukarıda üzerinde durulan hususlar İslam dinine inanmış bir insanın, dünya hayatında başarılı olabilmesi ve âhiret yurdunda bunun sonucu olarak cenneti kazanmasına yöneliktir. Bu nedenle başarının dünya menfaatleri elde etmek olmadığı, aksine bir menfaat elde edilmese bile yalnızca Allah'ın rızası için iyi niyetle emek verilip çalışılan bir durum olduğu anlaşılabilir. Bunun tam karşısında bulunan başarısızlık ise kötü niyetle başlanıp bütün enerjinin oraya harcandığı durumun adı olur. İslam dinin yüce kitabı Kur'ân- Kerim'de ise iyiye çalışmak ve iyiler yurdunu istemek övülmüştür. Böylece insan yaratılış amacının gerçekleştirir ve Allah'ın da dilediği dâr-ı naîme girmeyi hak edebilir.

İnsanın mutlu olması yine toplum içindeki hayat tecrübesiyle gerçekleşebilir. Bu nedenle o, toplum içinde yer edinmek için belli bir alanda emek harcamaya yönelir. Yönelindiği meslekte mutlu olmayı bekliyorsa da onu iyi niyetle ve severek yaptığında bunu başarabileceğini bilmelidir. Her ne kadar meslek insanın para kazanma amacıyla seçtiği bir durumsa da doğru meslekle insanın mutluluğu ve başarısı arasındaki ilişki göz ardı edilmemelidir. Ayrıca meslek bu dünyada mal kazanma ve edinme aracıdır. İnsan emeğiyle herhangi bir meslek dalında iyi ya da kötü işler yapabilir. Burada mühim olan emeğini nasıl bir amaç için kullandığıdır. İşte İslam dininin insandan istediği, işlerinde Allah'ın rızasını gözetmek, toplumun hayrına çalışmak ve hedefte hep iyi şeylere yönelebilmesidir.

Yapılan işler ve meslekler büyük servetler kazandırabilir. Bu ise insanların çoğunluğunun istediği bir şeydir. Fakat fazla mal kazanma isteği insanı emek sömürsüne götürebilir. Bu tür servetleri kazanan insanlar bir başarı elde etmiş değillerdir. Çünkü gerçek başarı "Salih bir adam için temiz mal ne kadar güzeldir"⁷ hadisindeki temiz malı/kazancı elde etmekle gerçekleşebilir.

Akıl ve hikmet sahibi kimseler mal ve mülk konusunda dünyada başarısız gözükürler. Çünkü bu nevi şahıslar bir malı gerekli zamanda yeteri miktarda ve gerekli gerekli görülen yerden alırlar. Aldıkları bu malları ya da eşyaları da cömertliği gereği biriktirmeyip harcarlar. Bu nedenle bu kimseler dünyada mal biriktiremez ve dünyada başarısız gözükümler. Cahil insanların ise daha kolay mal biriktirdikleri ve bu konuda daha başarılı oldukları söylenmiştir. Çünkü onlar, o malı ve mülkü nasıl kazandıklarını düşünmez hatta insanların mallarını ele geçirmek için doğru olmayan birçok yola başvurabilirler. İşte bu tür kimseler şu ilâhî buyruğun haber verdiği

7 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut, Muessesetu'r-Risâle, İkinci Baskı, y.y., 1999, XXIX, 299, Hadis no: 17763.

zümreye dâhil olmaktadır. “Rabbimiz! Nimetlerini bize dünyada ver, der. Bunların âhirette hiçbir nasibi yoktur.”⁸

Sonuç yerine,

İnsanlar nazarında başarı, daha çok bu dünyada zahiri olarak insanın işlerinde, kariyerinde ya da mal ve mülk kazanmasında bir ilerlemenin adı olmuştur. Fakat İslam’ın işlere ve dünya hayatındaki tüm eylemlerimize bakışı bu perspektifin dışında gözükmektedir. “Âhret hayatı dünya hayatından daha hayırlıdır”⁹ düsturunu merkeze alan İslam düşüncesinde, asıl başarının bir insanın iyiliğe yönelip onu yapma gücüyle donanması, başarısızlığın ise kötüye meyledip her türlü şer işe ön ayak olması diye tarif edilmiştir.

Mümin şahsiyet emeklerinin bu dünyada taltif edilmesini ve kendisine maddî mükâfaatlar verilmesini arzular değildir. Çünkü o, Allah Teâlâ’nın emekleri zayi etmeyeceğini¹⁰ bilir. Bundan dolayı da uhrevî ve ulvî değerleri, dünyevî ve süflî değerlere değişmekten kaçınır. Böylelikle Cenâb-ı Mevlâ onu, emeklerine karşılık dâr-ı naîme mirasçı kılarak başarıya ulaştırır.

Kaynakça

Ahmed, İbn Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut, Muessesetu’r-Risâle, II. bs., y.y., 1999.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkindî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, thk. Bekir Topaloğlu, Mizan Yayınevi, İstanbul, 2005.

Râğıb, Ebu’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed b.el-Mufaddal el-İsfahânî, *ez-Zerî’a ilâ mekârimi’ş-Şerî’a*, thk. Ebu’l-Yezîd el-Acemî, çev. Muharrem Tan, III. bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnavut, Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, y.y., 2009.

8 Bakara, 2/200.

9 Duhâ, 93/4.

10 Hûd, 11/115.

“Allah’ım! Tembellikten ve âcizlikten sana sığınırım.”

Hz. Muhammed (s.a.v.)

MEŞK SİSTEMİNDE VERİLEN EMEK BAĞLAMINDA GÜNÜMÜZE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Metin GÜNDOĞDU*

Giriş

İnsanoğlunun istifadesine sunulan kâinat örneğinde olduğu gibi küçük âlem olarak addedilen insanoğlunun bedeni, ruhu ve akli da canlılığını, değişkenliğini ve gelişimini sürdürmektedir. Fitrî bir durum olan bu değişim ve gelişime karşın cüz'î irâdesini kullanmada hür olan insanoğlu, tarihin farklı dönemlerinde gerek dünyevî gerekse uhrevî olarak fitratına ters olan durağanlık, tembellik, erteleme, yılgınlık, ümitsizlik, hantallık, atâlet gibi fiil ve düşüncelerle karşı karşıya kalmıştır. Aynı şekilde teknolojik gelişmelerin son derece hız kazandığı günümüzde de konfor, refah, lüks, güç ve prestij gibi kavramların hayatın vazgeçilmezi haline gelmesi müspet gözükse de beraberinde yukarıda da zikredilen ciddi problemlerin açığa çıkmasına zemin hazırlamıştır. Biz bu çalışmamız ile meşk sisteminde verilen emek bağlamında günümüze bakıp emeğe engel olan tembellik ve atâlet üzerine değerlendirmelerde bulunacağız. Günümüzle ilişkili ve tafsilatlı olması bakımından konu, bazı pasajlarda meşk sisteminden bağımsız olarak da ele alınacaktır.

1) Meşk Sistemi

Türk mûsikîsinin geleneksel eğitim-öğretim ve intikal yöntemi olan meşk sistemi, hoca-talebe (usta-çırak) arasındaki ilişkiye dayanırdı. 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar mûsikî meşkleri, mutlak surette hoca ile talebenin karşı karşıya, yüz yüze gelmesini gerektirirdi. Mûsikî öğrenmek, öğretmek, öğrendiğini aktarmak, meşk ile olurdu.¹ "Fem-i Muhsin" adı verilen güzel ağızdan meşk etmek, mûsikî öğrenimi ve intikali için esas teşkil ediyordu.² "Zâkir Hulûsi, Şefik Dede, Malak Hafız Hasan ve Fehmi Efendilerden epey ilâhî meşk etmiştir."³ şeklinde eskiden ifade edildiği gibi

* Arş. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Cem Behar, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz Geleneksel Osmanlı / Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 15-17.

2 Cinuçen Tanrıkorur, *Müzik Kültürü Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009, s. 145.

3 Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1942, c. II, s. 663.

“meşk etmek” tâbiri, günümüzde de kullanılmaktadır. “Ney’i kimden meşk ettin?”⁴ Bu âyini meşk ettin mi?⁵ şeklinde devam etmektedir. Türk mûsikîsinin yüzyıllar boyunca nesilden nesile aktarılmasında mûsikîşinâs kuşakları birbirine bağlayan bu sistemde, talebenin hocasının karşısına oturup⁶ ondan öğrendiklerini ezberleme ve kendi kabiliyet ve çabası ile zenginleştirerek o da talebelerine aktarırdı.⁷ Mûsikî eserinin notadan⁸ öğrenilmesi söz konusu olmadığı için hafıza, bu sistemde esas teşkil etmekteydi.⁹ Nota kullanılmaya başlansa dahi uzun müddet nota kullanımı ötelenmiş, hafızaya önem vermeye devam edilmiştir. Meşk edilerek öğrenilen eserlerin hâfızada daha sağlam ve kalıcı olduğu, sistematik olarak nota kullanmanın ise hafızayı körelttiği, devamlı olarak dile getirilmiştir.¹⁰

Bir sözlü mûsikî eserinin meşk uygulaması şöyledir: Geçilecek eserin güftesi talebeye yazdırılır veya basılmış bir mecmuadan istifâde edilir. Eserin usûlü (ritim) bellidir. Eğer icap ederse eseri icrâ etmeden önce usûl birkaç kez vurulur. Talebe sağ ve sol eliyle dizlerini vurarak usûl vurur. Sonra eser usûl vurularak hoca tarafından talebeye tekrar ettirilir. Hoca, eseri öncelikle kısım kısım, sonra bütün olarak talebe eksiksiz ve iyice öğreninceye kadar kendi okur ve talebeye defaatle okutturur. Maksat, talebenin yanlışlarını, tereddütlerini ortadan kaldırmak ve meşk edilen eserin talebenin hâfızasına iyice yerleşmesidir.¹¹

Kaynaklarda söz konusu yöntemin başlangıcıyla ilgili kesin bilgilere rastlamak mümkün değildir. Ancak Osmanlı’da mûsikî eğitiminin başta saray olmak üzere ev, konak, cami, tekke ve kahvehâne gibi mekânlarda yapıldığı bilinmektedir.¹²

4 “Ney sazını kimden öğrendin?” anlamında kullanılmaktadır.

5 Eskiden, eseri usûlü (ritim) ile birlikte hafızana aldın mı anlamında kullanılırken şimdi ise notadan da olsa icrâ ettin mi, şeklinde de kullanılmaktadır.

6 “Dizinin dibine oturmak” tabiri de kullanılır.

7 Hatice Doğan Sevinç, *Meşk Sistemi Bağlamında Taksim Formunda Uslûb Üzerine Bir Çalışma*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Ana sanat Dalı Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, 2012, s. 1.

8 Müzik yazısı.

9 Nuri Özcan, “Meşk”, *DİA*, c. XXIX, Ankara, 2004, s. 374.

10 Behar, s. 62.

11 Behar, s. 19.

12 Özcan, s. 375.

Tekkelerde ve özellikle Mevlevî dergâhlarında dinî mûsikînin yanı sıra her türlü mûsikî meşki saz icrâsı da öğretilirdi. Yüzyıllardır birer konservatuar gibi görev yapmış olan mevlevîhâneler, bilhassa 17. yüzyılın başından itibaren bu görevlerini daha sistematik bir şekilde idâme ettirmiştir. Ayrıca söz konusu mekânlarda semâ meşki yapılarak semâzen de yetiştirilmiştir.¹³

2) Meşk Sisteminde Hoca ve Talebenin Verdiği Emek

Genellikle uzun süren ve sabır isteyen meşk yöntemi, zahmetli ve meşakkatliydi. Mûsikî üstadı olmak ve meşk verebilecek düzeye gelmek kolay bir iş değildi. Günümüzde de kullanılan “Aşk olmadan meşk olmaz” tâbiri, önem arz ediyordu. Geçici hevesler, kolay ve çabuk başarı arzuları, gösteriş merakı, yöntemsizlik meşk sisteminde kişiyi dumura uğratan hasletlerdi. Gerçek anlamda emek vermeden üstad olunamayacağı sık sık vurgulanmış ve gerektiği şekilde meşk alıp vermenin ehemmiyeti dile getirilmiştir. Bunun için birkaç mûsikî üstadıyla uzun ve kalıcı ilişkiler içine girmek, onlara uzun süre çiraklık etmek icap ediyordu. Nitekim İbnü’l-Emin Mahmut Kemal İnal konuyla ilgili şunları söylemiştir: “*Ya üstadların taliplerden çektikleri çile... talip üstada baş vurur, bir iki defa arz-ı endâm eder, sonra bir daha yüzünü görene aşk ola. Yahut bir müddet devam eder, meşke başlar. Fakat üstadın verdiği dersle iktifâ etmez... her üstadın bile hakkıyla okuyamadığı en muazzam besteleri, kârları, semâileri geçmek ister. Muvafakat görmeyince ayağını keser. Üstad hakkında ‘en ehemmiyetsiz bir şeyi bile esirgiyor, galiba mezarına gütürecek’ gibi hezeyanlarla dehenbâz-ı şekvâ olur (şikâyet dile getirir). ‘A çocuk... en ehemmiyetli, en büyük şey de esirgenmez, gösterilir ama görececek göz, anlayacak kafa, kavrayacak zekâ, bahusûs uzun zaman çalışmak lâzımdır’ dense şikâyet hakarete tehavvül eder (dönüşür).”¹⁴*

Bu sistemde taklit, tekrar ve hâfıza çok önemliydi. Talebe, eğitime başladığı andan itibaren hocasının mûsikîdeki tavrını, ahlakını ve verdiği tüm bilgileri alır. Bu alım taklit ile başlar, sonra aldığı bilgileri sürekli tekrar eder ve hafızasına nakşeder (ezberler), daha sonra mûsikî meşk yoluyla sonraki kuşaklara intikal ederdi. Sürekli tekrardan dolayı talebenin ve hocanın hafızası tazelenir ve kuvvetlenirdi.

Notanın icat edilmesinden sonra da nota, uzun yıllar kullanılmamış ve meşk yöntemi bırakılmamıştır. Zira nota kolaylık, tembellik ve hafıza hantallığına sebep gö-

13 Özcan, s. 375.

14 Behar, s. 74-76.

rülüyordu. Nitekim Alaadin Yavaşıca¹⁵: “... nota, öğretilen kişiyi tembelliğe sevk ediyor. Notaya güveniyor, dolayısıyla eseri ezberine de alamıyor... usûlü çok iyi bilmesi gerekiyor talebenin. Evvelâ usûl öğretiliyor ve usûl sağlam olduktan sonra da usûle göre, usûle intibak tarzında eserin talebeye öğretilmesine geçiliyordu. Ve usûlle beraber öğretildiği için hâfızaya iyi nakşoluyor ve unutulmuyordu.” ifâdeleriyle notanın tembelliğe sebep olduğunu ve usûl ile birlikte eserin hafızaya alınmasının önemini vurgulamıştır. Aynı şekilde Müzeyyen Senar da : “Öğleden sonra saat 14’te başlayan usûl dersleri ise 17’ye kadar sürerdi. Usûl vurarak öğrenmek için dizlerimiz morarırdı.”¹⁶sözleriyle usûlün önemine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla meşk uygulamalarında usûl bilmemek veya usûl kaçırmak hoş karşılanmamıştır. Bu durum ya bir acemilik belirtisi ya da affedilmez bir estetik hatâ olarak görülmüştür. Ciddî sabır isteyen bu yöntemde kolaycılığa kaçmadan eğitim ve öğretimin değeri bilinmiş buna göre sa’y u gayret gösterilmiştir. Nitekim Fransa’da şarkiyatçılığın kurucularından sayılan Antoine Galland : “Bizim acul mizacımız bu kadar büyük bir zahmete katlanmak için gerekli sabrı bize vermez. Fakat Türkler bundan bezmeyecek kadar soğukkanlılığa sahiptirler.” diyerek meşk yöntemi ile mûsikî öğrenilmesine büyük hayranlık duyduğunu belirtmiştir.¹⁷

Meşk süresi; kişinin iştîyâkına, istidâdına, azmine, sabrına göre kişiden kişiye değişmekteydi. Yeni başlayan bir talebe, bir ilâhîyi usûlüyle birlikte çok kısa bir sürede ezberine alabilirdi. Ancak, Mevlevî âyini gibi uzun ve karmaşık bir mûsikî eserinin hakkıyla meşk edilmesi haftalar, hattâ aylar sürebilirdi. Aleâddin Yavaşıca: “Büyük bir eserin meşki neredeyse bir aya yakın sürerdi.” sözleriyle bunu dile getirmektedir. Meşk süresi veya meşk edilen eser sayısı birer referans sözcükleriydi: “Falan zâtтан on fasıl meşk etmiş olmak veya bir yıl boyunca falanca üstâddan meşk almış olmak”; “İsmail Hakkı Bey’den yirmi fasıl meşk ettim”, “Hafız Cemal Efendi’den müteaddid duraklar, ilâhîler ve dört beş fasıl meşk ettim” gibi sözler.¹⁸

Mûsikî meşkinde talebenin verdiği emeğin bir parçası da hocasına itaat idi. İtaat bazen eski bilgileri unutmak, bilgi ve hâfızayı sıfırlamak da olabilirdi. Bu konuda Neyzen Halil Dikmen örnek verilebilir. Halil Dikmen ney talebesi olmak üzere Ney-

zen Emin Yazıcı’ya gider ve kendisinin ney üfleyişini dinledikten sonra hocası: “Sultanım aferin, makamdan makama geçtin, her parçayı kusursuz üfledin. Ama benden nasip alacaksın bu üflediklerinin hepsini unutacaksın.” demiştir. Bunun akabinde Halil Dikmen kendisini sıfırlayarak hocasından ders almaya başlamıştır. “.. her hafta iki gün elimde ney’le Üsküdar’dan kalkıp Edirnekapı’ya gelir hocamdan iki saat ney dersi alırdım. Eski bildiklerimi unutmuş yeni bir öğrenci gibi...”¹⁹ Talebenin yöntem, pedagoji, öğretim bakımlarından hocasına tamamen tâbî olması, onu sorgulamaması meşkin içerdiği değerlerden biriydi.

Bir diğer değer de liyâkat idi. Tanınmış, kabul görmüş bir üstâddan meşk alabilmek için mûsikî hâfızası kadar asgarî bir yetenek düzeyiyle birlikte liyâkat da göstermek gerekirdi. Yani talebenin, öğrendikten sonra başkalarına, sonraki nesillere aktaracağı eserlere lâıyk olduğunu göstermesi gerekiyordu. Bu liyâkatı gösteremeyen, sabırlı olamayan, itaat edemeyen, biraz meşakkate sebat edemeyen talebenin reddedilmesi olağan karşılanırdı. Her şey herkese öğretilemezdi. Zor, nadide ve kıymetli eserler; ancak kıymet bilen, muhafaza edip sonraki kuşaklara intikalini sağlayabilen, meşkin değerlerini özümsemiş liyâkat sahibi talebelere verilirdi. Bu konuda Zekâi Dede’nin oğlu Hâfız Ahmet Efendi’nin : “Bundan elli-elli beş sene evvel pederim merhum Zekâi Dede Efendi’den ahz ve temmuz ederek (alıp öğrenerek) ve şimdiye kadar kıymet bilen bir heveskârını bulamadığımdan kimseye meşk eyleyerek hırzıcan edip (canım gibi koruyup) hâfızamda sakladığım bu nâdir eserler...” ifâdeleri mûsikîde liyâkâta verilen önemi gösterir niteliktedir.²⁰

Günümüzde nadir de olsa devam eden meşk sisteminde diğer bir değer de sadâkattir. Söz konusu değer, talebenin hocasına olan vefasıdır. Örneğin; talebe hocasından müsaade almadan başka bir hocadan ders almaz. Hocasının müsaadesi ve yönlendirmesi ile hoca değiştirir veya ek olarak başka bir hocadan istifâde eder. İzinsiz hoca değiştirme, edebe mugayir bir davranış kabul edilir. Zira talebenin bu davranışıyla hoca gönül kırıklığı yaşayabilir. Hocanın verdiği emeğe binaen sadakat gösterilir. Ayrıca talebenin eser intikalinde, hocasından öğrendiği şekliyle eserin aslını koruması hususunda gösterdiği çaba, sadâkât kapsamı içerisine girmektedir.²¹

15 Geleneksel çevrelerde usûlüyle meşk ederek yetişmiş son büyük mûsikî üstâdlarındadır.

16 Buna benzer olarak, “Diz dövceksiniz efendiler! Diz dövmedikçe bu iş olmaz.” gibi ifâdeler de hoca tarafından kullanılmıştır.

17 Behar, s. 23-28-33.

18 Behar, s. 38.

19 Bugün Kutbu’n-Nâyî olarak bilinen Niyâzî Sayın’ın ney hocasıdır.

20 Behar, s. 83-88.

21 Meşk sisteminden dolayı eser intikâli neticesinde günümüzde farklı notaların ortaya çıkmıştır. Bu durum menfî gözükse de bir mûsikî eserinin farklı varyantlarının günümüze gelmiş olmasını zenginlik olarak sayabiliriz. Zira bu intikâlde üstâdların-şakirdlerin kendi yorumlarını da –kimlikleri

3) Günümüzde Verilen Emeğin Önündeki Engeller: Tembellik ve Atâlet

Genelleme yapmaksızın günümüzde kişisel, toplumsal ve kurumsal anlamda tembellik ve atâletin var olduğu bir realitedir. Ev ve iş hayatında, sosyal ve dinî hayatta, gerek geçici gerekse de insanla bütünleşmiş olan bu hasletler, irâdî veya gayr-ı irâdî olarak etkisini hissettirmektedir. Bunda pek çok âmil olduğu gibi teknolojik gelişmelerin etkisi de çok büyüktür. Teknoloji, işleri kolaylaştırdığı gibi rehâvet, atâlet, tembellik, rahata alışılmışlık neticesi olarak fiziksel, zihinsel ve ahlâkî hantallıkların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. O kadar ki artık insanların yaptığı işleri yapmak üzere robotların üretilme düşüncesi ve gayreti gündemdedir. Meşk sisteminin zamanındaki teknolojik gelişmeler ile günümüzdeki teknolojik gelişmeler mukayese edildiğinde aradaki fark âşikârdır. Ancak o dönemin teknolojisinde zihinsel ve fizyolojik olarak meşk sisteminde verilen emek ile günümüzde verilen emek arasında teknolojik gelişmelerin seviyesine oranla ters orantı olduğunu düşünmekteyiz. Yani o dönemde verilen emeğe nispeten günümüzde verilen emeğin daha az olduğunu söyleyebiliriz.

Cenâb-ı Allah, insanı hem dünya hem de ahiret işlerini yapmak üzere tam teşekküllü yaratmıştır. Sadece dünya için emek vermek nasıl eksik ve yanlışsa aynı şekilde sadece ahiret için emek vermek de eksik ve yanlıştır. İnsanın sadece fizyolojik olarak gelişmesi nasıl eksikse sadece zihinsel gelişimi de eksiktir. Zihinsel, fiziksel ve ruhsal olarak tam yaratılan insanoğlunun say u gayretini bunları mezcedecek biçimde gerçekleştirmesi beklenmektedir. Tek bir alana yönelip diğer alanları ihmal veya eksik bırakmak verilen emekte noksanlık demektir ki bu, fitrata ters bir durumdur.

İnsanın bütünsel olarak emek verme niyet ve gayreti önündeki engellerden bazıları, tembellik ve atâlettir. Buna, kişinin kendisi de dış etkenler de sebep olabilir. Göz ardı edilen noktalardan biri de şudur: Kur'an-ı Kerim'de apaçık düşman olarak belirtilen şeytanın²² sadece kulluk noktasında faal olduğu düşüncesidir. Oysa şeytan, imtihanda olan insanın hem dünyasını hem de ahiretini kaybetmesi için var gücüyle çalışmaktadır. Kişinin dünyevî emeğine karışıp onu güçsüz bırakarak kulluktaki gücüne de engel olmak ister ki kişi imtihanı kaybetsin. Bir diğer göz ardı

bilinmese de- eserlerde görmek bizce büyük bir kazançtır. Nitekim nota her şey demek değildir. Sadece rehberlik yapar. Nota icra ederken dahi kendi yorumunu katarsın ki üstadlar da katmıştır.

22 Yâsîn, 36/60.

edilen nokta da nefistir. Rahata alışmış olan nefis bu konumunu kaybetmek istemez, hatta bununla yetinmeyerek daha da fazlasını ister. Nitekim Cinuçen Tanrıkorur: *"İnsanların en zor vazgeçebileceği şey alışkanlıkları, en zor benimseyeceği şey de doğru olan yeni alışkanlıklardır."*²³sözleriyle dikkat çeker. Tembelliğe, atâlete, rahata, konfora, kolaycılığa, hazır alışan nefis için bu durum epey sakıncalıdır ve bundan kurtulmak zor olabilmektedir.

a) Hafıza Hantallığı

Meşk sistemi, hafızaya dayalı bir metottu. Talebenin meşk edeceği bir eserin mantığını kavraması yetmiyor, bu eseri hocasından dinleyip onu taklit etmesi, eseri ezberine alıp sürekli tekrar etmesi ve eserin intikali için aslına uygun olarak hafızada canlı ve doğru tutması gerekiyordu. Hafızanın ezber ve tekrar yöntemi sayesinde hantallık ve unutkanlık durumları ortadan kalkıyordu.

Günümüze baktığımızda, teknolojik gelişmelerin işleri hızlandırıp kolaylaştırması hafıza açısından sakıncalara sebep olabiliyor. Örneğin; artık basit matematiksel hesaplama işlemlerinde dahi eski metot olan toplama, çıkarma, çarpma bölme işlemini manuel olarak yapmak yerine direkt hesap makinesini kullanmak; farklı bir dildeki bir sözcüğün anlamını bulmak için sözlük kullanmak yerine direkt internetten kısa sürede bulmak; namazda okunmak üzere yeni sûre ve ayet ezberlemeyip sadece Kevser ve İhlâs gibi kısa sürelerin okunması; eski insanların seneler önce yaşadıkları olayların ayrıntılarını ve tarihini yıl, ay, gün hatta saat olarak hatırlamalarına karşın günümüzde daha yeni gelişmiş olayların hatırlanmasında güçlük çekilmesi; verilen sözlerin unutulması; acaba evin dış kapısını kilitlemiş miydim diyerek ikinci hatta üçüncü kez kontrol edilmesi gibi durumlar vâkîdir.

Hafızanın hantal olmaması için onu devamlı faal tutmak gerekir. Harici belleklerin varlığına, ses-görüntü-video kayıtlar gibi modern kayıt cihazlarına devamlı güvenip hafızayı ihmal etmek hafızanın tembel olmasına ve kişinin unutkan olmasına sebep olabilmektedir. Göz organının işlevini yitirmesi husûsu göz önüne getirildiğinde hafızanın faallığının önemi ortaya çıkmaktadır. Örneğin; mûsikî üstadı Kani Karaca, âmâydi. Buna rağmen küçük yaşta hafız olmuş ve müthiş bir mûsikî repertuarına sahip olmuştur. Günümüzde de taklit edilmeye çalışılan üstadlar arasındadır.

23 Cinuçen Tanrıkorur, s. 263.

Hafıza, sadece göz organı vesilesiyle gelen verileri algılamaz aynı zamanda koklama, duyma, dokunma, tatma organları vesilesiyle de algılama ve depolama yapar. Bu organların her birinin ayrıca aktifliğini sağlama ve bunun idâmesi önem arz etmektedir. Örneğin, elektronik ortamda kitap okuma hususunda sadece görme organı aktifken basılı bir kitabı okumakta göze ilave olarak ona dokunma, onu koklama gibi tatlar da vardır. Ayrıca elektronik ortamın getirdiği radyasyona maruz kalmak da ayrı bir meseledir. Akıllı telefonların, tablet ve bilgisayarların internete erişim nedeniyle ortaya çıkan radyasyondan birkaç gün uzak kalındığında bedensel ve zihinsel hantallıkların da bir süreliğine kaybolduğu görülebilmektedir. Teknolojinin sağladığı faydalar yanında kaçınılması gereken zararlarını hiçbir zaman göz ardı etmemek gerekir. Tıpkı tıbbi ilaçların kullanımında ortaya çıkan yan etkiler gibi düşünülebilir.

b) Fiziksel Hantallık

Meşk sisteminde hoca ve talebe arasında yüz yüze bir ilişki vardı. Meşk, üstadın karşısında diz çöküp ellerle, sağ ve sol dizlere usûl vurularak yapılırdı. O kadar ki “usûl vurularak dizler morarırdı” şeklinde kaynaklarda bilgiler yer almaktadır. Tasavvuftaki mürid ve mürid ilişkisine benzeyen bu sistemde talebe hocasına itaat ve hizmet ederdi. Yani sadece zihinsel bir emekle sınırlı olmayan bu metotta aynı zamanda fiziksel bir emek de söz konusuydu. İlim, hem teorik emek hem de pratik emek vermeyi gerektirirdi.

Günümüzde fiziksel olarak ataletin var olduğu bel, boyun, eklem ağrıları, kireçlenme vb. fizyolojik rahatsızlıkların artmasından anlaşılabilir. Binalarda merdivenleri kullanmak yerine sürekli olarak asansörlerin kullanılması, masa başı işlerde sürekli hareketsizlik, yürüyüş mesafesinde olan uzaklıklarda yürüme yerine şahsî/toplu taşıma vasıtalarının kullanılması, fazla kilolar ve kolesterol seviyesinin yüksekliği, spor yapmama gibi hususlar örnek verilebilir. Hâlbuki ana rahminden daha yeni çıkmakta olan bebeğin rahat doğabilmesi için kafatası kemiklerinin tekrardan yerine gelmek üzere esnemesi,²⁴ doğduktan sonra bedenindeki esnekliği/kıvraklığı, -doğal nefes alma şekli olan- diyafram nefesini kullanması gibi hususlar göz önüne alındığında fiziksel hamliğin/hantallığın insan fitratında olmayıp sonradan ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

24 <https://www.youtube.com/watch?v=mAl2fs7n-HE>, 01/04/2017, 22:35.

Bedensel rahatsızlıklar bedeni olumsuz etkilediği gibi zihni de etkilemektedir. Bundan dolayı beden ve zihin birlikteliği göz ardı edilmeden iki alanın da müspet olarak aktifliğinin sağlanması gerekmektedir. Ancak konforun zorunlu ihtiyaç olarak görülmesi, temel ihtiyaçların birer tüketim nesnesine dönüştürülerek alınıp satılabilir hale getirildiği bir çalışma düzeninde; tatili, eğlenceyi, sağlığı, barınmayı, beslenmeyi, tüketimi hayatın içine katabilmek için çok çalışmak, çalıştıkça yabancılaşmak, yabancılaştıkça kişinin kendisini unutması söz konusu olabilmektedir.²⁵ “İşleyen demir pas tutmaz”, “Nerede hareket, orada bereket” atasözlerinde olduğu gibi zihinsel ve fiziksel olarak müspet manada dinamizm, insanlığın bir gereğidir ki bunun üzerinde insan yaşamını sürdürmektedir.

Fiziksel ataleti tetikleyen hususlardan biri doğru beslenmemedir. Fastfood²⁶ tarzı yiyeceklerin büyük bir sektör haline gelmesi ile beraber tüketimlerinin devamlı artması, düzensiz ve aşırı yeme-içme gibi örneklere düzensiz uyku düzeni de ilâve edilebilir. Artık beslenme noktasındaki titizlik refleksinin eskiye nazaran gücünü yitirdiği görülmektedir. Dışarıdan alınan yiyecek ve içeceklerin kontrolsüz bir şekilde alınması çok büyük sakıncalar içermektedir. Dışarıdan alınan gıdaların içeriğine dahi bakılmadan nereden-nasıl-hangi şartlarda üretildiği sorgulanmadan/araştırılmadan tüketilmektedir. Daha da ilerisi, içerisindeki gıda katkı maddelerinin zararlı olduğu bilinmesine rağmen kullanımına devam edilmesi de ayrıca sakıncalı bir durumdur. Tıpkı sigaranın zararı bilinip içilmeye devam edilmesi gibi. Türkiye üzerinde yapılan araştırmalara göre;

- Birçok gıda maddesinin ambalaj ve etiketleri, içerdikleri katkı maddeleri konusunda tüketiciye yeterli açıklama yapmamaktadır.
- Bu katkı maddelerin miktarlarının etiketlerdeki açıklamalara ve mevzuata uygun olup olmadığı şüphelidir.
- Gıda imalatçılarının bir bölümü mamullerine gereksiz yere katkı maddesi koyma isteğindedir ve bunun için de ilgili mercilere baskı yapmaktadırlar.
- Halkın çoğunluğu tükettiği gıdalarda katkı maddesi olduğundan habersizdir.

25 Şenay Aydemir, *Organik Bozukluk 21. Yüzyılda Tembellik Hakkı*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 104-105.

26 Cınuçen Tanrıkorur, amerikalı insanların bu kelimenin karşılığı olarak: “junk food” (çöp tenekesi yemeği) kelimesini kullandığını söyler.

Halk, katkı maddelerinin konulma sebebi, yararı ve fazlasının zararı hakkında bilgi sahibi değildir.²⁷

İnsan sağlığının çok önemli olmasına rağmen gıdaların hangi şartlarda üretildiği, içerisindeki katkı maddeleri, ambalajı ve muhafazası ile ilgili olarak bizlerin araştırma/sorgulama noktasındaki atâleti, bizleri bu husûslarda basiretli olmaya sevk etmesi gerekmektedir.

Fiziksel atâlete sebep olan diğer bir husus spor yapmamaktır. Spor; klasik pedagojide beden, ruhun ve zihnin eğitim/gelişim aracıdır. Spor yapan ve yapmayanlar arasındaki farklara yönelik olarak yapılan araştırmalar şu gerçekleri ortaya koymaktadır: Sporun beden-ruh sağlığı, zihinsel gelişimi, ahlâkî gelişimi, kişilik gelişimi, olgunlaşması, kendine güveni, sosyalleşmesi, algı gelişimi, statü sahibi olması gibi hususlar kişi üzerinde son derece olumlu tesirleri olmaktadır.²⁸ Spor yapmama, ifade edilen tüm bu geliştirici hususlardan yoksunluğu ifade edebilmektedir. Fert, rahata konfora alıştığı takdirde kolunu dahi hareket ettirmeme isteği kaçınılmaz olabilmektedir. Kimi zaman zihinsel gelişim sağlanırken fiziksel tembellek baş gösterebilmekte, kimi zaman da bunun tersi olabilmektedir. Ancak, “Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.” özdeyişinde olduğu gibi zihinsel ve bedensel gelişimin birlikteliği önemlidir.

Önemli bir husus da şudur ki; zihinsel, fizyolojik ve ruhsal gelişim sağlanırken istirahat da unutulmamalıdır. Kişi sürekli çalışır da dinlenemezse bu da tembelleğe, hastalıklara, rahatsızlıklara, huzursuzluklara sebebiyet verebilir. Şifa olan ilaçta olduğu gibi her şeyin aşırısının zararlı olduğu bir gerçektir. Buna binâen kadîm bir söz vardır: “azı karar, çoğu zarar.”

c) Eğitim-Öğretimdeki Atâlet

Meşk sistemindeki mûsikî eğitim-öğretimi, bir bütünlük ve süreklilik arz etmekle birlikte teorik ve pratik olarak da ifâ ve ikâme edilmekteydi. Aynı zamanda ilme olan saygıdan/iştihaktan, hocaya olan hürmetten ve talebe ile hoca arasında yüz yüze olan samimi ilişkiden dolayı ilme verilen değer, son derece önem arz etmekteydi.

²⁷ Zeynep Erden Çalışır- Deniz Çalışkan, “Gıda Katkı Maddeleri ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri”, *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi* 32 (3) 2003, s. 203.

²⁸ Ahmet Gökhan Yazıcı, “Toplumsal Dinamizm ve Spor”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)* 3/1 Erzurum, 2014, s. 398-399.

Talebe, sadece ihtiyacı olan mûsikî eğitimini almayı bunun yanında edeb/ ahlak ve irfan dersleri de almaktaydı. Bununla birlikte talebe hocaya hizmet etmeyi, itaat etmeyi, liyâkât sahibi olmayı ve hocasından öğrendiği/gördüğü tüm öğretileri/uygulamaları intikâl ettirmeyi de öğrenmekteydi. Zorlu ve süreklilik arz eden bu sistemde kaliteli, samimi, teorik ve “Aşk olmadan meşk olmaz” düsturuyla son derece iştihak duyulan bir eğitim-öğretim söz konusuydu. Yani verilen eğitimde tek yönlü bir istikâmet olmadığı gibi ilmin/irfânın ruhu da verilmeye çalışılmaktaydı.

-Genelleme yapmaksızın- günümüzdeki eğitim-öğretime baktığımızda; bazı disiplinlerde teorik-pratik birlikteliğinin olmadığı, sınav sisteminin ölçücü olmayıp sürekliliğini devam ettiren bir ölçme/değerlendirmeden yoksunluğu, eğitim-öğretimde teknolojinin her getirdiğini kullanmak suretiyle samimiyetin ve birebir ilişkinin eksikliği, ebeveynlerin çalışmak zorunda olmaları sebebiyle çocuklarına gerekli terbiye ve eğitim için vakit bulamamaları gibi hususlar görülmektedir. Ayrıca halkın eğitiminin göz ardı edildiği ya da söz konusu hususta gereken ihtimamın eksik olduğu açıktır.

Pratiğin söz konusu olmadığı zehabına düşülen sosyal disiplinlerde aksine uygulama oldukça önemlidir. Zira insanın sosyal bir varlık olması hasebiyle eğitim ile öğrendiklerini ve deneyimlemelerini sosyal yaşantısına entegre etmesi gerekmektedir. Oppenheimer’ın söylediği gibi “Teorisiz pratik pusulasız bir gemiye, pratiksiz teori ise gemisiz bir pusulaya benzer.”²⁹ Teori ve aksiyon birlikte mezcedildiği takdirde başarı da çift yönlü olarak elde edilerek kalıcılık ve devamlılık sağlanabilir. Nasıl ki zihinsel gelişim sağlanıp fiziksel gelişim eksik kalabiliyorsa veya tersi olabiliyorsa, aynı şekilde eğitim-öğretimde teori-pratik birlikteliği de önemlidir.

Fen bilimlerinde bilimsel olarak pratiğe yönelik etütler yapılabilmekte ancak sosyal bilimlerde bu husûs eksik kalabilmektedir. Örneğin; bir kimya laboratuvarında çözelti deneyi yapılarak uygulama yapılabilirken sosyal bilimlerde bu minvalde kesin sonuçlu bir deney söz konusu değildir. Ancak, tüm ilim/bilim insan için ise sosyal bilimlerin de kendisine has bir uygulama metodunun olması ve bu uygulamanın devamlılığının ve gelişiminin sağlanması son derece önemlidir.

²⁹ <http://www.dunya.com/kose-yazisi/teori-pratik-iliskisi-ve-bilimler-hiyerarisi/22102>, 28.04.2017.

İlkokuldan üniversiteye kadar verilen İngilizce eğitimine baktığımızda; öğrenci yine aynı konuları görmekte ve yine de dil öğrenmemektedir. Aynı şekilde yıllardır beden eğitimi dersi görüp yine de spor yapmamak gibi.

Çoğu kez öğrencilerden *“Sınavı geçecek kadar ezberleyeyim yeter, sadece şunları çalışsam yeter, şu sınavı geçsem diğerleri önemli değil”* şeklinde sadece sınav endeksli düşünce ve davranışlar söz konusudur. Ayrıca öğrenciler sınavı geçememe korkusu ve stresi ile sağlıklarından hatta hayatlarından olduğuna şahit oluyoruz. Öğrenci, niçin sadece sınav endeksli düşünüyor? Niçin bilgiye aradan çıksın gözüyle bakıyor? Niçin şu okul bitsin de kurtulayım? Niçin ilim yerine eğitimi bırakıp düşük maaşlı da olsa herhangi bir mesleği seçme eğiliminde? Niçin eğitilmeyi, öğrenmeyi, bilgiyi aramayı ve ilim yolunda olmayı sevmiyor/seçmiyor? Ayrıca, niçin öğretmenler öğrenciyi sınavla korkutarak sürekli korku aşılarda? Niçin öğrencilerin derste sus pus oturtulup devamlı susmaları istenir? Bu ve buna benzer sorulara cevaplar arayarak çözümler üretilmeli ve bu doğrultuda tüm eğitim sistemi ve ders veren öğretmenlerin eğitim ve öğretimi revize edilip denetim altına alınmalıdır. Örneğin; bir öğretmene işinin ne olduğu sorulduğunda: *“Ne yapalım, puanım mühendisliğe yetmedi, sevmesem de bu mesleğe -ekmek için- mecbur kaldım.”* vb. ifadelerin sıklıkla kullanılması düşünüldüğünde bir neslin fertlerini yetiştirecek olan bilinenin aksine görevi çok kutsal ve zor olan öğretmen adaylarının görev alımlarında çok titiz olunması son derece önemi haizdir. Mesleğini sevmeyen bir öğretmenin öğrenciyi sevebilmesi ona örnek olması ve bilgi verebilmesi mümkün gözükmemektedir.

Teknolojinin her getirdiğini kullanmak suretiyle eğitimde samimiyyetin ve birbir/yüz yüze ilişkinin azaldığı açıkça görülmektedir. Örneğin, artık e-Ortamda dersler işlenmekte ve sınavların pek çoğu e-Sınav şeklinde yapılmaktadır. Bu durum eğitim-öğretimin zaman ve mekân problemini de ortadan kaldırarak daha etkili bir yöntem olabilir. Ancak bu durumun ilerleyen zamanlarda eğitim-öğretimde tek yöntem olması sakıncalar oluşturabilir. Çünkü bu yöntem sanal eğitim-öğretimi ifade etmektedir. Hoca ve talebe arasında yüz yüze ilişki, canlı olarak sevgi-saygı alış veriş, dersin canlı atmosferi, öğrencilerin birbirleriyle canlı etkileşimi vb. husûslar söz konusu olmadığı için mekanik ve eksik bir eğitim-öğretim gerçekleşeceğini düşünüyoruz. Ayrıca bu yöntemle eğitim gören öğrencilerin öğretmen oldukları vakit öğretmenliklerini de aynı bu şekilde yapmaları kaçınılmaz gözükmemektedir.

Teknoloji üretmek, geliştirmek, insanın faydasına sunmak tabii ki de elzem ve takdire şâyandır. Ancak atom bombasının yapımı ve insanlık suçu olan kullanılması düşünüldüğünde durum daha iyi anlaşılır. Her yeni gelişim/değişimde bireysel, toplumsal, devletsel ve evrensel kontrol mekanizmaları aktif olmak durumundadır.

Günümüz tüketim toplumunda, çalışması gerektiği düşünülen ebeveynin, evladının eğitim ve terbiyesi için gerekli vakti ayırması ve özverili olması ehemmiyet arz etmesine karşın söz konusu hususun ihmal edildiğini düşünüyoruz. Aynı şekilde ebeveynin sadece birisinin çalışması ile de bu durum söz konusudur. Teknolojinin gelişmesiyle beraber çocukların eğitim ve terbiyesini gerçekleştirmek ve kontrol altında tutmak oldukça güçtür. Örneğin; çocuklar, internet yoluyla istediklerine ulaştıkları gibi istemedikleriyle de –reklam yoluyla vs.- karşılaşmaktadır. Nitekim internete girildiğinde hemen hemen her sayfada pek çok uygunsuz reklamla karşılaşmaktadır. Sevgi, ilgi, değer ve eğitim bekleyen evlat, ebeveyninden bu husûsları görmediğinde veya eksik gördüğünde bu boşluğu doldurmak için hârice yönlenebilmektedir ki dışarıda kötü alışkanlıklar; alkol, uyuşturucu gayr-i ahlâki düşünce ve davranışlarla karşı karşıyadır. Nitekim sosyal medya ve haberlerde çiçeği burnunda gençlerin sokaklarda sızıp kaldığı, hatta intihara başvurmak sûretiyle birtakım tehlikeli eylemlerde bulunduğu şahit oluyoruz. *“Tabiat boşluk kabul etmez”* fizik kuralında olduğu gibi çocukların söz konusu sevgi, ilgi, değer ve eğitim eksikliği/ boşluğu ne yazık ki farklı ve tehlikeli yollarla dolduruluyor. Ebeveynlerin bilinçlendirilip eğitim almaları ve bunları evlâdına aktarmaları, onlara vakit ayırmaları son derece önemlidir.

Halkın eğitimi konusu da bir diğer önemli husustur. Bu konuda halk için kullanılan ifadeler; *“halkın bilmesine gerek yok, onların kafasını karıştırmamalı -sadece ana mevzûları bilse kâfi-, halk tâbi olmalı, onlardan çok fazla bir şey beklememeli”* şeklindeki söylemlerin kısmî doğruluğu olsa da genelleme yapılması doğru değildir. Tabii ki herkes okuyacak, herkes mühendis, doktor, bürokrat, üst düzey yönetici olacak diye bir şey söz konusu değildir. Ama bir ebeveynin eğitilmiş ve bilinçli olması; ahlaklı, şuurlu gençlerin yetiştirilmesi, vatana, millete, evrene faydalı bireylerin yetiştirilmesi hususları düşünüldüğünde halkın bilinçlendirilip eğitilmesinin önemi daha iyi anlaşılır.

Bu konuda Raçinski’yi örnek vermek istiyorum. S. A. Raçinski 1880’li yıllarda Moskova Üniversitesi’nde bir matematik profesörüdür. Çok genç olmasına rağmen,

bilim dünyasında büyük bir ün kazanmıştır. Üniversitede göreve başlaması daha on yılı geçmeden üç öğrencisi profesörlüğe aday gösterilmiş ve önemli birer bilim adamı olmuşlardır. Fakat bilim dünyası onunla övünürken ve ondan önemli buluşlar beklerken o, üniversitedeki kürsüsünden istifa edip kendi köyü olan Tatevo Köyü'nde öğretmenlik yapmaya karar vermiştir. Üniversitedeki herkes çok şaşırılmış ve bilim dünyasındaki kariyerini bırakıp bir köy öğretmenliğine karar vermesine anlam verememişlerdir: “*Senin bu kararının, düşünmeden yapılmış bir iş olduğunun farkında mısın? Köy okullarında öğretmenlik senin neyine gerek. Şöyle böyle liseyi bitirmiş olan hemen her genç, senin köyüne rahatlıkla öğretmen olabilir. Fakat Moskova Üniversitesi senin gibi bilim adamını bir daha kolay bulamaz!*” diye profesörün dostları sitem etmiştir. Genç profesör şöyle yanıt vermiştir: “*Beyler! Hata ediyorsunuz! Ben sizin sandığınız gibi, engin bilgilerimi ve büyük yeteneğimi fırlatıp uçuruma atmaya gitmiyorum, ben bu bilgilerimle halkın arasında gizli kalmış yeni yetenekleri keşfetmeye, onları bulup çıkarmaya gidiyorum. Hepiniz çok iyi bilirsiniz ki, toprağın altından petrol çıkarmak isteyenler, yeryüzünü delerler. Bazen de bu işi yaparken çok derinlere kadar inerler. Bu amaç uğrunda çok paralar, çok emekler harcarlar. İşte ben bugün, milletin ruhunun derinliklerinde binlerce yıllardan beri gizli kalmış olan büyük yetenekleri bulup ortaya çıkarmak için köylere gidiyorum.*” Raçinski, köye gider ve görevine başlar. Maddî ve manevî emek vererek son derece ciddi bir eğitim-öğretim gerçekleştirmeyi başarır. Gizli kalmış cevherleri keşfeder ve önemli öğrenciler yetiştirir.³⁰

Sonuç

Bu çalışmamızda meşk sisteminde verilen emek ile günümüzde verilen emek mukayese edilmeye çalışılmıştır. Genelleme yapmaksızın; teknolojik seviyenin düşük olduğu o dönemlerde zihinsel, fiziksel ve ruhsal emeğin günümüzde verilen emeğe nazaran daha ziyâde ve bütüncül olduğu kanaatine varılmıştır. Tabi ki, teknolojinin son derece geliştiği günümüzde az emekle daha kemiyet ve keyfiyetli işler yapılabilmektedir. En ücra yerden zahmetsiz bir şekilde herhangi bir belgeye internet yardımıyla erişim sağlanabilmekte, kolaylıkla yurtiçi-yurtdışındaki gelişme ve değişimlerden haberdar olunabilmektedir.

Bu çalışmamızda dikkat çekmek istediğimiz husus; yukarıda da zikrettiğimiz gibi teknoloji üretmek, geliştirmek, insanın faydasına sunmak tabi ki de elzem ve takdire şâyândır. Teknoloji, hayatın vazgeçilmezi olduğu bir gerçektir; ancak kişinin her şeyi

anlamına geldiği zaman sıkıntılar peyda olmaktadır. Teknolojik gelişim ve değişimlerle birlikte emeğin önündeki engellerden olan tembellik ve atâletin de baş gösterdiği bir gerçektir. Bizce bunun sebebi; rahata, konfora, kolaycılığa ve tembelliğe alışmış olan nefsin bir önceki hali olan daha az rahatlığa dönmek istememesidir.

Son olarak diyebiliriz ki; “emek husûsunu bütüncül olarak görüp o minvalde gayret etmek, “bilim-teknoloji-kültür-sanat-din-ekonomi” alanında gelişme sağlamak, gelişim ve değişim ile rahata ulaştıktan sonra tembellik ve atâlet husûslarına son derece ihtimam göstermek” kanaatimizce elzemdir.

Kaynakça

Aydemir, Şenay, *Organik Bozukluk 21. Yüzyılda Tembellik Hakkı*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

Bahar, Cem, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz Geleneksel Osmanlı / Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Çalışır, Zeynep Erden - Çalışkan, Deniz, “Gıda Katkı Maddeleri ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri”, Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi 32 (3) 2003.

Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Musikisi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, c. II, İstanbul, 1942.

Özcan, Nuri, “Meşk”, *DİA*, XXIX, Ankara, 2004.

Petrov, Grigory, *İdeal Öğretmen*, drl: Selim Gündüzalp, Zafer Yayınları, İstanbul, 2016.

Sevinç, Hatice Doğan, *Meşk Sistemi Bağlamında Taksim Formunda Uslûb Üzerine Bir Çalışma*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Anasanat Dalı Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, 2012.

Tanrıkorur, Cinuçen, *Müzik Kültür Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.

Yazıcı, Ahmet Gökhan, “Toplumsal Dinamizm Ve Spor”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (Teke) 3/1 Erzurum, 2014.

Yazır, Elmalılı Hamdi, Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî, Huzur Yayınevi, İstanbul, 1996.

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/teori-pratik-iliskisi-ve-bilimler-hiyerar-si/22102>.

<https://www.youtube.com/watch?v=mai2fs7n-he>.

30 Petrov, Grigory, *İdeal Öğretmen*, drl: Selim Gündüzalp, Zafer Yayınları, İstanbul, 2016. s. 13-64.

“Elini açık tut, kapını açık tut, gönlünü açık tut ve
unutma ki: Alın teri mukaddestir...”

(Âhilerin Sözü)

İSLÂM TARİHİNDE BİR EMEK KURULUŞU AHİLİK

Mustafa SEZER*

Giriş

Tarih boyunca insanlar birlikte yaşamışlar ve zaman içerisinde insanın tekâmülüyle meslekler de oluşmuştur. İnsanlar bu meslekleri aralarında ilgi duyma durumlarına ve ihtiyaçlarına göre paylaşmışlardır. İnsanların şehirleşmesiyle demirci, yapı ustası, dokumacı, ayakkabıcı vb. meslekler hayatın ve medeniyetin önemli bir parçası haline geldi. İnsanoğlu meslekleri babadan oğula veya usta çırak ilişkisi sayesinde öğrendiler. Ustalar çıraklarına mesleğinin en ince ayrıntılarını titizlikle öğretti. Bu öğrenciler mesleği öğrenebilmek ve kendi de bir iş sahibi olabilmek için yıllarca hocasının yanında hizmet verir oldu. XIII. yüzyılda günümüz Türkiye'sinin bulunduğu topraklarda meslekî örgütlenmenin en güzel örneklerinden biri olan Ahiler kendi kendini idare etme hususiyeti ile tarihin ilk özel ama kamu hizmeti işlevi gören emek örgütlerinden biri oldu.

I. Ahilik'in Tarihi

A. Ahilik, Fütüvvet ve Lonca Kavramları

1. Ahilik Kavramı

Sözlükte "Ahi" kelimesi "kardeşim" manasında Arapça kökenli bir kelimedir. Ahi ifadesi daha çok "kardeşim" manasında olduğu düşünülmüştür. Ancak "akı" (cömert) kelimesinden türetildiği düşüncesi de mevcuttur. Ahiliğin İslâm'ın uhuvvet (kardeşlik) esaslarından beslenen bir emek hareketi olduğu düşünüldüğünde bu ifadenin tam yerinde kullanıldığı görülür. Ayrıca Ahiliğin tasavvufun beslenen bir kardeşlik teşkilâtı olması esasen onun özünü göstermektedir.¹ Ahilik teşkilâtının Anadolu'da kurulmasında fütüvvet ülküsünün büyük bir rolü vardır. Türkler İslâm'ı kabul edip Anadolu'ya yerleşmişler ve fütüvvet ülküsünü benimsemişler ve kendilerine has cömertlik, yiğitlik ve kahramanlık hususiyetlerini sergilemişlerdir.²

* Okt., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Kazıcı, Ziya, "Ahilik" *DİA*, İstanbul 1988, I, 540-542.

2 Dinî Kavramlar Sözlüğü, "Ahilik", Ankara 2010, 12.

2. Fütüvvet Kavramı

Gençlik, kahramanlık ve cömertlik anlamları taşıyan fütüvvet³ ise “fetâ” (genç) kökünden gelen Arapça bir kelimedir. Başlangıçta sadece tasavvufî bir terim olarak kullanılıyordu. Fütüvvet oluşumu Anadolu Ahiliğinden öncedir. Hatta Ahilik fütüvvetin neticesidir denebilir. Başlangıçta fetâ, kendilerine kahramanlık, cömertlik ve fedakârlık isnat edilen gençlerdi. Kur’ân’dan da⁴ destek bulan bu tabir dinî bir hüviyet kazanmış ve tasavvufî geleneğe rahatça girmişti. Tasavvufî gelenekte fütüvvet fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefesine söz geçirmek gibi ahlâkî nitelikleri içermektedir. İçerdiği bu erdemlerden ötürü fütüvvet zamanla emek ve meslekî örgütlenme haline de gelmiştir. Çünkü onlar aralarında şed kuşanmışlar, şalvar giymişler, tuzlu su içmişler, her sanatın bir piri olduğuna inanmışlar, aralarında örgütlenip disiplin içinde mesleklerini icra etmişler, birbirlerini kardeş bellemişlerdi. Bu yönleriyle onlar diğer sûfî oluşumlardan fark etmişlerdi.⁵

3. Lonca Kavramı

Lonca ise, tarihsel süreç itibarıyla daha geç gelişmiş bir kavramdır. Bir kere dönem olarak Osmanlılarda ortaya çıktığını belirtmeliyiz. Osmanlılarda teşkilatlanmış esnaf grupları için kullanılmaktaydı. Osmanlılar devrinde yerli ve yabancı esnafın iletişim kurduğu Galata çevresindeki esnaf locaları gibi mekânlar vardı. Esnafın malını depoladığı yerlere o dönemde mahzen denmekteydi. Bu mahzen kelimesi lonca tabiri ile irtibatlı olmalıdır. Çünkü İtalyan tüccarlar da mahzenlere loca diyorlardı. O bölgede Lonca adında bir mahallin olması da bu öngörüye güçlendirmektedir. Esasen lonca tabirinin ticarî bir anlam ifade ettiğini belirtmeliyiz. İstîlâhî anlamda lonca, esnafın ham maddeyi temin edip esnafa dağıttığı, depoladığı, malların kalite kontrolünün yapıldığı yerleri ifade etmektedir. Esnaf arasındaki nizamnamenin tesisi, uygulanması, devlet yasalarının tatbiki gibi görevler de loncanın görevleri ara-

3 Fütüvvet ile ilgili şu özlü söz dikkat çekicidir: “Kimde Âdem’in özür getirmesi, Nuh’un sebâtı, İbrahim’in vakarı, İsmail’in doğruluğu, Mûsâ’nın ihlâsı, Eyyüb’un sabrı, Dâvud’un ağlayışı, Muhammed’in cömertliği varsa, yine Allah hepsinden razı olsun, kimde Ebûbekir’in acıması, Ömer’in hamiyeti, Osman’ın utangaçlığı, Ali’nin bilgisi bulunursa sonra da bütün bunlarla beraber nefsinin horlar, ayıplarını görürse o kimse fütüvvet sahibidir, fetâ adını hak eder.” Ahilik ve Meslek Ahlâkı, KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, Konya 2016, 15.

4 Nisâ 4/25, Yûsuf 12/30, Kehf 18/60-62.

5 Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet” *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 259-261.

sındadır. Loncalar bir nevi ticaret odası işlevi görmektedir. Lonca içerisinde emek gruplarına göre alt birimler teşkilatlanmıştır. Lonca hizmetleri kapsamında mesleğinde ustalaşan kimseler öğrenci yetiştirmek ve mesleğini icra etmek için kadının onayını alırdı.⁶

B. Ahilik Teşkilâtı’nın Kısa Tarihi

Ahilik tarihte oluşturulabilmiş en büyük ve en güçlü bağlarla birbirine kenetlenmiş bir kardeşlik teşkilâtıdır. Mesleğinin erbabı ustalar, iyi esnaf ve kaliteli insanlar yetiştirmeyi kendisine görev addetmiş tarihî bir oluşumdur. Fütüvvet-nâmeler sayesinde kanunlarını dinî ve örfî olarak koymuş bir gönül kuruluşudur. Mesleğinin hakkını vermeyi şart koşan yine mesleği liyakatli ustalardan almayı adet edinen ve bu mesleği yerine getirirken kul hakkını gözetmeyi esas edinen bir zihniyettir.

Kurumsallaşma açısından Ahilik Teşkilâtı’nın tarihsel izlerine ilk olarak Anadolu coğrafyasında rastlanılmaktadır. Daha öncesinde rastlandığına dair bilgiler Ahilik düşüncesinin İslâm topraklarında yeşermeye başladığının emaresi sayılmalıdır. Daha da somut ifade etmek gerekirse Ahilik, XIII. yüzyılda Selçuklular devrinde esnaf ve zanaatkârların oluşturduğu bir dayanışma kuruluşudur. Ahilik geleneğinin bilinmesi Ahi Evrân-ı Velî ile başlamaktadır. Kayseri’de hocası Evhâdüddin Kirmânî’nin (ö.635/1238) de yönlendirmesiyle debbâğlar çarşısını kurmuş çevresindeki esnaf ve sanatkârları örgütleyerek onların efendisi ve o zamanki ifadesiyle piri olmuştu.⁷

Anadolu’da kök salan Ahilik geleneğinde Ahilerin geneli için Ahiyân-ı Rûm, kadınları ifade etmede Bâciyân-ı Rûm, sınır boylarında görevlerine ilave olarak gazâ faaliyetlerine katılanları ifade etmede ise Gâziyân-ı Rûm ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Gerek Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda gerekse de göçebelerin belli bölgelere yerleştirilmelerinde Ahiliğin büyük katkısı olduğu düşünülmelidir. Esasen Ahiler belli kanaat önderleri tarafından örgütlenmiş sadece Allah rızası için hayır yapmayı hedef edinmiş, toplumu maddî ve manevî açıdan inşa eden Anadolu’nun saf ve temiz emek insanlarıdır. Ahilik geleneğinde en dikkat çeken şey o geleneğe mensup olan insanların zengin olmak ve şahsî çıkarlarını düşünmek gibi amaçlarının olmamış olması ve sadece insanlara hizmet etme gayelerinin olmuş olmasıdır.

6 Kal’a, Ahmet, “Lonca” *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 211-212.

7 Kazıcı, Ziya, “Ahilik” *DİA*, İstanbul 1988, I, 540-542.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan kurucu Osman Gazi'nin hocası Şeyh Edebâlî'nin de bir Ahi şeyhi olduğunu düşündüğümüzde o devirdeki Ahilik, gazileri ve siyasî önderleri de müspet manada imar etmiştir diyebiliriz.⁸

1. İslam Tarihinde Ashâb-ı Suffa

Ahiliğin fütüvvet ülküsünün bir sonucu olarak kurumsallaştığını söylemiştik. Fütüvvet ise erken dönemde Asr-ı Saâdet Medine toplumundaki Ashâb-ı Suffa oluşumunu çağrıştırmaktadır. Ashâb-ı Suffa oluşumu fütüvvetin ve Ahiliğin temelini oluşturmaktadır desek yersiz olmayacaktır. Çünkü içlerinde kurrâ hafızların da bulunduğu Ashâb-ı Suffa bireyleri gündüzleri odun toplamak gibi bir takım günlük işler yaparlardı ve bu işlerle ilgili kazandıkları parayı ehl-i suffenin geçimi ve rızkı için harcarlardı. Ashâb-ı Suffa emek sarf etmeden insanların sırtından geçinen bir topluluk değildi.⁹ Ashâb-ı Suffa ilimle iştilal, ibadet, dua ve zikirle iştilal, orduya katılma, emek ile çalışma, Hz. Peygamber'e hizmet, müezzinlik, irşat faaliyetleri, diplomatik faaliyetler, Hz. Peygamber'i temsil gibi temel görevleri üstlenmişlerdi. Ashâb-ı Suffa odun getirme, mescide sutaşıma, hurma çekirdeği öğütme, ziraat işleri ve deve gütmeye işleri gibi emeğe dayalı bir takım işler yaparlardı. Daha sonra teşkilâtlanan Ahiler de Ashâb-ı Suffa ile tasavvufî benzerliklerle beraber inşa ettikleri ribat ve zaviyelerde yine benzer işleri yapmaktaydılar.¹⁰ Şu durumda zincirleme peşi sıra gelişen ve İslâm Tarihinde kök salan Ashâb-ı Suffa, Fütüvvet ve Ahilik kurumları İslâm'ın temel zihniyetine uygun olan emek ve kesb-i yed ekseninden çıkmamakta ve bulunduğu toplumun sırtında bir yük olmamaktadır diyebiliriz. Buradan bir takım uzak doğu inanışlarında ve bazı Hristiyan öğretilerinde yer alan mistik terk-i dünya düşüncesinin daha ilk dönemlerden itibaren İslâm'da barınmadığı ve barınamayacağı anlaşılmaktadır.

2. Fütüvvet

Fütüvvet oluşumlarını ilk defa siyasî idare yararına Abbasî Halifesi Nâsır li-Dî-nillâh (1180-1225) bozulan devlet otoritesinin yeniden kurulması ve içtimaî huzu-

8 Şimşirgil, Ahmet, *Osmanlı Gerçekleri Sorularla Osmanlı'yı Anlamak*, İstanbul 2017, 93-97.

9 Sezer, Mustafa, "İslâm Tarihinde Bi'r-i Maüne Hâdisesi Üzerine Bir Araştırma", *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, II, 2-253.

10 Köten, Akif, "Asr-ı Saâdette Suffa Ashâbı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, İstanbul 2007, III, 278-283.

run yeniden sağlanması için kullanmak istemiştir. Fütüvvet-nâmeler ile kanunlara bağlanan bir takım ilkeler beraberinde dayanışmayı getirmiş böylece halife Nâsır Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile irtibat sağlamıştır. Abbasî Halifesi Nâsır li-Dî-nillâh tarafından görevlendirilen Mecdüddin İshâk, İbnü'l-Arabî, Evhâdüddin Kirmânî ve Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hûyî, Şehâbeddin Sühreverdi gibi mutasavvıflar Anadolu'ya gelerek Ahilik düşüncesine önderlik etmişlerdir. Özellikle Evhâdüddin Kirmânî Anadolu'da birçok tekke ve zâviye inşâ ettirmiştir. Evhâdüddin Kirmânî Ahi Evrân diye anılan Nasîrüddin Mahmûd'un hocasıdır. Bu kurumsallaşma süreci I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubâd'ın da Fütüvvet oluşumuna girilmesiyle Anadolu'da Ahilik kuruluşunu tamamına erdirmiştir.¹¹

Anadolu Selçuklu Devleti'nin I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile başlayan fütüvvet düşüncesi ile tanışma serüveni I. İzzeddin Keykâvus'un fütüvvet şalvarı giyip, şed bağlamasıyla tamamlanmıştır. Bu düşünce daha sonra hükümdarlık makamına geçen I. Alâeddin Keykubâd zamanında devletin resmî olarak benimsediği bir anlayış olmaya devam etmiştir.¹²

3. Ahilik Teşkilâtı

Ahilik'in İran'ın Hoy şehrinde doğan Ahi Evran diye bilinen Nasîrüddin Mahmûd (ö. 1262) tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. Ahi Evran özellikle I. Alâeddin Keykubâd'ın desteğini aldıktan sonra Anadolu'da fütüvvet ilkelerini tanzim ve tatbik imkânı bulmuştur. O bir taraftan İslâmî tasavvufî düşünceye önem vermiş, bu meyanda tekke ve zaviyelerdeki şeyh-mürîd ilişkilerini tanzim etmiş, diğer taraftan da iş alanında usta, kalfa ve çırak münasebetlerini düzenlemiştir.¹³

Ahilik teşkilâtının kuruluşunda Ahi Evran'ın rolü büyüktür. Asıl adı Nasîrüddin Mahmûd Ahi Evran b. Abbâs'tır. O çevresince Ahi Evran olarak çağrıldı ve tanındı. Tarihî bir şahsiyet olmasına rağmen hayatı menkıbelerin gölgesinde efsaneleşmiştir. Ahiler Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde rol oynayan en önemli zümrelerden birisidir. Osmanlı'nın kuruluş döneminde toplumun dinamikleri sayılan Ahiyân-ı Rûm (diyâr-ı Rûm'daki Ahiler yani Osmanlı'nın kuruluşunda yayılma gösterdiği mın-

11 Kazıcı, Ziya, "Ahilik" *DİA*, İstanbul 1988, I, 540-542.

12 Pırlanta, İsmail, "Fütüvvet, Ahilik ve Loncalar", *İslâm Kurumları Tarihi El Kitabı*, Ankara, 2013, 370.

13 Kazıcı, Ziya, "Ahilik" *DİA*, İstanbul 1988, I, 540-542.

tkaya Rûm diyârı deniyordu), Gâziyân-ı Rûm (diyâr-ı Rûm'daki gâziler) ve Bâciyân-ı Rûm (diyâr-ı Rûm'daki bacılar yani hanımlar) toplumun birlikteliğini sağlayan en önemli etkenlerdi. Selçuklular devrinde fütüvvet olarak gözüken bu yapı Osmanlılarda daha organize olarak Ahilik olmuştu. Asya içlerinden Anadolu'ya gelen Ahi Evran, bir süre Denizli, Konya ve Kayseri'de ikamet ettikten sonra birçok şehir ve kasabayı dolaşmıştır. Böylece Ahilik zümrelerinin oluşması ve Anadolu'da yayılmasını sağlamıştır. Ölümüne kadar Kırşehir'de yaşadığı bilinmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile asırdaş olduğu öngörülmektedir. Menkibevî anlatımlarda o, tipik bir sûfî olarak betimlenmektedir. Onların tasavvuf anlayışı hayatla iç içe olmuş ve iktisadi hayata bir canlılık katmıştı. Artık o dönemde Ahiler Anadolu'da şehirlerde, uç boylarında, köylerde ve her yerde idiler. Siyasî otoritenin zayıfladığı dönemlerde Ahiler, siyasî iddiaları olmamakla birlikte otoriteyi korumak adına güç kullanabilmişlerdir.¹⁴

Moğol istilası sırasında Ahiler, kaybolan devlet otoritesini şehirlere yansıtmışlar siyasî idareyi onlar üstlenerek hayatın halk nezdinde normalleşmesini temin edebilmişlerdir. Ahiler Moğollara karşı direndikleri gibi, I. Alâeddîn Keykubâd'ı katleden oğlu II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'e karşı da direnmişlerdir. Moğol yayılması karşısında Kayseri şehrini başarıyla savunmuşlar, Osmanlı dönemindeki Düzmece Mustafa olayında da ona karşı Bursa'yı savunmuşlardır. Şu durumda Ahilerin siyasetten tamamen mücerret oldukları da söylenemez. Belki de onlar halkın nabzına göre emeğe saygı gösteren sultanları desteklemişler, huzur ve istikrarı bozan istilacı ve keşmekeş unsurların karşısında olmuşlardır.¹⁵

Ahi Evran'ın debbağlık (dericilik) mesleğini icra ettiği bilinir. Debbâğcılarının piri olarak menkıbelerle yüceltilmiş ve adına silsileler düzenlenmiştir. Temelde o Anadolu geleneğinde tüm esnafın piridir. Bu nam Rumeli, Bosna ve hatta Kırım'a kadar yayılmıştır. Adına inşa edilen Kırşehir'deki Ahi Evran Zaviyesi¹⁶ Osmanlılar dönemi

14 Kazıcı, Ziya, "Ahilik" *DİA*, İstanbul 1988, I, 540-542.

15 Kazıcı, Ziya, "Ahilik" *DİA*, İstanbul 1988, I, 540-541.

16 İlk inşa tarihi bilinmemekte ve muhtemelen XIV. yüzyılda basit bir zaviye halinde kurulmuş olduğu tahmin edilmektedir. 1450'de Seydi Beyoğlu Emîr Hasan Bey türbenin üzerine bir bina yaptırmış, 1481'de Dulkadroğlu Alâüddeve Bey bu binayı genişletmiş ve 968'de (1560-61) Ahi Evran ahfadından olan bir şeyh de mescidi ilave etmiştir. Zaviyenin mimarî bakımdan geçirdiği safhalar, çevresinde inşa edilen yapılarla birlikte onun küçük bir manzume halini almasına sebep olmuştur denilebilir. Bkz. Önge, M. Yılmaz, "Ahi Evran Zaviyesi", *DİA*, İstanbul 1988, I, 530-531.

minde Türk debbağlarının ve zanaat erbabının manevî merkezi durumundaydı.¹⁷

Ahilik çıraklıktan beri kabiliyet gösteren bireyin elinden tutarak onu meslekî hayata taşımaktaydı. Sadece meslekî yönden değil akşam dergâh ve tekkelerde onlara manevî destek vererek onları dinî ve ahlâkî yönden tehzib etmekteydi. İlk Osmanlı Padişahlarının Ahi idiler. Hatta Sultan I. Murad Hüdâvendigâr'a Ahi reisi denmekteydi. Hatta I. Murad şed kuşanmış ve Ahilerden askerî güç olarak faydalanmıştı. Ankara kalesinin fethinde Ahiler büyük rol oynamışlar ve kaleyi fethetmişlerdir. Ahiler hukuka destek olacak bir yapılanmaya da sahiptiler çünkü uzlaşmazlıkları kendi aralarında çözebilecek teenniye sahiptiler.¹⁸

Ahiyân-ı Rûm'u Anadolu'da Ahi Evran, Bâciyân-ı Rûm'u da hanımı Fatma Bacı teşkilâtlandırmıştır. Ertuğrul Gâzi'nin annesinin adı Hayme Ana'dır. Arapça bir kelime olan "hayme" çadır anlamındadır. Hayme Ana da beyliğin hanımlarını kendi eteğinde toplamış ve onları eğitmiştir. Aslında Ahilerin arkasında bu zikri geçen Bâciyân-ı Rûm vardır. "Beyi bey doğuramaz oğul, beyi ana doğurur" sözü bu hakikati desteklemektedir.¹⁹

Osman Gâzi'nin hocası Şeyh Edebâlî de bir Ahi şeyhi idi. Ona "ihtiyârü'ddîn" unvanı verilmişti. I. Murad'ın Ahilik teşkilâtının başı olarak anılması, vezirlik makamına getirilen Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın Ahilerden olması, bu devirde ortaya çıkan Yeniçeri ordusunun neferlerinin üniformalarının Ahi kıyafetlerine benzetilerek hazırlanması bu teşkilâtın Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde sahip olduğu önemi anlatan örneklerden bazılarıdır.²⁰

Ahilik zamanla siyasî etkinliğini kaybeden esnaf ve emek zümresine dönüştü. XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar "lonca, gedik, Ahi baba, Ahilik, yiğitbaşı, üstatlık ve kethüdâlık" gibi kavramlar uzunca bir süre daha kullanılmaya devam etmiştir.²¹ Ahi Baba unvanına sahip olan Ahi şeyhi çırak ve kalfalara şed bağlamak hakkına sahip olsa da zamanla bu münasebet de gevşemiş ve Ahi liderleri bu hakka sahip oldukla-

17 Şahin, İlhan, "Ahi Evran", *DİA*, İstanbul 1988, I, 529-530.

18 Şimşirgil, *Osmanlı Gerçekleri*, 94.

19 Şimşirgil, *Osmanlı Gerçekleri*, 94-95.

20 Pırlanta, İsmail, "Fütüvvet, Ahilik ve Loncalar", *İslâm Kurumları Tarihi El Kitabı*, Ankara, 2013, 371.

21 Kazıcı, Ziya, "Ahilik" *DİA*

rını devlete tasdik ettirmek zorunda kalmışlardır. Onlar aldıkları berat ancak devlet desteği ile tüm esnafın piri olabilir hale gelmişlerdi.²²

Zamanında siyasette bile olumlu manada söz sahibi olan Ahilerin, 1700'lü yıllardan sonra kabuklarına çekildikleri söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla da birçok sivil toplum kuruluşu gibi Ahilik de kaybolmuştur. Günümüzde Ahilik ruhu yeniden diriltilmeye çalışılmaktadır.

II. Ahilik Teşkilâtı'nın Yapısı ve İşlevi

A. Ahilik Teşkilâtı'nın Yapısı

Ahiler büyük şehirlerde yerleşen müstakil zaviyelerde teşkilâtlanmışlardır. Küçük şehirlerde de benzer yapılanmalar daha basit şekillerle kendini göstermekteydi. Bu emek oluşumları daha çok meslekî işleri tanzim edip oluşabilecek problemleri çözmeye çalışıyorlardı. Ayrıca bu yapılanmalar devlet ile halk arasındaki iletişimi yani emniyet ve asayiş temin ediyorlardı. Daha somut olarak söylemek gerekirse Ahiler daha çok mal ve kalite kontrolü ile fiyat tespiti yapıyorlardı. Teşkilâta ilk dâhil olanlara “çırak” veya “yigit” denmekteydi. Belli merhaleleri aşan çıraklar sonunda “Ahi” olurdu. Bu esnaf birliklerinin başında “şeyh, halife, nakib” namında sorumlu kimseler vardı. En üst makamda ise “şeyhü'l-meşâyih-efendilerin efendisi” namında esas sorumlu olan bir reis olurdu. Mesleklerin gelişimi ve geleceği bakımından çırakların yetiştirilmesine çok önem veriliyordu. Bu emek zümreleri teşkilâtlandıkça içerisinde birçok devlet erkânını, askerleri, ilmiye mensuplarını ve tasavvuf erbabını etrafında toplamıştı.²³

XIV. yüzyıla kadar bu dinî-iktisadi yapılanma devam etse de daha sonraları bu oluşum sırf iktisadi faaliyetleri ile ön plana çıkan organize esnaf birliklerine (loncalara) dönüştü.²⁴ Gelişim süreci bakımından bu emek zümrelerinin en erken dönemde Suffa tarzında belirmediğini sonrasında Fütüvvete dönüştüğünü, Fütüvvetin de Ahiliğe dönüştüğünü, Ahiliğin ise Loncalara evrildiğini diyebiliriz. Günümüzde ise “esnaf ve sanatkârlar odası” gibi oluşumlar daha bürokratik olarak devlet hiyerarşisi içerisinde topluma olan hizmetini sürdürmektedir.

22 Şahin, İlhan, “Ahilik” *DİA*, I, 529-530.

23 Kazıcı, Ziya, “Ahilik” *DİA*, I, 541.

24 Kazıcı, Ziya, “Ahilik” *DİA*, I, 541.

Ahiliğe giriş şerbet içmek (şürb), şed (peştamal) kuşanmak ve şalvar giymekle gerçekleşmektedir. Bünyesinde esnaf birliklerini, ustaları, kalfaları ve çırakları barındıran Ahilikte meslekî ehliyet ve liyakat şarttı. Mesleğini iyi icra etmeyi öğrenemeyen kimse dükkân açamazdı. İhtiyaca göre mal üretimi yapmak esastı. Ahi şeyhleri meslek gruplarını denetler ve birinci söz sahibi olurlardı ancak ikincil anlamda esas denetimleri “yigitbaşilar-serverler” yaparlardı. Prensiplerini dinin ana kaynaklarından alan Ahilikte bir takım prensiplerin yer aldığı nizamnâmelere “fütüvvetnâmeler” denirdi. Fütüvvetnâmeler²⁵ ahlâkî ve meslekî kaideleri anlatan kurallar mecmuasıydı. Özellikle bu mesleklere yeni başlayacaklar için fütüvvetnâmelerde yer alan dinî ve ahlâkî kurallara uyma mecburiyeti vardı. Bu vasıflar: “vefâ, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, nasihat, irşâd, af ve tevbe” idi. İçki, zina, yalan, gıybet, hile gibi vasıflar direk meslekten atılma sebebiydi.²⁶

B. Ahilik Teşkilâtı'nın İşlevi

Ahilik emeği ve çalışmayı hatta esasen meslek sahibi olmayı telkin eden bir kuruluştur. Meslekte yetkin olan Ahi sonunda şed kuşanarak yetkinliğini göstermelidir. Hayırdan geçinen amaçsız insanlar güruhu Ahilik anlayışına ne kadar da zıttır. Osmanlı geleneğinde Ahilik müessir bir kurumdur. Bunu ilk dört Osmanlı Padişahı'nın şed kuşanarak tahta geçmesinden anlıyoruz. Şed kuşanmak demek bir meslek erbabı olmak demektir. Bu yüzdendir ki çoğu Osmanlı Sultanının siyasî kimliklerinin dışında bir meslek sahibi olduğunu da görmek hayat hikâyelerinde açıkça görülmektedir. Ahilikte meslekî eğitim bir ömür boyu devam etmektedir böylece

25 İslâm dünyasında VIII. yüzyılda Irak ve İran'da başlayıp zamanla tasavvuf çevrelerine ve meslekî teşekküllere nüfuz eden fütüvvet kavramını konu edinen ve giderek bu teşekküllerin bir çeşit nizamnâmesi hüviyetine bürünen risâlelere genellikle fütüvvetnâme adı verilmektedir. XIII. yüzyıldan başlayarak fütüvvet ve Ahi teşkilâtı çerçevesinde bahsedilen meslekî nitelikteki nizamnâmeleri ifade bir anlam kazanmıştır. Ancak bu nizamnâmelerin kaynağının tasavvuf eserlerinde yer alan fütüvvete dair konular veya konuyla ilgili müstakil eserlerdir. Tarihsel süreç itibarıyla fütüvvetnâmelerin üç türlü olduğu görülmektedir. 1) Süfi Fütüvvetnâmeleri: İçerik bakımından bu fütüvvetnâmeler tamamen tasavvufî meseleleri konu edinmektedir. 2) Fütüvvet Teşkilâtı Fütüvvetnâmeleri: Abbâsilerdeki bozulan devlet otoritesinin tanzimi için kurulmuş bir takım esas ve prensipleri içermekteydi. Tasavvufî gelenekten beslendiği ve meslekî bir takım prensipler barındırdığı ve Şiî yorumlar barındırdığı görülmektedir. 3) Ahi Loncaları Fütüvvetnâmeleri: Diğerlerinde görüldüğü gibi tasavvufî gelenekten beslendiği, peygamberlerin vasıflarını, fütüvvet ve Ahiliğin âdâb ve erkânını, mertebeler silsilesini, teşkilât özelliklerini ve usul ile kaidelerini anlattığı görülmektedir. Bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvetnâme”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 264-265.

26 Kazıcı, Ziya, “Ahilik” *DİA*, I, 541.

ahi emeğinin hakkı olarak sonunda usta payesine ulaşabilmektedir. Yiğit, yamak, çırak ve kalfa gibi aşamaları bin bir emekle geçen Ahi neticede icazet alarak usta olmaktadır. Tarihte Ahilik emek ve edebin birleşmesiyle mesleğini icra eden insanları yetiştirebilmiştir. Emek ve edebin yetiştirdiği Ahi, ustalığa bir merasimle geçmektedir. Yukarda da bahsettiğimiz bu şed kuşanma merasimi ustasının çırağının beline peştamalı üç defa dolayıp çözmesiyle gerçekleşmektedir. Bir düğüm (şed) Allah için bir düğüm Cebrail (A.S) için bir düğüm de Hz. Peygamber (S.A.V.) için vurulmaktadır. Bu sırada orada bulunan diğer Ahiler tekbir ve salâvatlarla eşlik etmektedirler. Sonunda bereket içerikli dualar yapılmakta ve merasim sona ermektedir. Merasim esnasında Ahiye süpürge, su ve toprak gibi nesnelere gösterilir süpürge gibi temizleyici, su gibi berrak ve temiz, toprak gibi de verimli ol telkinleri yapılır. Ahilik aynı zamanda sıkı denetlenen bir kuruluştur. Meslekten men edilmeye kadar cezalar uygulanabilen bir takım ihmalkârlıklar denetçiler tarafından affedilmemektedir. Meslekten men edilen Ahiye *"pabucu dama atıldı"* denmektedir. Hatta bu atasözü temelinde Ahilikte kullanılarak şöhret kazanmış bir atasözüdür. Ahiliğin erdemlerinden biri de *"ben siftah ettim, komşum da siftah etsin"* geleneğidir. Yine dükkân açmak isteyen sermaye sağlamak amacıyla *"orta sandığı"* formülü işletilmiştir. Ahilikte kul hakkı en büyük günahdır.

Ahiler diğerkâm insanlar olmuşlardır. *"Veren el alan elden üstündür"* fehvasınca onlar vermeyi tercih etmişlerdir. Vermek onların şanıdır. Vermek sadece tasadduk etmek ikramda bulunmak değildir onlar el becerilerini de öğrencilerine vererek erdemli tavırlar sergilemişlerdir. Onların toplandıkları dergâh ve loncalarda şu özlü sözler işitilir olmuştu. *"Elini açık tut, kapını açık tut ve gönlünü açık tut", "cimri olma, insanlar evine gelsin, sofranda yiyip içsinler, gönlünü kapama zira gönülden gönle bir yol vardır."*²⁷

Ahilikte mesleği gelenek halinde sürdürme ve gelenekten kopmama prensibi baştan beri mevcuttur ve tarih boyunca da devam etmiştir. Tasavvuf eğitiminde, bir şeyhe intisap etmeden irşadın mümkün olamayacağı gibi Ahilikte de bir ustadan el almadan veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak caiz görülmemiştir. Ahi Evran'ın şeyhi Evhâdüddin Kirmânî'nin Malatya'daki halifesi Şeyh Fahreddin Hasan, Malatya'da bir zaviye yaptırmış, zaviyeye su temin etmek için de bir

27 Şimşirgil, *Osmanlı Gerçekleri*, 90.

kuyu inşa etmiştir. Evhâdüddin bu kuyuyu görünce çok beğenmiş, kuyuyu yapan ustaya bu sanatı kimden öğrendiğini sormuş usta da sanatını kimseden öğrenmediğini kendi kendine bu sanatı icat ettiğini ifade edince Şeyh Evhâdüddin hemen bu kuyuyu doldurtmuştur. Kendisine bu davranışının sebebini sorduklarında *"Bir usta mesleğini, o mesleğin ustasından öğrenmemişse, yani intisabı yoksa meydana getirdiği eserde kutsiyet ve haysiyet olmaz"* demiştir. Ahilikte bir üstada intisap etmeden sanatkâr olmak makbul ve mübarek sayılmamıştır.²⁸

Bir ustanın eğitimi sonucunda meslek sahibi olunmasını çok önemseyen Ahilikte yamak ve çırak olmak isteyen yaklaşık on yaşına gelmiş bir çocuk velisi ile birlikte önce aslı bir azaya (Ahi sorumlusuna) müracaat ederlerdi. Bu müracaatı kabul görülen çırak, aza tarafından uzun bir süre tetkik ve takibe tabi tutulurdu. En ufak bir şüphede dahi çırak adayı, üye olarak kabul edilmezdi. Özellikle eşrafın çocukları çok sıkı bir denetimden geçirilirdi. Çırak adayının ahlâk ve terbiyesi hakkında yapılan tetkikler olumlu olursa, durum zaviyede görüşülür, uygun bulunursa bir törenle söz konusu kişi üyeliğe kabul edilirdi. Bilfiil çalışan yamaklar, çıraklar, kalfalar ve ustalar teşkilâtın dâhilî üyelerini, emeklilik, güçsüzlük, sakatlık ve hastalık gibi sebeplerle çalışmayacak durumda olanlar ise haricî üyelerini oluştururdu.²⁹

Ahiler buldukları şehre gelen yabancıları karşılama, onları koruma kollama ve her türlü ihtiyaçlarını karşılama görevini görmekteydiler. Ahi zaviyelerinin buldukları bölgeleri aydınlatan bir kültür merkezi olduklarını söyleyebiliriz. Bu merkezlerde Ahi şeyhi tarafından bazı toplantılar icra edilir ve fityân tabir edilen gençler ve çıraklar teorik ve pratik olarak meslekî bilgi ve kurallar açısından yetiştirilirdi. Tabii ki manevî değerlerin eğitimi de Ahilerin zaviyelerindeki önceliklerindendi.³⁰ Ahi zaviyelerinde musiki ve sema bir vecd unsuru olarak icra ediliyordu.³¹ Gayri Müslimlere kapalı olan bu kurum hızla İslamlaşan Anadolu'da Müslüman tüccarlar için önemli avantajlar ve öncelikler tanıdı. Anadolu'nun İslamlaşmasında Ahilerin rol oynadığı da gözden kaçmamalıdır. Böylece Müslüman Türkler şehir ekonomilerine önemli katkılar sağlamıştır. Gayri Müslimler için bu durum teşvik edici bir unsur ol-

28 *Ahilik ve Meslek Ahlâkı*, KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, Konya 2016, 30-31.

29 *Ahilik ve Meslek Ahlâkı*, 87-88.

30 Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*, 2001, 322-323.

31 Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*, 341.

muş toplumla bütünleşmek istemişler ve onların da İslâm'la müşerref olmalarının önü açılmıştır.³²

Ahilerin oluşturduğu bu emek kuruluşlarının mensupları gayet zengin kimseler olmalarına rağmen hatta toplumda itibarlı bir imaja sahip olmalarına rağmen devlet protokollerinde yer almamışlar ve öne çıkmamışlardır. Bu onların tasavvuftan aldıkları ders icabı tevazu sahipleri olduklarını göstermektedir. Bu emek kuruluşları zaman içerisinde orta ve küçük tüccar, muhtelif alanlara yatırım yapmış orta halli veya zengin esnaf, küçük dükkân sahipleri, elinin emeğiyle geçinen kalabalık sanat erbabı şeklinde ayrı ayrı loncalar halinde teşkilâtlanmışlardır.³³

Zamanla Ahilik ekonomi merkezli resmî kuruluşlara dönmüş, eski sadeliğinden ve tasavvufi hususiyetlerinden bazılarını kaybetmiştir. Siyasî etkinliğini de kaybeden bu lonca kuruluşlarının kendine has tüzükleri oluşmuştu. Malın nasıl işleneceği, kalitesi, üretilme safhası, işçilik masrafları, maliyeti yazılmakta, her biri tek tek hesaplanmakta ondan sonra kadıya tasdik ettirilmekte ve tüzük metni resmî onaylı bir şekilde ortaya çıkmaktaydı. Esnaf tüzükte belirtilen durumlar dışına çıkamazdı. Aynı iş koluna mensup esnaf, müşterinin aradığı şeye rahat ulaşabilmesi, devlet tarafından daha kolayca denetlemenin yapılabilmesi ve esnafın kendine otokontrol yapabilmesi gibi sebeplerden ötürü aynı sokakta yer alırdı. Esnaf arasında rekabet oluştuğundan, esnaf birbirini kontrol eder hale gelmişse de bu kontrol genellikle kethüdanın önderliğinde yapılmaktaydı. Mesleğini icra etmeyen, haksızlık yapan, yaptığı malın kalitesinden çalan, yaptığı malı fazla fiyata satan veya satmaya çalışan esnafa ceza uygulanırdı. Bu denetimlerin yanında esnafın kadılık tarafından denetlenmesi de söz konusuydu. Denetlemeleri kadılık adına muhtesip yerine getirirdi.³⁴

III. Ahilik ve Emek

Ahilik teşkilâtı özünde tasavvufi bir oluşum olsa da bir emek örgütlenmesidir. Birey ve toplum bazında faal ve üretken bir hayatı ilke edinmiştir. Her Ahinin bir mesleği olması adeta bir zorunluluktur. Bu durum, Ahilerin üretimi önceleyen bir anlayışa dayandığının açık bir göstergesidir. Tüketimi değil de karşılıklı teavünü

(yardımlaşma) hedef edinen bir anlayıştan dolayı Ahi daha çok toplumda temel ihtiyaçların karşılanmasını temin etmeyi ilke edinir. Ahiliğin düşünce sistemindeki ekonomik hedef daha fazla üretim daha çok kazanmak değildir. Kaliteli ürün imal etmekten taviz vermeden gerektiğinde üretim miktarına ve fiyatlarına sınırlama getirmek suretiyle, üreticiyi ve tüketiciyi dengeli bir şekilde korumaktır. Bunu sağlayabilmek için Ahilik kanaatkârlık, stokçuluktan kaçınma, emek birliği, iç denetim gibi ilkeleri titizlikle uygulamıştır.³⁵

Ahilik sistemindeki ekonomi anlayışı şu ilkeleri de içerisinde barındırıyordu. Dürüst ve ahlâklı bireyler yetiştirmek, tüketime meyilli değil, üretime meyilli bireyler yetiştirmek, meslek ve sanat becerisi olan meslek ve emek erbabı kimseler yetiştirmek, gerektiğinde vatan müdafaası yapacak gaziler yetiştirmek ve otorite boşluğu ve krizler dönemlerinde iç asayişini temin etmek ve sağlamak şeklinde özetlenebilir. Bu ilkeler yaşam boyu eğitim modeliyle temin edilmeye çalışılmaktaydı. İyi insan modeline dayanan ve çıraklıktan başlayan Ahilik eğitim sisteminde toplumsal değerler, adabı muaşeret kuralları, töreler, adetler, temel dinî bilgi dersleri, Kur'an bilgisi, dürüstlük, temizlik, edebiyat, güzel yazı ve musiki eğitimin bir parçası olarak değerlendirilmekteydi. Ahilik teşkilâtı üstlendiği vazifeler itibarıyla bugünkü sanayi ve ticaret odaları, esnaf ve sanatkârlar birliği, işçi ve işveren sendikaları, Türk Standartları Enstitüsü gibi birçok iktisadî teşekküllerin işlevini görmüştür. Bununla beraber Millî Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri gibi birçok kurumun alanına giren faaliyetleri tek başına başarıyla icra etmiştir.³⁶

Ahilikte bir başka dikkat çeken nokta da alışverişte müşteri odaklı olmaktır. Mümkün olan en iyi şekilde üretimi konu edinen Ahiler, müşteriyi memnun etmeyi bir pazarlama ve üretim felsefesi olarak benimsemiştir. Bununla beraber Ahiler, kaliteden ödün verilmemesi adına Ahi Şeyleri ve denetçileri tarafından sıkı bir denetim altındaydılar. Olumsuz bir durumla karşılaşılması durumunda gerekli cezalar tavizsiz uygulanmaktaydı. Ombudsmanlık diyebileceğimiz arabulucuk sisteminin de ilk defa Ahiler tarafından uygulandığını belirtmeliyiz. Tarihte ilk arabulucu ise Ahi Evran'dır. Arabuluculuk ile ilgili Ahiler şu prensipleri uygulamışlardır:

32 Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*, 323.

33 Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*, 381.

34 Pırlanta, İsmail, "Fütüvvet, Ahilik ve Loncalar", *İslâm Kurumları Tarihi El Kitabı*, Ankara, 2013, 377.

35 *Ahilik ve Meslek Ahlâkı*, 117-118.

36 *Ahilik ve Meslek Ahlâkı*, 135-136.

- 1) Vatandaşların şikâyetlerini yetkili makamlara ulaştırmada kolaylık sağlanması,
- 2) Ahilik kurumunca önerilen kuralların hukuk sistemine dönüşmesi, böylece davaların çözümünün kolaylaşması,
- 3) Şikâyetlerin aracısız iletilmesi,
- 4) Rüşvet, dolandırıcılık, adam kayırma, her türlü haksız tutuma karşı vatandaşın hakkının korunması,
- 5) Din, dil, mezhep farkı gözetmeksizin herkese eşit davranılması.³⁷

Ahilikte asıl gaye ahlâkî ve meslekî yönden üstün insan yetiştirmektir. Dolayısıyla Ahilikte, ahlâklı, dürüst ve faziletli bir meslek erbabı meydana getirebilmek için meslekî eğitimi genel eğitim ile bir bütünlük içerisinde ele alınmış, bunu ömür boyu devam edecek bir faaliyet olarak uygulamak amaç edinilmiştir. Ahilikte ana kural bir sanat veya meslek sahibi olmaktır. Meslek sahibi olan kişi gelecekte ne elde edeceğini, neleri başarabileceğini tahmin edebilir. Bu bağlamda kısa sürede her men-subunu maharet sahibi yapmak ahilik teşkilâtının hedeflerinden biridir. Nitekim meslek sahibi olmayan bir ahi tasavvur edilemez. Her ahi, kabiliyetlerine göre bir yandan mesleğin hünerlerini kazanarak iş sahibi olurken diğer yandan da sosyal hayata katkı sağlardı. Zira sosyal hayat içerisinde mesleği olmayanın başkalarına faydası olmaz. Toplumun huzur ve refahı, ancak her ferdin bir meslek sahibi olarak toplumsal hayata katkı sağlamasıyla mümkündür.³⁸

Sonuç

Ahilik İslâm Tarihinde bir sürecin sonucudur. Kanaatimizce Ashâb-ı Suffa gele-neğinin zaman içerisinde tasavvuf ve emek ekseninde teşkilâtlanması ile Ahilik ve meslek loncaları oluşmuştur. İslâm Tarihi daha erken dönemde Ashâb-ı Suffa birey-lerinin emek etrafındaki fedakârlığını görmüş zamanla fütüvvet, ahilik ve lonca olu-şumlarıyla teşkilâtli bir yapı topluma hizmet etmiştir. Ahilik, teşkilât olarak dinine bağlı, haram-helâl çerçevesini koruyan, dürüst, mesleğini iyi yapan, diğerkâm, us-ta-çırak ilişkisi ile silsileyi muhafaza eden, şeffaf, denetime açık, güzel üretim yapan, kriz dönemlerinde toplumdaki asayışı temin eden ve gerektiğinde siyaseti olumlu

manada yönlendiren birbiriyle dayanışma içerisinde bireyler yetiştirmeyi amaçla-mıştır. Selçuklu ve Osmanlı toplumunun ilk dönemlerindeki Âhiyân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm adı altında mülâhaza ettiğimiz Ahiler zamanla meslek lonca-larına dönüşerek devlete bağlı daha resmî kuruluşlar haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile ahiler ve bu meslek loncaları tarihe karışmıştır. Günümüzde Ahilik anlayışının canlandırılması çabalarının olduğunu söyleyebiliriz. Hızla birey-selleşen, birbirinden tamamen kopan, sadece menfaat ve çıkar ilişkisi kuran günü-müz insan modelinin Ahilik anlayışına ne kadar muhtaç olduğu ortadadır. Çünkü bu anlayış, esasen kısa bir hayat yaşayacak olan insanın ahiret hayatını berbat edecek girişimlerden sakınmasını sağlayacaktır. Günümüzde gerek meslek hayatında olsun gerekse de ticaret hayatında olsun ihtiyaç duyulan dürüstlük, vefa, helal kazanç, diğerkâmlık, dinî yaşam gibi esasların temin edilmesi Ahiliğin yapacağı en büyük islahat olacaktır.

Kaynakça

- Ahilik ve Meslek Ahlâkı, KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, Konya 2016.
- Dinî Kavramlar Sözlüğü, "Ahilik", DİB Yayınları, Ankara 2010.
- Kal'a, Ahmet, "Lonca" *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 211-212.
- Kazıcı, Ziya, "Ahilik", *DİA*, İstanbul 1988, I, 540-542.
- Köten, Akif, "Asr-ı Saâdette Suffa Ashâbı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, En-sar Neşriyat, İstanbul 2007, III, 278-283.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvetnâme", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 264-265.
- Önge, M. Yılmaz, "Ahi Evran Zaviyesi", *DİA*, İstanbul 1988, I, 530-531.
- Pırlanta, İsmail, "Fütüvvet, Ahilik ve Loncalar", *İslâm Kurumları Tarihi El Kitabı*, Gra-fiker Yayınları, Ankara 2013.
- Sezer, Mustafa, "İslâm Tarihinde Bi'r-i Maûne Hâdisesi Üzerine Bir Araştırma", *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, II/2, 253.
- Şahin, İlhan, "Ahi Evran", *DİA*, İstanbul 1988, I, 529-530.
- Şimşirgil, Ahmet, *Osmanlı Gerçekleri Sorularla Osmanlı'yı Anlamak*, Timaş Yayınla-rı, İstanbul 2017, 94.

37 *Ahilik ve Meslek Ahlâkı*, 144-159.

38 *Ahilik ve Meslek Ahlâkı*, 169-170.

Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 259-261.

Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara, 2001.

"İş, ehil olmayana verildiğinde kıyameti bekle"

Hz. Muhammed (s.a.v.)

EMEĞE SAYGININ GÖSTERGESİ: İŞİ EHLİNE VERMEK

Ramazan ÖGTEM*

Giriş

Dinimiz, emeğe, alın terine, meşrû bir iş uğrunda gösterilen çabaya değer vermiştir. İslam'ın emeğe verdiği bu değer en büyük göstergelerinden biri ise işi ehline vermeyi emretmesidir. Birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerifte açıkça görülen bu husus, Peygamberimiz (s.a.s.)'in uygulamalarıyla ortaya konmuştur.

Allah Rasûlü (s.a.s.)'in uygulamaları Müslümanlar için hayati bir öneme sahiptir. Zira Allah (c.c.), Nebî (s.a.s.)'i "güzel bir model" olsun diye göndermiştir.¹ Bu yüzden Allah Rasûlü (s.a.s.)'in her iş ve eyleminde olduğu gibi, ashabına vazife dağıtırken takip ettiği prensipleri gözetmek ufuk açıcı olacaktır.

Peygamberimiz (s.a.s.)'in ashabından birine idarecilik vazifesi verdiğinde veya bir sorumluluk yüklediğinde, liyâkate önem verdiği, insanları kabiliyetlerine göre görevlendirdiği görülmektedir. Hitabeti kuvvetli olan Ca'fer b. Sadık'ı Habeşistan'a göndermesi ve oradan Ca'fer'in olumlu bir sonuç alabilmesi iyi bir örnektir. Yine ilk Müslümanlardan Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye "öğretmen" olarak göndermesi ve Mus'ab'ın çok kısa bir zamanda adı Yesrib olan şehri "Medine" eylemesi ve Müslümanların hicretine hazır bir hale getirebilmesindeki başarısı dikkat çekicidir.

Dinimiz liyâkati öne çıkarırken aynı zamanda bir ırka, mezhebe veya meşrebe dayalı tercihler yapmayı uygun görmemiş, işin mahiyetine göre o işte kabiliyeti olan herkesin eşit olduğuna vurgu yapmıştır. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.s.) de vazife verdiğinde ırka dayalı bir tercihte bulunmamıştır. Onun liyâkati öne çıkarması şu hadis-i şeriflerinde de açık bir şekilde görülmektedir: *"Başı kuru üzüm gibi siyah bir Habeşli köle dahi sizin üzerinize emir(yetkili) olsa; dinleyip itaat ediniz."*² demiştir.

İşin ehline verilmemesi toplumda fitneye sebep olan en ciddi unsurlardandır. Zira fitne ateşten beter bir iştir ki bütün bir toplumun huzurunun bozulmasına, dirlik ve düzeninin dağılmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda insanların birbirleri-

* Arş. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Ahzab, 33/21.

2 Buhârî, Ahkam, 4; (6724).

ne olan güveninin ve en temel insanî ilişkilerin zayıflaması sonucunu vermektedir. Dolayısıyla herhangi bir vazife dağıtımında iş-ehliyet uyumunun aranması, toplum düzeninin de sağlıklı bir şekilde devam etmesini sağlayan bir hassasiyet olduğu söylenebilir.

İşi Layık Olana Vermek

İslam, işin ehline verilmemesini kıyametin kopmasına eş değer görmektedir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.s.) bir hadis-i şeriflerinde *"İş, ehline verilmediğinde kıyameti bekle..."* buyurmuştur.

Bu hadisin sebab-i vürûdu olarak Peygamberimiz (s.a.s.)'in etrafındaki ashabına bir şeyler anlattığı esnada sahâbîlerden birinin *kıyametin ne zaman koparacağını sorması* zikredilir. Allah Rasûlü (s.a.s.), sahabînin sorusunu işitmiş fakat anlatacaklarını anlatmaya devam etmiş, daha sonra bu soruyu sorana *"Emanet, zayi edildiğinde kıyameti bekle!"* cevabını vermiştir. O sahâbî, bu sefer *"Emanet, nasıl zayi olur?"* diye sorunca Rasûlullah (s.a.s.) *"İş, ehline verilmediğinde kıyameti bekle."*³ demiştir.

Sözü edilen hadisin metninde "el-emr" kelimesi geçmektedir. Bu kelime devlet yönetiminden en küçük kamu kuruluşuna kadar her türlü beceri, kabiliyet ve liyâkât isteyen işleri kapsamaktadır.⁴ Allah Rasûlü (s.a.s.) öncelikle işin "emanet" oluşuna vurgu yapmış, sonra işlerin ehliyet sahibi olanlara verilmemesinin yanlışlığına işaret etmiştir.

Özetle bu hadisten şu neticeler çıkarılabilir:

1. İşimiz, sahip olduğumuz yetki ve üstlendiğimiz vazifeler bizler için bir emanettir.
2. İş, yetki ve sorumluluklar layık olana verilmediğinde bu durum, emaneti zayi etmek anlamına gelmektedir.
3. İşlerin layık olmayana verilmesi ise kıyamet ateşinin fitilini yakmak kadar ağır bir kabahattir.

3 Buhârî, İlim, 2; (59).

4 İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2015, s.536.

Emek ve Adalet İlişkisi

Emeğe değer vermek ile adalet arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Emeğin takdir edilmemesi, bir toplumun temelinde dinamit koymakla eş değerdir. Adaletin olmadığı bir toplumun veya devletin ise ayakta durması beklenemez. Atalarımız bu durumu *"Küfür devleti dâim olabilir amma zulüm devleti bâki kalmaz."* ifadesiyle dile getirmişlerdir. Adalet, zulmün zıddıdır. Birinin bulunmadığı yerde diğeri vardır. Emeğin kıymetinin bilinmediği bir toplumda da adaletten söz etmek mümkün değildir. Bunun yanında hayatının her aşamasında adaletli olmaya çalışan bir Müslümanın da insanların meşrû emeğini takdir etmemesi düşünülemez. Emeğe kıymet veren biri de insanlar arasında adaletli davranmaya gayret eder.

Dinimiz, adaleti ayakta tutarak insanlar arasında adaletle hükmedilmesini, emeği takdir ederek iş/yetkinin ehline verilmesini istemiştir. Nitekim Allah Teâla, *"Allah, size emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt vermektedir. Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir."*⁵ buyurmuştur.

Bu ayetin sebab-i nüzulü olarak şu olay anlatılmaktadır: Mekke'nin Fethi'ne kadar Kabe'nin anahtarları henüz müşrik olan Osman b. Talha'nın elindeydi. Mekke fethedilince, Kabe'nin anahtarlarını korumak gibi şerefli ve kutsal görevi Allah Rasûlü (s.a.s.), amcası Abbas'a vermeyi düşündü. Bu ayet nazil olunca, bu görevi o güne kadar layıkıyla yapan fakat henüz müşrik olan Osman b. Talha'ya anahtarlar verildi. Hakkında bu şekilde ayet indiğini duyan Osman b. Talha da hemen orada Müslüman oldu.

Bu önemli hadiseden şu hususlar tespit edilebilir:

1. İş ehline vermek, adaleti ayakta tutmanın sacayaklarından birini oluşturur.
2. Adaletli bir toplum olarak kalmanın unsurlarından biri vazifeye layık olanı getirmektir.
3. İş ehline vererek adaleti ayakta tutmak, Osman b. Talha gibi nice insanların hidayetine vesile olacak hayırlı sonuçlar verebilen önemli bir adım olabilir.

5 Nisa, 4/58.

Yetki Veren Açısından Ehliyet/Liyakat

Hadiste geçtiği gibi “iş ehline verme” emrini yerine getirmek, iş/yetki veren açısından büyük bir sorumluluğu yüklenmek anlamına gelmektedir. Yetkilendirmeyi hakkaniyetli bir şekilde yapmak için ise iyi niyet yanında ciddi bir kabiliyet gerekir. Bu kabiliyet, hem tecrübe hem de zeka ile ilgilidir.

İş/yetki sahibi, iyi niyet ve hakkaniyeti gözeterek yaptığı tercihlerde bazen yanılabilir, doğru insanı görevlendirdiğini zannederek yanlış tercih etmiş olabilir. Bu durumda ümit edilir ki, bilmeden yapılan bu tür hatalı tercihler “affedilmiş” kusurlardan sayılsın. Ancak bireyin söz söyleme imkanının veya imza yetkisinin olduğu bir yerde “hakkaniyet” ve “adalet” i gözetmemesi, üstlenilen vazifeye ihanet etmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden ifade edelim ki, vazife verenin ahirette vebal olarak karşısına çıkacak olan şeyler, bile bile ve haksızlıkla yaptığı tercihlerdir. Örneğin, birtakım bağlantılar, akrabalıklar ya da aynı düşünceye, cemaate, mezhebe sahip olmak gibi etkenler sebebiyle yapılan seçimlerdir. Bu tür bir tercihin vebali, hakkı gasp edilen insan açısından ağırdır. Aynı zamanda muhtemelen bu durum o işin hakkının verilmemesine ve başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olacaktır.

Haksızlıkla, türlü desiselerle layık olmadığı bir makama gelene aslında söylenecek pek bir şey yoktur. Bu kişi, elde ettiği imkanların ahirette nasıl pişmanlığa dönüşeceğini elbette görecektir. Bu yüzden asıl vurgulanması gereken iş/yetki sahibinin tercihte bulunurken dikkate aldığı unsurlardır.

“İşin ehil olana verilmesi” ifadesindeki “liyakat/ehliyet”, işin mahiyetine göre kimi zaman tahsil, kabiliyet, tecrübe, zekâ, pratiklik vb. diğer unsurlar olabilir. Bu açıdan bakıldığında her işin kendine göre ayrı bir formasyona ihtiyacı vardır. Dolayısıyla tercihlerin işin mahiyetine göre bazı hususların gözetilerek yapılması elzemdir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) de mizaç ve karakter olarak uygun görmediği ashabının bazısına devlet görevi vermemiş, yapabileceği başka vazifelerde onları istihdam etmiştir.

İş/yetki söz konusu olduğunda tabii olarak ilk akla gelen şeylerden biri de devlet yönetimi ve kamu kurumlarıdır. Zira buradaki tercihler, insanların tamamını etkiler. İyi tercihler, güzel ve faydalı sonuçlar vermekte; kötü tercihler ise sadece tercih yapanı değil bütün insanları etkileyen zararlara sebep olmaktadır. Bir kimsenin etkisi

küçük ve dar alanda yaptığı tercihler de küçümsenmez fakat; kamu idaresi gibi on binleri, yüz binleri hatta milyonları ilgilendiren bir işte atılacak adım kılı kırk yararcasına bir titizlik gerektirmektedir.

Bununla beraber hayatın her kademesinde bireylerin tercihleri bulunmaktadır. Aile ve akrabalık ilişkilerimizde meydana gelen problemleri çözerken hakem veya sözüne danışılacak kişinin iyi seçilmesi önem arz etmektedir. Hatta evlerimizdeki herhangi bir ihtiyacı giderirken ve bir ustaya işimizi yaptırırken bile “liyakat/ehliyet” kavramı gündeme gelmelidir. Yerli yerinde yapılmayan her tercih, devlet idaresindeki kamu zararı kadar çok boyutlu olmasa da tafisi zor sonuçlara sebep olmaktadır. Ehil olmayan fakat sözü dinlenen bazı kimseler nice yuvaların yıkılmasına, önemli işlerin sonuçsuz ve faydasız bir şekilde neticelenmesine sebep olabilir.

Meseleye hakkı yenilen ehliyet sahibi kişi açısından yaklaştığımızda ise, bu kişinin istenilen seviyeye gelene kadar emek sarf ettiği, alın teri döktüğü, göz nuru verdiği açıktır. Bu yüzden tercihlerde “ehliyet” i öne çıkarmak emeğe saygının en önemli belirtisi olacaktır.

İslam’ın Görev İstemeyi Kinamaması

Herhangi bir vazifeye talip olmak, İslam’da kınanmış değildir. Bu hususta eleştirilecek bir şey varsa, o da vazifeyi talepte tamahkâr veya aşırı hevesli olmaktır. Çünkü bu istekte süflî gayeler, insanları yönetme duygusu ve dünyalık makamlar elde etme arzusu vardır.

Bir işin üstesinden geleceğine ve vazifeyi layığıyla yapacağına inanan birinin vazife istemesinde bir sakınca olmasa gerekir. Nitekim Hz. Yusuf (a.s.), Mısır zindanlarında kralın meşhur rüyasını yorumladıktan sonra krala kendisini -bugünkü ifadeyle- “Maliye Bakanı” yapmasını istemiş, kendisinin bu konuda güvenilir ve ehil biri olduğunu söylemiştir.⁶ Kral, Hz. Yusuf’un rüya yorumundaki kabiliyetini görünce, onu vazifelendirmiştir. Hz. Yusuf, bu görevi layıkıyla yerine getirmiş, halkı bolluk ve refaha kavuşturmuştur.

Hz. Yusuf’un kral ile diyalogundan anlaşıldığı gibi, “görev istemek” kınanan bir davranış değildir. Bir işe ehil olduğunu düşünen şahsın görev talep etmesi, meşrudur, normaldir. Hatta öyle zaman olur ki, o işe uygun biri bulunamadığında ehliyet sahibinin vazife istemesi vacip hale gelebilir.⁷

6 Yusuf, 12/55.

7 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, Yenda Yay., İstanbul, ts. c.5, s.90.

Buradan çıkarılması gereken bir netice de şu olabilir. Bir vazife, onu talep edene verilecekse “liyâkât sahibi” olduğu düşünülerek verilmelidir, “görev istedi” diye değil. Göreve layık olmadığını bildiği halde bir şahsı, sadece “görev istedi” diye yetkilendirmek en başta yetki sahibinin yönetim zayıflığına işarettir. Nitekim kral, Hz. Yusuf’un yetenek ve ehliyetine güvendiği için onu bu göreve getirmiştir.

Görev Talebi Durumunda Yetkilinin Tutumu

Kişinin bir göreve layık olduğunu düşünmesinde ve bu yüzden yetki sahibinden görev talep etmesinde bir sakınca olmadığı yukarıda ifade edildi. Bunun yanında kişi, vazife almaya hevesli olsa ve vazifeyi layıkıyla yapacağını düşünse bile, yetki sahibi o kişinin vazifeyi hakkıyla ifa edemeyeceğini düşünüyorsa görevi o kişiye vermemelidir. İdarecilik, hesabı ağır bir mesuliyettir. Taşımayacak olana vazife vermek, dünyevî açıdan ikram gibi görünse de uhrevî açıdan aslında bir zulümdür. Aynı zamanda vazife verilen kişinin ahiretini de perişan etmektir. Bunun yanında yetki alanında yer alan insanların hakkına girmektir ki, bir kişinin hatrını kırmama düşüncesiyle birçok kişinin hukukunu çiğneme durumu söz konusudur.

Örneğin, sahâbeden Ebû Zer (r.a.) bir gün böyle bir istekte bulunmuştur. O, “Ey Allah’ın Rasûlü, beni bir yere idareci olarak tayin etmez misin?” diyerek Nebî (s.a.s.)’den görev istemiş, bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.) eliyle omzuna vurarak: “Ebû Zer, sen zayıf bir adamsın, idarecilik bir emanettir. Şüphesiz hakkı verilmediğinde bu emanet kıyâmet gününde hüsrân ve perişanlıktır getirir. Ancak bu hususta üzerine düşeni hakkıyla yapan müstesnadır.”⁸ demiştir.

Görüldüğü gibi Nebî (s.a.s.), idareciliğe uygun olmadığını düşündüğü Ebu Zer gibi takva sahibi bir sahâbiye bu görevi vermemiş, sebebini de açıklayarak onu teselli etmiştir. Bu önemli konuşmadan şu önemli neticeler çıkarılabilir.

1. İdareciliğin ağır bir mesuliyeti vardır. Bunu herkes taşıyamaz.
2. İdarecilik mesuliyetini taşıyamayacağı düşünülen kişiye –o istese bile- vazife verilmemelidir.
3. Görev verilmeyen kişiye, bunun sebebini söylemek ve onu teselli etmek güzel bir davranıştır.

8 Müslim, İmâre, 16; (4746).

4. Her işin mahiyetine göre ehliyeti ayrıdır, herkes her işi yapmaya kabiliyetli değildir.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da şudur: Kendisini, bir iş/yetkiye yeterli görmeyen kişi –tevazu dışında olmak şartıyla- vazifenin ağırlık ve mesuliyetini düşünerek bir emaneti yüklenmeyi istememelidir. Ehil insanların o kişiyi ehil görmesi durumunda ise çekingenlik yapmadan sorumluluk alması güzel bir davranıştır.⁹

Yetki Sahibinin Görev Verdiği Memura Nasihat Etmesi

Rasûlullah (s.a.s.)’in insanları idare etme sanatında vazife verdiği memura, göreviyle ilgili nasihat ettiği ve işini hakkıyla yerine getirmesi için onu motive ettiği dikkat çekmektedir. Zira bir Müslüman vazifeye başlarken o işe ehil olabilir fakat daha sonra nefsi arzularından kaynaklanan hatalar veya şeytanın çeşitli vesveseleri sebebiyle vazifesinde ihmaller yaşayabilir. Bu yüzden Nebî (s.a.s.)’in ashabını görevlendirdikten sonra onlara nasihat ettiği görülmektedir.¹⁰

Bunlardan birinde Nebî (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Ey insanlar! Sizden her kimi bir vazifeye tayin ederim de bir iğne veya ondan daha kıymetli bir şeyi bizden saklarsa, bu, kıyamet günü bir hıyanet ve haksızlık malı olarak (onunla) birlikte gelir.”¹¹ demiştir.

Sonuç

Emeğe ve alın terine büyük önem veren İslam dini, iş/yetkinin “emanet” oluşuna vurgu yapmış, tercihlerimizde “ehliyet/liyâkât” in öne çıkarılmasını istemiş, işin ehil olana verilmesini emretmiştir. İdarecilik gibi vazifelerin büyük mesuliyet getiren bir şey olduğunu, hakkıyla ifa edilmediğinde sahibini pişman eden bir vebal olduğunu vurgulamıştır. Dinimiz, kişinin layık olduğunu düşündüğü bir vazifeyi istemesinde sakınca görmemiş, fakat vazife isteyene o işe “layık” ise verilmesini istemiştir. Bir kimseye görev verildikten sonra, o kişinin doğru ve isabetli kararlar alabilmesi için ona nasihat edilmesini ve güzel tavsiyelerde bulunulmasını teşvik etmiştir.

9 Mehmet Emin Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2013, III, 542.

10 İlgili hadisleri birlikte görmek için bk. M. Yaşar Kandemir vd. *Riyâzü’s-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, İstanbul, Erkam Yay., 1997, c:IV. s.9.

11 Ebu Dâvûd, Akdiye, 5; (3583).

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim.

Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Cu'fi, *Câmiu's-Sahîh*, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 1987.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler*, İstanbul, İFAV Yayınları, 2015.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Beyrut, Dâru'l-Küttâbi'l-A-rabî, ts.

Kandemir, M. Yaşar, *Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, (vd. İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), İstanbul, Erkam Yayınları, 1997.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Câmiu's-Sahîh*, Beyrut, Dâru'l-Cîl, ts.

Özafşar, Mehmet Emin vd., *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2013.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dili Kuran Dili*, İstanbul, Yenda Yay., ts.

